

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

О. Материнська

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ДЛЯ ГЕРМАНІСТІВ**

(КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ТА ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ)

Навчальний посібник

КИЇВ
2022

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

О. Материнська

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ДЛЯ ГЕРМАНІСТІВ
(КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ТА ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ)**

навчальний посібник

КИЇВ 2022

УДК 811.11'81-13

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Протокол № 2 від 27 вересня 2022 р.

Автор:

О. Материнська, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рецензенти:

В. Козловський, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

І. Осовська, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства, декан факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

О. Материнська

Методологія та організація наукових досліджень для германістів (конспект лекцій та завдання до семінарських занять): навчальний посібник / О. Материнська. — Київ: ТОВ «Видавництво «Ріджи», 2022. — 156 с.

Навчальний посібник містить оглядовий курс лекцій та завдання до семінарських занять в межах дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності», зокрема з блоку «Теоретичні засади філологічних досліджень». Лекції супроводжується короткими біографічними довідками щодо наукового шляху провідних лінгвістів, переліками рекомендованої літератури та питаннями для самоконтролю, завданнями для самостійної роботи студентів. Навчальне видання має максимально оптимізувати викладання лекційного курсу та сприяти формуванню загальнолінгвістичної компетентності в студентів-германістів, слугуватиме базою для написання магістерських робіт. Для студентів магістратури Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка спеціальності 035 Філологія (спеціалізація «Германські мови та літератури (переклад включно)».

© О. Материнська, 2022 рік, © НН інститут
філології, КНУ імені Тараса Шевченка 2022

ISBN 978-966-2544-77-0

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
1. Лекція 1. Сучасне лінгвістичне дослідження	11
1.1. Вибір та обґрунтування теми дослідження	11
1.2. Планування роботи над темою, використання наукометричних баз даних	16
1.2.1. Основні критерії добору матеріалу дослідження	20
1.2.2. Основні елементи композиції наукової роботи	22
1.2.3. Вимоги до термінології	27
1.2.4. Графічна метамова	28
1.2.5. Представлення та обробка статистичних даних	28
1.2.6. Стиль викладення матеріалу дослідження	29
1.2.7. Дотримання принципів академічної доброчесності	30
1.3. Оформлення результатів дослідження у вигляді доповіді із подальшою апробацією	31
1.3.1. Оформлення результатів дослідження у вигляді тез доповіді	33
1.3.2. Оформлення результатів дослідження у вигляді наукової статті	33
1.4. Рекомендована література до лекції 1	34
1.4.1. Обов'язкова література до лекції 1	34
1.4.2. Додаткова література до лекції 1	35
1.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 1	36
1.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 1	37
2. Лекція 2. Використання елементів методу кількісного аналізу та статистична обробка даних у лінгвістичних дослідженнях	41
2.1. Використання кількісних показників у лінгвістичних студіях	41
2.2. Встановлення кореляційних відношень між аналізованими	42

мовними явищами

2.3.	Використання елементів методу індексування у лінгвістичних дослідженнях	43
2.4.	Рекомендована література до лекції 2	47
2.4.1.	Обов'язкова література до лекції 2	47
2.4.2.	Додаткова література до лекції 2	48
2.4.3.	Корисні електронні посилання до лекції 2	49
2.5.	Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 2	49
3.	Лекція 3. Основні напрями та методи сучасних лінгвістичних досліджень (Описовий та структурний методи)	51
3.1.	Поняття синхронії / діахронії	51
3.2.	Визначення терміна <i>метод</i> у лінгвістиці	51
3.2.1.	Описовий метод	52
3.2.2.	Структурний метод	54
3.3.	Структурна лінгвістика як протипага ідеям молодогограматизму	57
3.3.1.	Європейський та американський структуралізм	57
3.3.2.	Глосематика як прояв структуралізму у західноєвропейському мовознавстві	58
3.3.3.	Американський дескриптивізм	59
3.4.	Рекомендована література до лекції 3	60
3.4.1.	Обов'язкова література до лекції 3	60
3.4.2.	Додаткова література до лекції 3	60
3.4.3.	Корисні електронні посилання до лекції 3	61
3.5.	Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 3	61
4.	Лекція 4. Основні напрями та методи сучасних лінгвістичних досліджень (Структурний синтаксис та	63

структурна семантика)	
4.1. Трансформаційний метод та аналіз за безпосередніми складниками	63
4.2. Дистрибутивний аналіз	65
4.3. Компонентний аналіз та метод тлумачень значень слів	67
4.4. Рекомендована література до лекції 4	72
4.4.1. Обов'язкова література до лекції 4	72
4.4.2. Додаткова література до лекції 4	72
4.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 4	76
4.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 4	76
5. Лекція 5. Основні напрями та методи лінгвістичних досліджень (Соціолінгвістичні та психолінгвістичні методи. Прагмалінгвістика)	79
5.1. Соціолінгвістичні методи	79
5.1.1. Методика анкетування	79
5.1.2. Засіб спостереження	80
5.2. Психолінгвістичні методи дослідження	80
5.2.1. Психолінгвістика	80
5.2.2. Психолінгвістичний метод	80
5.2.3. Цілеспрямований асоціативний експеримент	81
5.2.4. Вільний асоціативний експеримент	82
5.3. Прагмалінгвістичні методи дослідження	82
5.3.1. Прагматика та її завдання	82
5.3.2. Контекстологічний аналіз	84
5.4. Рекомендована література до лекції 5	85
5.4.1. Обов'язкова література до лекції 5	85
5.4.2. Додаткова література до лекції 5	86
5.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 5	90

5.5.	Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 5	90
6.	Лекція 6. Основні напрями та методи лінгвістичних досліджень (Гендерна та когнітивна лінгвістика)	95
6.1.	Гендерна лінгвістика	95
6.2.	Концептуалізація світу носіями різних мов	97
6.2.1.	Співвідношення мови та мовної картини світу. Гумбольдیانство	98
6.2.2.	Теорія мовної відносності (гіпотеза Сепіра-Ворфа)	100
6.2.3.	Наукова та наївна картини світу	102
6.3.	Когнітивна лінгвістика	103
6.4.	Рекомендована література до лекції 6	105
6.4.1.	Обов'язкова література до лекції 6	105
6.4.2.	Додаткова література до лекції 6	107
6.4.3.	Корисні електронні посилання до лекції 6	111
6.5.	Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 6	112
7.	Лекція 7. Основні напрями та методи лінгвістичних досліджень (Семантична типологія та зіставне дослідження семантики лексичних одиниць)	114
7.1.	Типологічне дослідження мовних одиниць	114
7.2.	Семантична типологія та семантичні універсалії	116
7.2.1.	Проблеми виявлення семантичних універсалій	117
7.2.2.	Методи встановлення та вивчення семантичних універсалій. Теорія примітивів. Створення метамови	118
7.3.	Складання списку міжмовних відповідників	120
7.3.1.	Причини та види семантичних змін	121
7.3.2.	Добір та методологія опрацювання емпіричного матеріалу під час типологічних та зіставних досліджень	122

7.4. Рекомендована література до лекції 7	124
7.4.1. Обов'язкова література до лекції 7	124
7.4.2. Додаткова література до лекції 7	127
7.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 7	131
7.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 7	131
ДОДАТКИ	134
ДОДАТОК А Зразок тестового контролю для підготовки в межах СРС	135
ДОДАТОК Б Перелік базових тем для рефератів та доповідей на семінарських заняттях та самостійної роботи студентів	137
ДОДАТОК В Рекомендовані періодичні видання Навчально-наукового інституту філології та бази даних	139
ДОДАТОК Г Деякі довідкові видання, словники лінгвістичної термінології, етимологічні, тлумачні та перекладні словники	140
ДОДАТОК Д Шаблони анкет для соціолінгвістичного опитування	144

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник «**Методологія та організація наукових досліджень для германістів (конспект лекцій та завдання до семінарських занять)**» розроблено за курсом «**Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності**», який призначено для студентів I курсу магістратури денного відділення спеціальності 035 Філологія („Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька / англійська мова»). Видання може також бути корисним для студентів бакалаврату в межах підготовки до написання дипломних робіт.

Курс розрахований на 16 лекційних годин, 14 семінарських та 60 годин СРС, **Змістовий модуль 2. «Теоретичні засади філологічних досліджень»** складає 4 години лекційних занять та 6 годин семінарських занять, 20 годин СРС. Для успішної підготовки до написання магістерських робіт важливою є можливість розширити свої знання також за рахунок глибшого опрацювання програмних питань курсу в межах самостійної роботи. З огляду на це презентований навчальний посібник дозволяє студентам вибудовувати власну освітню траєкторію в межах цього курсу, додатково вивчаючи необхідні для власного дослідження теми, розширювати перспективи наукового пошуку за рахунок вибору найбільш корисного матеріалу в межах СРС.

Змістовий модуль 2 складається з двох тематичних блоків, за якими розроблено лекції цього навчального посібника:

1) Сучасне філологічне дослідження. Використання методів кількісного аналізу та статистична обробка даних у філологічних дослідженнях (2 години лекційних занять, 2 години семінарських занять, 6 годин СРС).

2) Основні методи та напрями сучасних лінгвістичних досліджень: описовий та структурний методи, структурний синтаксис та структурна семантика, соціолінгвістичні та психолінгвістичні методи, прагмалінгвістика, гендерна та когнітивна лінгвістика, семантична типологія та зіставне

дослідження лексичних одиниць та ін. (2 години лекційних занять, 4 години семінарських занять, 14 годин для СРС).

Основною метою курсу є формування у студентів: навичок дослідницького пошуку, вміння орієнтуватися у напрямках сучасних лінгвістичних студій, використовувати різні методи лінгвістичних досліджень, працювати з теоретичними та лексикографічними джерелами, демонструвати належний рівень теоретичної підготовки під час здійснення власного лінгвістичного дослідження, зокрема під час написання магістерських робіт.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) формування у студентів знання про структуру наукового дослідження, методи лінгвістичних пошуків, роботу з практичним та теоретичним матеріалом;
- 2) формування лінгвістичної компетентності студентів з пріоритетних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень (провідних мовознавчих шкіл), історії розвитку сучасної лінгвістики;
- 3) формування у студентів вміння самостійно вирішувати поставлені дослідницькі завдання, використовуючи різні пошукові системи, електронні бази даних, бібліотечні каталоги, теоретичну літературу та лексикографічні джерела;
- 4) розвиток вміння робити наукові доповіді, висвітлюючи результати власних лінгвістичних пошуків.

У конспекті лекцій коротко представлено ключові постаті вчених-лінгвістів, що були засновниками основних напрямів сучасних лінгвістичних студій, подано інформацію про теорії та моделі, що складають сучасну наукову парадигму.

До кожної лекції додається перелік рекомендованої літератури (обов'язкової та додаткової), корисних електронних посилань, питання та завдання для самостійної роботи студентів. Додатки унаочнюють

обговорюваний матеріал (наприклад, варіанти анкет для соціолінгвістичного опитування), містять зразок тестування за курсом, переліки тем для доповідей на семінарських заняттях та рефератів, лексикографічних джерел, періодичних видань НН інституту філології, де студенти можуть знайти необхідний теоретичний матеріал для наукового дослідження чи оприлюднити його результати.

Завдання для самостійної роботи студентів містять практичні вправи для більш ефективного засвоєння курсу та питання для самоконтролю, вони спрямовані на практичне засвоєння вивченого теоретичного матеріалу, ефективне оволодіння методами здійснення лінгвістичних досліджень, засобами аналізу мовних явищ за пріоритетними напрямками сучасних лінгвістичних студій. Завдання розподілено за лекціями, окремі завдання супроводжуються зразками їх виконання, курс завершується виконанням залікового тесту.

На протязі курсу студенти мають навчитися не тільки аргументовано та переконливо доводити положення своїх власних досліджень у доповідях та дискусіях в межах семінарських занять, але й напрацювати певний інструментарій лінгвістичного пошуку. З цією метою у завдання включено окремі міні-проекти, що базуються на емпіричному матеріалі. Студентам також пропонується попрацювати над хронометражем виконання власних дослідницьких робіт, над створенням їх планів, розробкою перспектив дослідження, обґрунтуванням обраної теми тощо. Враховуючи невеликий обсяг курсу, розроблені завдання акцентують увагу на найбільш складних моментах, які виникають у процесі лінгвістичного дослідження. У поєднанні з конспектом лекцій завдання для самостійної роботи студентів мають створити ефективну базу задля розвитку навичок опрацювання лінгвістичної проблематики та мотивувати молодих дослідників до провадження наукової діяльності.

ЛЕКЦІЯ 1

СУЧАСНЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні питання: Структура, цілі та завдання сучасного лінгвістичного дослідження; основні напрями сучасних лінгвістичних розвідок; відбір та обробка практичного та теоретичного матеріалу; використання різних баз даних, робота з електронними джерелами, бібліографічними каталогами, планування роботи над обраною темою; графічна метамова та статистична обробка отриманих у результаті наукового пошуку даних; стиль викладення матеріалу дослідження; написання доповіді за результатами проведеного наукового дослідження.

1.1. Вибір та обґрунтування теми дослідження

Вимоги до сучасного наукового дослідження («Сім разів відмірай – один раз відріж»). Тема обраного наукового дослідження має корелювати із сучасними напрямами наукових досліджень як теоретичного, так і прикладного характеру, оскільки саме іновативність, конкурентноспроможність наукових розробок визначають їх затребуваність у суспільстві. Необхідно врахувати під час вибору теми наукової роботи досвід не тільки українських дослідників, але й провідних фахівців інших країн у обраній галузі дослідження. Варто критично переглянути та систематизувати існуючу літературу з обраної теми, визначити, які аспекти є вже добре розробленими та виявити «білі плями», найменш вивчені, або й зовсім не досліджені проблеми. Будь-який науковий пошук спирається на загальнонаукові методи дослідження, базується на принципах аналізу та синтезу оброблюваної інформації, утім саме її релевантність в певний проміжок часу, з одного боку, й фундаментальність, з іншого боку, забезпечують можливість отримання, дійсно, важливих та нових даних.

Недостатній ступінь вивчення вже існуючого досвіду з певної проблеми загрожує тим, що дослідник буде намагатися ще раз «винайти

велосипед», буде неспроможним вести наукову полеміку на гідному рівні, буде «наступати на ті самі граблі», що й інші початківці та першопрохідці у певній царині. Не слід недооцінювати також наявність доступних для певного лінгвістичного дослідження ресурсів, оскільки вірогідність та об'єктивність отриманих результатів безпосередньо пов'язані із доступом до необхідних для дослідження матеріалів, можливістю здійснення лінгвістичного експерименту, коректністю обраних для лінгвістичного пошуку параметрів. Слід наперед продумати критерії дослідження, обрати конкретний напрям здійснюваного лінгвістичного дослідження, наукову парадигму, в якій воно буде здійснюватися.

Наразі популярності набирають міждисциплінарні дослідження, їх перевага полягає у можливості поєднати інструментарій та напрацювання відразу декількох наукових напрямів (наприклад, еколінгвістики, соціолінгвістики та психолінгвістики; когнітивної лінгвістики та прагмалінгвістики тощо). Утім ретельного вирахування завжди потребують позитивні результати такого поєднання та ризик некоректного застосування змішаної методологічної бази, відсутності чітких уявлень про те, як має виглядати процедура здійснення такого дослідження, в якій термінології буде описуватися досліджуване явище.

Плутанина в термінології, вживання паралельних термінів з різних наукових напрямів інколи сприймається як те, що «ускладнює» та піднімає рівень роботи, але, насправді, невиправдане змішування термінів, що належать до різних наукових парадигм та різних наукових шкіл, інколи тільки затьмарює основну ідею роботи. Отже, можна зробити короткий висновок, що початковий етап роботи над темою полягає в її обґрунтуванні для самого себе, в критичному осмисленні можливих гіпотез дослідження та відмові від того, що стане на заваді отриманню добре обґрунтованих та достовірних даних.

Навіть дуже амбітна мета може залишитися незреалізованою, якщо на самому початку дослідження встановлено неправильні параметри для його здійснення, або визначено невірні вектори його розвитку.

Мета лінгвістичного дослідження передбачає коротке формулювання основного спрямування лінгвістичного пошуку заради досягнення кінцевого результату. Мета лінгвістичного дослідження має бути сформульована лаконічно, ємно та максимально чітко, з нею мають повністю корелювати методологічні засади дослідження та його термінологічна база.

Висунення конкретних завдань передбачених метою дослідження може полягати в розробці абсолютно нової проблематики або в уточненні центральних положень лінгвістики, удосконаленні методики дослідження в певній царині. Іновативні дослідження, які містять результати власного наукового пошуку на підставі дослідження значного емпіричного матеріалу є найбільш вагомими для розвитку лінгвістики. Визначення конкретних завдань лінгвістичного дослідження має корелювати з його метою й бути чітким алгоритмом його поступової реалізації. Всі зазначені в дослідженні завдання мають бути зреалізовані в повній мірі і мають корелювати із отриманими результатами дослідження та його висновками.

Актуальність дослідження, його новизна. Аспіранти, магістри та бакалаври, які готуються до захисту здійсненого лінгвістичного дослідження дуже добре усвідомлюють необхідність аргументації актуальності та новизни свого дослідження, оскільки саме новизна наукового пошуку свідчить про його важливість, нетривіальність та вагомість для певної галузі розроблюваної проблематики.

На жаль, не всі сучасні лінгвістичні студії вперше торкаються певного вагомого для лінгвістики питання. Зважаючи на існуючий величезний доробок у світовій лінгвістиці та доступність різноманітних наукових джерел, які дозволяють переймати досвід та поширювати знання, кожен автор стикається з проблемою того, чи варто йому нехай і по-новому, але все ж таки продовжувати пошук у певному вже відкритому, достатньо

вивченому напрямі. Визначальним все ж таки є сенс здійснення такого дослідження. Якщо воно якісно інакше вирішує проблему та оптимізує процес та методологію отримання результатів – це є необхідним навіть у вже добре розробленому напрямі. Втім, якщо проблема вже була інтенсивно вивченою, то й автор майбутнього наукового дослідження має відчувати відсутність нагальної потреби у продовженні такої теми. Отже, новий науковий пошук має завжди бути пов'язаним з певним науковим відкриттям, якщо не цілого напрямку, методу чи лінгвістичного явища, то з моделлю його системного дослідження, з'ясуванням вагомих параметрів та специфіки його функціонування.

Теоретичне та практичне значення здійснюваного дослідження.

Особливого значення набуває наявність в потенційного наукового дослідження теоретичного та практичного значення. Теоретичне значення здійснюваного дослідження може бути пов'язаним як із введенням нового термінологічного апарату дослідження, новими напрацюваннями, важливими для теорії лінгвістичних досліджень, так і уточненням та подальшим розвитком вже існуючих теоретичних засад актуальних лінгвістичних напрямів. Прикладне значення, можливість використання отриманих результатів у подальшому лінгвістичному пошуці, в межах академічного процесу задля викладання теоретичних та практичних курсів, з метою укладання лексикографічних джерел тощо – вказує на значущість та релевантність обраної теми для лінгвістики.

Вибір адекватної методики дослідження. Кожне лінгвістичне дослідження вписується у певний науковий напрям та корелює з відповідною термінологічною та методологічною базою. Кожен окремий метод має сприяти вирішенню поставлених у дослідженні завдань та досягненню кінцевої мети. Автор має чітко продумати методологічну базу дослідження, перш ніж планувати роботу з емпіричним матеріалом, наприклад, у разі необхідності вивчення реакції носіїв досліджуваної мови на певні лінгвістичні феномени (нові лексеми, орфографічні норми тощо) може бути

необхідним залучення соціолінгвістичного методу, оскільки дослідження наявних матеріалів без врахування думки респондентів не буде повним. Додатково може бути залучений психолінгвістичний метод лінгвістичних студій, що дозволить врахувати та пояснити психофізіологічні реакції респондентів, індивідуальні та групові особливості їхньої мовної поведінки тощо.

З-поміж різноманітних напрямів сучасних лінгвістичних студій можна виділити, наприклад, такі:

- Типологічне дослідження мовних явищ;
- Контрастивна лінгвістика;
- Гендерна лінгвістика;
- Прагмалінгвістика;
- Психолінгвістика;
- Соціолінгвістика;
- Ономасіологічні дослідження, дослідження антропонімікону;
- Когнітивна лінгвістика;
- Комунікативно-дискурсивні студії;
- Функціональна граматики;
- Дослідження семантики лексичних одиниць;
- Дослідження фразеологічного фонду мови;
- Дослідження різних терміносистем;
- Теорія мовної особистості;
- Медіаекологія;
- Еколінгвістика;
- Медіалінгвістика;
- Нейролінгвістика;
- Кіберлінгвістика (інтернет-лінгвістика);
- Дослідження міжкультурної комунікації;
- Нейролінгвістичні студії тощо.

Це лише окремі приклади з великої палітри сучасних мовознавчих студій, з яких кожен автор може вибрати свій напрям або започаткувати зовсім нову тематику (для досвідчених науковців).

1.2. Планування роботи над темою, використання наукометричних баз даних

Під час планування роботи над темою наукового дослідження варто продумати такі питання:

- Пошук необхідних теоретичних джерел, аналіз попередніх досліджень за темою;
- Робота з бібліотечними каталогами (предметний, алфавітний каталог, каталог дисертаційних досліджень та авторефератів, опрацювання періодичних видань);
- Можливості пошуку інформації за темою дослідження (веб-сайти вітчизняних та закордонних університетів, інтернет-бібліотеки, читальні, розсилки, зали каталогів, пошукові системи).

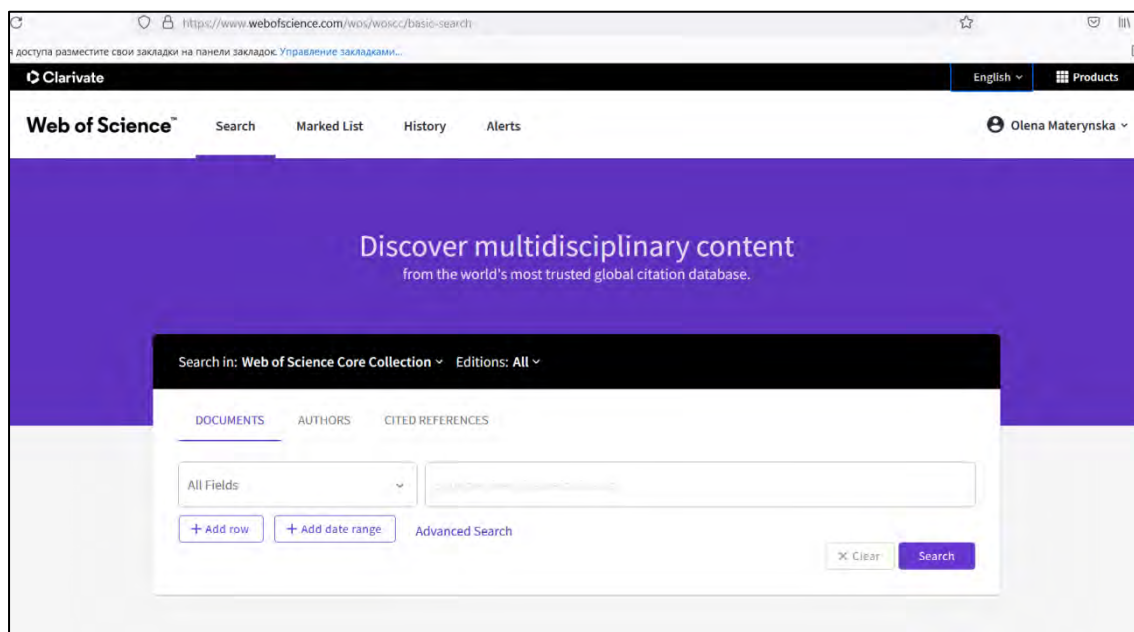
На сучасному етапі розвитку дигітальних технологій навіть за необхідності дистанційного пошуку теоретичного матеріалу для провадження свого наукового дослідження молодий науковець має широкі можливості користуватися системами електронного пошуку наукометричних видань.

В першу чергу студентам КНУ імені Тараса Шевченка доступний електронний каталог видань (<http://www.library.univ.kiev.ua>) та доступ до сервісів наукометричних баз Scopus / Web of Science. Користуватися цими базами можна також, створивши власний профіль на цих ресурсах.

Наукометрична база даних Web of Science дозволяє не тільки здійснювати диференційований пошук наукових джерел, але і сортувати їх за багаторівневими фільтрами, налаштовувати сповіщення про потрібні публікації, які надходять на електронну пошту.

База дозволяє здійснювати предметний пошук, пошук за заданими параметрами та суттєво полегшує роботу з бібліографією. Слід зазначити, що до бази потрапляють тільки публікації, що пройшли ретельне рецензування та отримали індексацію в базі після друку.

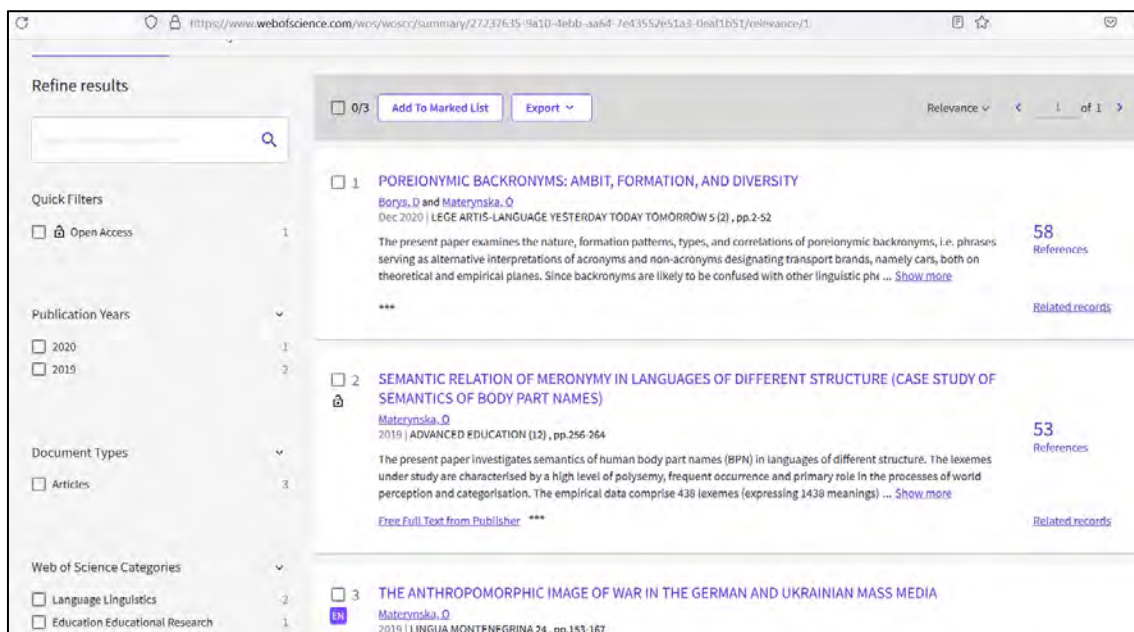
До кожної публікації подається анотація, бібліографія, ключові слова та вказується режим цитування.

Малюнок 1. Скріншот вікна для пошукового запиту у системі WoS

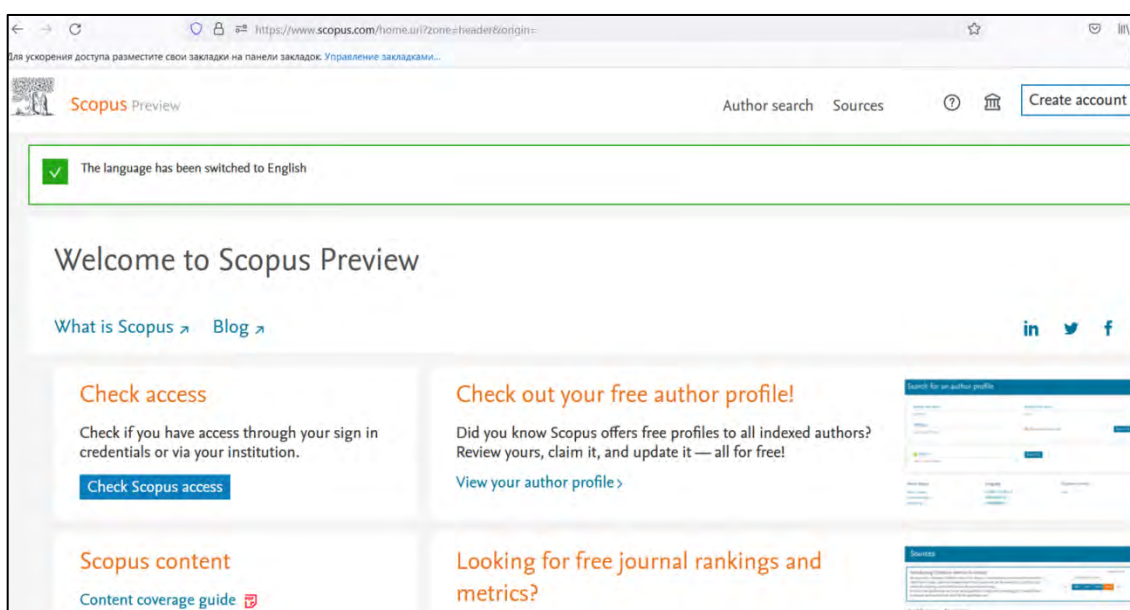
За прізвищем автора будуть вказані його публікації у базі, кожна з яких можна переглянути детальніше. Не всі публікації наявні у відкритому доступі, але можна отримати вичерпні бібліографічні дані для їх подальшого пошуку і бути в курсі найостанніших публікацій за темою дослідження або дізнатися про наявність досліджень за конкретний часовий період.

Подана до статті бібліографія дозволяє суттєво розширити подальший пошук і дібрати вичерпну інформацію з тематики дослідження. Саме ця база дозволяє також не пропустити фундаментальні роботи за темою, які були опубліковані до моменту написання дослідження.

Малюнок 2. Скріншот публікацій з профілю у системі WoS

Аналогічно працює і наукометрична база Scopus, що також дозволяє відібрати найсучасніші наукові дослідження за темою роботи.

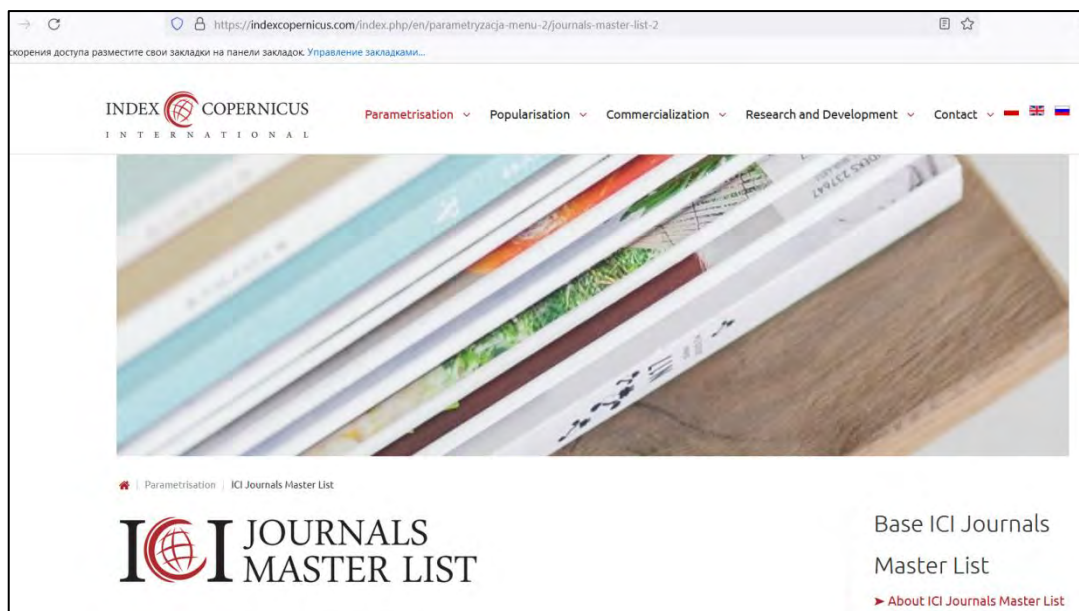
Малюнок 3. Скріншот сторінки у системі Scopus

На Малюнку 3 видно, що наявна можливість отримати доступ для попереднього перегляду (пошуку) навіть за відсутності акаунту (для баз WoS / Scopus), як правило, потрібна реєстрація з локальної мережі інституції, за якою здійснюється афіліація користувача.

Малюнок 4. Скріншот результату пошуку публікації у системі Scopus

Більшість налаштувань та принципи роботи у наукометричній базі Scopus подібні до системи WoS. Ще однією корисною базою даних є наукометрична база Index Copernicus. У переліку журналів Journals Master List можна знайти журнали з гарним рейтингом та високим індексом цитування, підібрати необхідні публікації. Цей перелік досить широкий, до нього, наприклад, також можуть входити українські фахові журнали категорії «Б», які можна знайти у вільному доступі в інтернет-мережі.

Малюнок 5. Скріншот з веб-сторінки наукометричної бази Index Copernicus

Для пошуку публікацій можна також використовувати ресурси сайту Google Scholar (<https://scholar.google.com/>) та Research Gate (<https://www.researchgate.net/>), на яких також можна зустріти публікації у вільному доступі. Наявність у публікації індексу DOI (унікального цифрового ідентифікаційного номеру об'єктів в мережі інтернет) дозволяє швидко переходити за потрібним посиланням безпосередньо на сторінку статті.

- Опрацювання теоретичної інформації (створення картотеки даних);
- Опрацювання емпіричних даних (робота з вибіркою);

Під час опрацювання отриманої інформації дуже важливою є її систематизація. Можна дуже спростити роботу з емпіричним матеріалом чи теоретичними джерелами, якщо відразу класифікувати матеріал у електронному вигляді (наприклад, за допомогою таблиці Excel). Розподіл нових даних за певними тематичними блоками, зазначення бібліографічних даних допоможуть з цитуванням.

- Методика швидкого читання, способи попереднього відбору необхідної інформації.

Перш ніж розглянути якусь публікацію детально доцільним може бути вдатися до скринінгу усіх матеріалів з подальшим більш глибоким аналізом лише дібраних результатів.

1.2.1. Основні критерії добору матеріалу дослідження

Під час формування матеріалу дослідження варто продумати такі питання:

- Джерела теоретичного матеріалу;

Варто зважати на авторитетність джерела цитування, оскільки посилаючись на неперевірені джерела можна отримати хибні факти. Також слід добирати джерела останніх років, аби залишатися поінформованим щодо останніх зрушень у досліджуваній проблематиці.

- Джерела емпіричного матеріалу, найбільш репрезентативні (лексикографічні та довідкові джерела);

Рік видання словника та його обсяг є вирішальними для формування вибірки, мають бути враховані найвідоміші лексикографічні джерела, онлайн корпуси текстів (<https://www.ids-mannheim.de/digspra/kl/projekte/korap/>, <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209> тощо).

- Опис матеріалу дослідження;

Під час представлення результатів дослідження варто уникати констатуючого стилю і обирати пояснювальний стиль, аби ґрунтовно представляти та аргументувати усі зроблені висновки.

- Обмеження матеріалу дослідження;

Оскільки емпіричний матеріал може бути значним за обсягом варто чітко визначити, з якими саме одиницями аналізу дослідник буде працювати (лексичними, синтаксичними тощо) та сформувані параметри добору матеріалу та його обмеження.

- Формування критеріїв добору матеріалу дослідження;

Критерії добору матеріалу дослідження мають бути несуперечливими та дозволяти виокремити досліджуваний матеріал з-поміж іншого за допомогою набору певних ознак, релевантних для конкретної галузі дослідження.

- Зіставлення матеріалу дослідження у досліджуваному мовному наборі;

Основне правило для можливості об'єктивно зіставляти досліджуваний матеріал за визначеними параметрами та класифікувати його – це відповідність кількості дібраних одиниць (наприклад, в межах певних мов, часу, віку тощо) та репрезентативність зібраної вибірки / сформованого корпусу досліджуваних одиниць. Під час статистичної обробки даних за 100% має бути визначена однакова кількість одиниць у зіставляваних групах / тематичних блоках / мовах тощо.

- Роль дослідницької інтуїції у процесі наукового пошуку.

Не слід ігнорувати дослідницьку інтуїцію, яка часто виражається у формі сміливих, але не підтверджених припущень. Завжди слід приділити

увагу тому, аби перевірити таке (навіть малоймовірне) припущення, аби точно відкинути чи несподівано підтвердити його.

1.2.2. Основні елементи композиції наукової роботи

Студенти НН інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка під час оформлення магістерської роботи, інших видів навчально-наукових робіт орієнтуються на «Вимоги до підготовки та написання навчально-наукових і кваліфікаційних робіт», 2020:

(<https://drive.google.com/file/d/1ybQZwbRd6U2uGzxXR1BC5IMNhrCTt7EL/view>, дата доступу 28.05.2020).

У зазначених вимогах викладено всі основні параметри оформлення тексту робіт та їх структурування за базовою схемою:

- Титульний аркуш;
- Анотації, резюме;

Подаються, зазвичай, в кінці роботи та містять виклад основних результатів роботи, зазначення мети, етапів та методології проведення дослідження у скороченому вигляді. Анотація може бути подана мовою, що є основною для отримання кваліфікації здобувача та самого дослідження (англійською, німецькою, французькою тощо).

- Зміст;

Має бути чітко структурованим та логічним, не містити повторів, пункти та підпункти формулюються ємно та лаконічно. Не варто також робити ієрархію підпунктів надто розгалуженою, схема роботи має бути прозорою, легкою для сприйняття читачем.

- Перелік скорочень;

Подається на початку роботи та містить всі вживані у роботі скорочення. Коли в тексті вперше подається термін, що потребує скорочення, спочатку вказується повна назва, а в дужках скорочення, яке буде вживатися надалі. Не може бути різних варіантів подання прийнятих в роботі скорочень.

Не варто вводити скорочення в тих випадках, де вони не є потрібними й може бути подана повна назва досліджуваного явища.

- Перелік таблиць;

Спрощує орієнтацію у тексті роботи під час її прочитання чи рецензування. Може бути поданим в кінці роботи.

- Вступ;

Є важливим елементом тексту роботи, який визначає актуальність, мету та завдання, об'єкт та предмет, методологію дослідження, практичне значення та новизну дослідження, надає дані про наявні публікації та апробацію дослідження в межах конференцій, зазначає структуру роботи. Може містити на початку короткий аналіз досліджуваної проблематики із визначенням місця цього дослідження з-поміж інших в межах конкретного напрямку. Завжди слід корегувати Вступ після завершення тексту самого дослідження, щоб перевірити зреалізовані завдання, визначитися, чи не відбулися в процесі роботи зміни у підходах та методології, що має бути відредаговано у Вступі тощо.

- Теоретична частина;

Містить огляд теоретичних та класифікаційних засад дослідження. Варто уникати реферативності такого огляду, підходити аналітично до представлення вже наявного доробку, можливих лакун у досліджуваній проблематиці. Важливо не перераховувати прізвища лінгвістів та їх роботи, а надавати їх характеристику, пояснювати чому певна теорія є важливою для цієї роботи, яка буде взята за основну, вказувати робочі визначення термінології.

Формування термінологічного апарату роботи потребує окремої уваги, з-поміж різних наведених дефініцій термінів необхідно обрати ту, яка буде використана в роботі і пояснити, чому саме автор вважає її вичерпною чи найбільш повною з наявних.

Обсяг теоретичного розділу не може бути занадто великим, основна увага повинна бути приділена саме емпіричному дослідженню. Часто

теоретичний розділ може завершуватися підпунктом, у якому викладено методологію та етапи здійснення дослідження (подається саме пояснення перебігу роботи та специфіки застосування обраних методів, а не їх реферативний опис).

- Практична частина;

Емпіричне дослідження є основною частиною роботи, яка базується на власних спостереженнях автора і демонструє його вміння провадити науковий пошук та досягати поставленої в роботі мети. Ця частина містить узагальнення автора щодо дослідженого матеріалу, часто підкріплюється статистичними даними та різноманітними засобами їх унаочнення, численними ілюстративними прикладами. Завдання автора при цьому представляти розроблені класифікації логічно та послідовно, не залишати приклади для інтерпретації читачеві, а ґрунтовно все пояснювати та аргументувати кожну висловлену тезу.

Цей розділ і є свідченням того, що обрана тема дозволила авторові відкрити щось нове, обґрунтувати власну гіпотезу чи підтвердити та уточнити вже існуючу. В цьому розділі не має бути теоретичних «вкраплень», коли автор знову вдається до пояснення якогось терміна чи теорії, що вже мали бути розкриті та пояснені у теоретичному розділі.

- Висновки до розділів;

Висновки до кожного розділу роботи коротко підсумовують найважливіші узагальнення, інформацію релевантну для подальшого пошуку. Неприпустимим є повторення тексту самого розділу.

- Загальні висновки;

Містять узагальнену інформацію щодо всіх результатів роботи і мають чітко відповідати поставленим у роботі завданням, автор викладає основні досягнуті результати, аналізує збіги та розбіжності у дослідженому емпіричному матеріалі, визначає можливі співвідношення та кореляції, залучає статистичні дані. Можливо вказати на конкретний підпункт розділу, що містить більш детальну інформацію щодо певної тези, але не слід у

висновках наводити ілюстративні приклади чи знову перераховувати теоретичні положення та їх авторів, що були представлені у теоретичному розділі.

Саме загальні висновки дозволяють побачити, чи була здійснена робота успішно, чи вдалося досягти вагомого результату. З огляду на це, слід виділити більше часу для написання та корегування цієї частини роботи, не намагатися просто підсумувати роботу, а вбачати в цій структурній частині роботи можливість потужно підтвердити найважливіші думки, висловлені в основному тексті.

- Список літератури, лексикографічних джерел та джерел ілюстративного матеріалу;

Формується відповідно до стандартів бібліографічного опису, зазначених у вимогах до написання кваліфікаційних праць. Спочатку подається список використаних теоретичних джерел кирилицею, потім латиницею з наскрізною нумерацією. Додатково за потреби може бути сформований перелік джерел ілюстративного матеріалу чи використаних лексикографічних джерел. Можливе також включення таких джерел у основний список за умови їх незначної кількості.

- Додатки;

У Додатках подаються матеріали, які слугують унаочненню результатів роботи, але займають сторінку тексту чи мають незручний для основного тексту формат, наприклад, таблиці, графіки, малюнки, анкети тощо. Додатки слід пронумерувати і дати їм назву, щоб було легко робити посилання на них в тексті, наприклад, *див. Додаток А* тощо.

- **Список досліджуваних одиниць;**

Корисним для дослідження може бути розміщення в кінці роботи розробленого словника або переліку досліджуваних одиниць, який дає можливість побачити, на якому матеріалі виконана робота та який є необхідним для подальших досліджень. Такий перелік має значущість поряд

із основним текстом роботи, адже автор систематизує його, класифікує за певними параметрами, відтак надає для подальших досліджень вже готовий, сформований матеріал.

- Оформлення списку використаних джерел, лексикографічних джерел та посилань.

Надзвичайно важливим для роботи є коректне оформлення списку використаних джерел та посилань на нього в тексті роботи. В першу чергу – це ознака дотримання принципів академічної доброчесності (див. п. 1.2.7), адже жодна цитата чи твердження, засноване на думці певного дослідника, не може бути привласнене автором кваліфікаційної роботи.

Всі ілюстративні приклади так само мають містити посилання на джерело інформації, адже всі цитати з медійних джерел, різних текстів, малюнки є об'єктами інтелектуальної власності, право на володіння якими не може порушуватися. Слід дуже серйозно перевіряти всю інформацію, яка потрапляє до тексту роботи.

На жаль, у багатьох працях, які цитуються, можуть бути наявні запозичення. Знайти оригінальне джерело цитування та подати покликання на відповідне місце у тексті – відповідальність та обов'язок автора кваліфікаційної роботи. Саме він несе повну відповідальність за відсутність плагіату у тексті роботи.

Під час автоматизованої перевірки кваліфікаційної роботи на наявність плагіату системою Unicheck (див. п. 1.2.7.) саме правильні покликання дозволять вірно визначити відсоток запозичень у вигляді цитування тексту (наприклад, цитат з медійних публікацій, якщо робота ґрунтується на дослідженні певних контекстів) та відмежувати його від власне плагіату.

Відсутність покликань є проявом плагіату поряд із безпосереднім копіюванням тексту, адже йдеться про відсутність згадки про автора певної теорії, певного теоретичного положення чи автора, який досліджував емпіричний матеріал.

1.2.3. Вимоги до термінології

Пояснення терміна слід подавати безпосередньо після його введення до тексту роботи. Вся термінологія, що вживається в роботі має відповідати обраному напрямку, не слід змішувати термінологію з різних напрямів без потреби (наприклад, когнітивної лінгвістики та теорії семантичного поля). Термінологія, що вживається в роботі має відповідати наступним критеріям:

- бути стислою та (по-можливості) лаконічною;
- мати однозначне тлумачення, що виключає подвійний сенс чи множинну інтерпретацію (Кияк 2014: 15), в окремих випадках саме автор роботи має зазначити, в якому сенсі вжито термін (найчастіше йдеться про міжгалузеві чи загальнонаукові терміни);
- бажано, щоб термін був семантично вмотивованим, тобто, щоб його тлумачення було семантично прозорим;
- терміни мають бути простими, слід уникати невиправдано складних термінів, уживання термінів іншомовного походження замість термінів власне українського походження. Це призводить до створення «квазінаукової» термінології, за складністю якої приховано простий зміст. Така псевдонаукова мова лише заважає розумінню тексту. На цю тему опубліковані ґрунтовні роботи українського дослідника, завідувача відділу слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України Пилипа Селігея:

Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія / Пилип Селігей; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2016. 627 с.

Селігей П. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Київ, 2016. 36 с.

Автор вказує на намагання штучно ускладнити текст роботи, зокрема автори «перенасичують текст малозрозумілою лексикою, вигадують штучні назви для тих понять, які можна передати простішими термінами (гомогенна співбуттєвість, інобуттєво-

структуруючий простір...», «безпідставно запозичають терміни з інших наук (пор. у мовознавчих працях: структурно-семантична трансценденція...» (П. Селігей, автореферат дисертації «Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості», с. 15).

Прекрасні мовно-стилістичні поради щодо уникнення русифікованих кальок, правильного слововживання та багатьох інших питань вживання української мови надає український мовознавець, перекладач та публіцист, професор Олександр Пономарів у своїй праці «Культура слова: Мовностилістичні поради», Київ: Либідь, 2011. 272 с.

- Узгодженість з іншими термінами роботи є важливою для загального розуміння обраного напрямку роботи та використаної методології.

1.2.4 Графічна метамова істотно полегшує сприйняття тексту читачем та дозволяє ефективніше представити отримані в результаті дослідження дані. Дослідник може використовувати широкий інструментарій графічної метамови, наприклад:

- Літерні позначення (ЛСВ, ФО і т. ін.);
- Схеми;
- Таблиці;
- Графіки, діаграми;
- Індокси;
- Посилання;
- Статистичні дані;
- Використання елементів кількісного методу задля системного представлення результатів дослідження.

Не слід плутати використання елементів кількісного методу з квантитативним методом у лінгвістиці, який передбачає залучення математичних методів, спеціальних формул також.

1.2.5. Представлення та обробка статистичних даних мають вагоме значення для оптимального унаочнення результатів дослідження, а також

підвищують вірогідність зроблених висновків, дозволяють підсилити аргументацію. Можуть бути використані різноманітні показники, що уможливллюють виведення потрібних узагальнень, наприклад:

- індекс полісемії лексичних одиниць;
- індекс частотності вживання досліджуваних одиниць;
- показник валентності;
- показники, що вказують на кореляційні відношення між досліджуваними мовними фактами та дозволяють вивести узагальнення та встановити закономірності розвитку досліджуваних мовних явищ.

1.2.6. Стиль викладення матеріалу дослідження

Під час підготовки тексту кваліфікаційної роботи необхідно дотримуватися наукового стилю викладу матеріалу, уникати розмовних слів, зайвих вставних конструкцій (зрозуміло, що...) тощо. Найоптимальнішим є безособовий стиль викладу матеріалу (було зафіксовано, виявлено, визначено...).

Слід уникати персоналізації тексту (на мою думку...), оскільки в науковій праці вагомими є саме факти, тобто стиль має бути об'єктивним, а не суб'єктивним. Кожен підпункт чи розділ роботи мають бути логічно завершеними, матеріал не можна подавати циклічно, повертаючись до однієї і тієї ж тези у декількох підпунктах.

Варто звернути увагу на такі параметри:

- Логічність подання матеріалу;
- Послідовність викладення матеріалу;
- Структурованість;
- Системність;
- Лаконічність;
- Нетривіальність відібраного матеріалу.

1.2.7. Дотримання принципів академічної доброчесності

Принципи дотримання академічної доброчесності в КНУ імені Тараса Шевченка засновані на положеннях Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права», «Про запобігання корупції», Цивільного кодексу України, Статуту університету, нормах загальнолюдських та європейських цінностей, а також на досвіді провідних вітчизняних і зарубіжних закладів вищої освіти. Загальні засади щодо дотримання академічної доброчесності прописані у Положенні про організацію освітнього процесу в КНУ імені Тараса Шевченка, 2022 (http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Polozhennia-pro-organizatsiyu-osvitniogo-procesu-11_04_2022.pdf, дата доступу 16.06.2022), положенні про виявлення та запобігання академічному плагиату у КНУ імені Тараса Шевченка, 2020 (<http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Detection-and-prevention-of-academic-plagiarism-in-University.pdf>, дата доступу 10.03.2020) та Етичному кодексі університетської спільноти, 2017 (<http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/ethical-code/Ethical-code-of-the-university-community.pdf>, дата доступу 02.07.2019). Етичний кодекс КНУ імені Тараса Шевченка визначає шляхи запобігання та особистої відповідальності за порушення академічної доброчесності в університетському середовищі. В КНУ імені Тараса Шевченка працює також Комісія з питань етики.

Кожен учасник освітнього процесу несе особисту відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності, всі кваліфікаційні праці проходять етапи перевірки на наявність плагиату системою Unicheck, а також операторами перевірки на наявність плагиату на кожній кафедрі (оформлюється протокол перевірки, який додається до роботи), висновок про оригінальність роботи робиться також у процесі рецензування роботи та підготовки висновку наукового керівника.

Робота, в якій виявлено ознаки плагиату, не може бути допущена до захисту. Авторам кваліфікаційних робіт слід дуже серйозно та відповідально

поставитися до дотримання принципів академічної доброчесності, адже це вбереже їх від проблем під час подання роботи до захисту (відмови у захисті такої роботи), а також засвідчить розуміння основоположних засад та підходів до збереження прав на інтелектуальну власність.

1.3. Оформлення результатів дослідження у вигляді доповіді із подальшою апробацією

- **Обсяг доповіді**, зазвичай, не перевищує 5 аркушів формату А4, шрифт 14 Times New Roman;

- **Розподіл матеріалу** доповіді у межах 10-15 хвилин є дуже важливим, оскільки більшість конференцій, процедура захисту кваліфікаційних робіт вимагають суворого дотримання часових обмежень. Доповідь варто вчитати вголос на час за допомогою секундоміру, скоротити за потреби. Варто подумати про елементи, які можна продемонструвати на екрані і не зачитувати, визначити найважливіше, що стосується змісту виступу;

- **Структура доповіді** вимагає визначення пріоритетів, має бути цікавий і короткий вступ, щоб окреслити проблематику, мету, предмет та об'єкт роботи, методологію, представити матеріал дослідження (це все можна зробити за допомогою слайдів), вигідним може бути початок за допомогою влучної цитати, креативного представлення питання, далі слідує виклад основних результатів роботи, що вимагає часто узагальнення за допомогою метамови (таблиць, графіків, діаграм), що дозволяє слухачеві швидко зрозуміти міркування автора;

- **Стиль викладення матеріалу**, виступу перед аудиторією потребує також врахування специфіки сприйняття матеріалу аудиторією, не має сенсу наводити безліч прикладів з роботи, натомість добре представлені та проаналізовані 1-2 приклади можуть бути набагато промовистішими;

- **Презентація матеріалів доповіді** вимагає креативного підходу.

Мультимедійні засоби, використання сучасних технологічних підходів до представлення матеріалів (аудіо- /відеофрагментів за потреби, малюнків, скріншотів тощо) дозволять Вам позитивно вплинути на сприйняття матеріалу аудиторією. Небезпечним є лише недотримання балансу, переобтяження такої презентації анімаційними другорядними елементами, що затьмарюють основний матеріал. Саме тому європейський стиль презентування доповідей тяжіє до мінімалізму і лаконічності. На титульному слайді слід представляти елементи бренду університету (логотип, герб), які дозволяють відразу побачити афіліацію автора, також дата, назва конференції, прізвище та ім'я автора та назва доповіді мають бути виконані в уніфікованому стилі.

- **Варто уникати** занадто яскравих кольорів, шрифт обирати чорного кольору на світлому фоні, щоб його було гарно сприймати з екрану, уникати одночасного використання різноманітних шрифтів та стилів. Імідж автора завжди видно зі стилю його презентацій. Потурбуйтеся про те, щоб критично оцінити пророблену роботу і продумайте, чи зручно Вам перемикатися між рубриками доповіді, чи Ви представили на початку її структуру, чи все добре видно. Дуже псує враження від презентації орфографічні помилки, навіть випадкові. Передивіться ще раз доповідь перед її фіналізацією, покажіть її спочатку комусь із колег, якщо виступатиме потім перед великою аудиторією (комісією) вперше. Це дозволить Вам побачити помилки та вдосконалити презентацію.

- **Викладення наукової аргументації** може орієнтуватися на послідовне розгортання доказової бази основних тез роботи (від конкретного до загального чи навпаки) або ж йти від протилежного й спростовувати хибні версії за допомогою опрацьованого емпіричного матеріалу. Всі аргументи мають бути добре продумані і ємно та чітко

сформульовані у вигляді окремих тез із унаочненням прикладами та статистичними даними;

- **Відповіді на запитання та ведення наукової дискусії.** Обговорення після доповіді відбувається за допомогою питань та відповідей, коментарів з боку аудиторії. Завдання автора доповіді якомога конкретніше та стисліше відповідати на питання, торкаючись суті того, про що питають. Інколи це вимагає наведення влучного прикладу, не слід ухилятися від теми. Питання слід записувати, якщо їх відразу ставлять декілька. Етика наукової дискусії вимагає поваги до протилежних поглядів, розуміння, що саме наукова дискусія дозволяє вдосконалити дослідження, виявити його проблемні місця, що потребують уточнення чи окреслити перспективу подальшої роботи.

1.3.1. Оформлення результатів дослідження у вигляді тез доповіді

- **Обсяг тез** – 1-2 аркуші (залежить також від вимог видавництва та обраної збірки тез, саме за цими вимогами слід оформлювати публікацію);
- Лаконічне та стисле викладення основних положень дослідження, що їх розгорнуто викладено у науковій доповіді, дозволить вкластися у невеликий обсяг такої публікації.
- Представлення статистичних даних у вигляді комплексної таблиці, діаграми допоможе ефективно представити результати дослідження.
- Оформлення переліку використаної літератури та посилань: мають бути обрані лише найважливіші праці, на які наявні посилання в тексті тез, список літератури до тез не може бути великим.

1.3.2. Оформлення результатів дослідження у вигляді наукової статті

- **Обсяг наукової статті** – від 6 до 12-18 сторінок (також залежить від вимог видавництва, рівня журналу);
- **Основні вимоги** до оформлення наукової статті визначає журнал, до якого буде подано статтю. Такі вимоги представлені на сайті журналу;

- **Структурування наукової статті.** Вимоги різних журналів можуть істотно відрізнятися на формальному рівні, але зазвичай мають схожу логічну структуру (вступ (обґрунтування проблеми, зазначення мети, предмета, об'єкта дослідження), короткий огляд існуючого доробку з проблеми дослідження, методологія дослідження, виклад основного матеріалу, висновки);
- **Оформлення таблиць, малюнків** у науковій статті також регламентується вимогами журналу. Слід врахувати якість малюнків, не переобтяжувати текст їх надмірною кількістю, наведені таблиці, графіки чи діаграми мають бути узагальнюючого характеру;
- **Оформлення списку використаної літератури та посилань.** Слід звірити наявність всіх посилань на цитовані джерела у тексті роботи та у списку використаної літератури. Всі сучасні журнали вимагають значний відсоток публікацій останніх років, що вказує на ознайомленість автора із динамікою обраного дослідження / напряму.
- **Написання анотацій та резюме до наукової статті** рідною та іноземною мовами. Анотація також має певну структуру (зазначення проблематики, мети (предмета та об'єкта, методології дослідження), викладення основних досягнутих результатів, на яких зосереджено увагу у статті, ключові слова, що дозволяють чітко уявити зміст статті та вказують на обраний напрям, термінологічну базу. Ключові слова мають збігатися з термінологією, що використовується у тексті публікації.

1.4. Рекомендована література до лекції 1

1.4.1. Обов'язкова література до лекції 1

1. Вимоги до підготовки та написання навчально-наукових і кваліфікаційних робіт (для студентів-філологів): методичні рекомендації. Київ, 2020. 93 с. Дата доступу: 28.05.2020 URL:

<https://drive.google.com/file/d/1ybQZwbRd6U2uGzxXR1BC5IMNhrCTt7E/L/view>

2. Кочан І. Українська наукова лексика: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 294 с.
3. Мазур О., Подвойська О., Радецька С. Основи наукових досліджень. Вінниця: Нова книга, 2013. 119 с.
4. Огуй О. Історія лінгвістичних учень (конспект лекцій). Чернівці: Рута, 2007. 56 с.
5. Організація наукових досліджень, написання та захист магістерської дисертації: навчальний посібник / за наук. ред. Пасічник В. та ін. Львів: Новий Світ-2000, 2010. 282 с.
6. Павличко О., Материнська О., Тимченко Є. Мовознавча термінологія для германістів. Київ: Інтерсервіс, 2020. 286 с.
7. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 240 с.
8. Селігей П., Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ: НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, 2016. 36 с.
9. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2016. 627 с.

1.4.2. Додаткова література до лекції 1

10. Кияк Т. Заповіді українського термінознавства: монографія. Чернівці: Букрек, 2014. 56 с.
11. Ковалів Ю. Абетка дисертанта: методологічні принципи написання дисертації: посіб. Київ: Твім Інтер, 2009. 460 с.
12. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація. Навч. посібник для університетів. Київ: Академія, 2012. 285 с.

13. Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
14. Мілютіна К., Максимов М. Психологія міжкультурної комунікації. Київ: ПАТ «Віпол», 2014. 256 с.
15. Семотюк О. Сучасні технології лінгвістичних досліджень: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. 149 с.
16. Шейко В., Кушнарєнко Н. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 6-те вид. стер. Київ: Знання, 2008. 310 с.
17. Шепель Ю. Основи лінгвістичних досліджень : навчальний посібник для студентів 3 курсу денної форми навчання спеціальності 035.04 Філологія (Германські мови та літератури (переклад включно)). Дніпро. 2020. 46 с.
18. Шишка Р. Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт: навч. посіб. Харків: Еспада, 2007. 368 с.

1.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 1

19. Інформація про можливості публікації, фахові видання, дата доступу 11.12.2016 URL: <http://asp.univ.kiev.ua/index.php/naukovi-fakhovi-vydannia>
20. Інформація про програми академічної мобільності на сайті відділу академічної мобільності КНУ імені Тараса Шевченка, дата доступу 13.04.2022 URL: <http://mobility.univ.kiev.ua/?lang=uk>
21. Інформація про можливості отримання грантової підтримки наукових досліджень, дата доступу 28.09.2021 URL: <https://science.knu.ua/granty/daydzhest.php>
22. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича, реферативна база даних SCOPUS від Elsevier, дата доступу 06.04.2014 URL: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/onlinedb/scopus.php3>,

База даних Science Direct, дата доступу 19.01.2021 URL:
<http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/onlinedb/sciencedirect.php3>,

Реферативна база даних Web of Science, дата доступу 30.10.2017 URL:
<http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/onlinedb/webofscience.php3>,

Електронні ресурси відкритого доступу, дата доступу 06.04.2020 URL:
<http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elresurs.php3>

23. Національний академічний контактний центр для України від ДААД,
дата доступу 17.03.2018 URL: <https://www.daad-ukraine.org/uk/>

24. Фахові часописи Інституту філології та посилання на наукометричні
бази даних, дата доступу 15.08.2020 URL:
<https://philology.knu.ua/nauka/aspirantura-doktorantura/aspirantura/>

1.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 1

✓ Питання для самоконтролю за лекцією 1:

- Що важливо врахувати під час вибору та обґрунтування теми наукового дослідження?
- Що визначає актуальність наукового дослідження та його новизну, теоретичну та практичну значущість?
- Яким чином слід формувати емпіричний матеріал дослідження, які критерії слід взяти до уваги?
- Якою має бути методологія здійснюваного дослідження та як вона корелює із обраним напрямом лінгвістичного дослідження? Які сучасні напрями лінгвістичних досліджень Вам відомі?
- Яким чином використовувати наукометричні бази даних для пошуку необхідної літератури? Які бази Вам відомі?
- Як виглядає загальна структура кваліфікаційної роботи, які композиційні елементи необхідно виділити?
- Яким чином відбувається апробація наукового дослідження та в яких формах?

- Як успішно підготувати доповідь за матеріалами наукового дослідження?
- Що слід врахувати під час підготовки презентації за матеріалами доповіді для конференції чи захисту кваліфікаційної роботи?
- Як забезпечується дотримання принципів академічної доброчесності в КНУ імені Тараса Шевченка? Чому дотримання цих принципів є надважливим для провадження наукової діяльності? В чому це відбивається під час підготовки кваліфікаційної роботи?
- Яким має бути стиль викладення результатів наукового дослідження? Що таке «псевдонауковий стиль»?
- Що таке графічна метамова та яким чином можна узагальнювати та унаочнювати результати наукового дослідження?
- Якими є вимоги до термінологічного апарату роботи та до окремих термінів?
- Що можна розмістити в Додатках до кваліфікаційної роботи, чи варто подавати список досліджуваних одиниць?

Завдання 1. Напишіть обґрунтування обраної (або перспективної) теми кваліфікаційної роботи, зазначивши її актуальність, теоретичну та практичну значущість. Окресліть передбачуваний власний внесок у розробку обраної проблематики.

Завдання 2. Складіть план та пропишіть передбачуваний зміст кваліфікаційної роботи. Зверніть увагу на те, що план роботи має відображати її зміст чітко, логічно та однозначно. Формулювання розділів та підрозділів у змісті мають бути ретельно продуманими, ємними, конкретними та точними. Уникайте „непрозорих” та занадто загальних формулювань.

Завдання 3. Проаналізуйте основні «Вимоги до підготовки та написання навчально-наукових і кваліфікаційних робіт» (див. п. 1.4.1), визначіть, яким чином оформлюються покликання на цитовані у роботі

джерела, яким чином мають бути оформлені таблиці, діаграми, Додатки до роботи, яким має бути форматування тексту. Законспекуйте основні вимоги.

Завдання 4. Продумайте та складіть поетапний план виконання кваліфікаційної роботи (теоретичної та практичної частин) у вигляді таблиці, наприклад:

Таблиця 1

План виконання кваліфікаційної роботи (на прикладі одного підпункту)

Назва розділу, підрозділу роботи	Вид роботи	Термін виконання	Відмітка про виконання
Розділ 2. 2.1. Семантична характеристика зооморфізмів	<ul style="list-style-type: none"> - здійснити компонентний аналіз прямого значення досліджуваних зооморфізмів - здійснити компонентний аналіз переносного значення досліджуваних зооморфізмів - створити семантичну класифікацію метафоричних та метонімічних моделей переносів, за рахунок яких розвиваються переносні значення зооморфізмів. - обробити отримані дані за допомогою статистичних підрахунків, узагальнити їх у вигляді таблиці - зробити детальний коментар таблиці, визначити закономірності, на які вказують отримані статистичні дані тощо - оформити текст підпункту - редагувати та вичитувати текст підпункту 	<p>3.... по....</p> <p>3.... по....</p> <p>3.... по....</p> <p>3.... по....</p> <p>3.... по....</p>	

Такий план дозволить планомірно та поетапно працювати над темою. Чіткий хронометраж роботи забезпечить належну увагу до найбільш проблемних моментів роботи, збереже час на її редагування та оформлення.

Завдання 5. Скористайтесь наукометричними базами даних, зазначеними у лекції 1, п. 1.2., а також загальним предметним пошуком в інтернеті та сформууйте перелік літератури для теоретичної бази Вашого наукового дослідження та глибшого ознайомлення із обраним науковим напрямом дослідження.

Завдання 6. Зверніться до електронних пошукових ресурсів наукової бібліотеки імені Михайла Максимовича, яка є структурним підрозділом КНУ імені Тараса Шевченка (<http://www.library.univ.kiev.ua>). Складіть перелік бібліографічних джерел з обраної теми за допомогою алфавітного та понятійного каталогів. Законспектуйте одне з обраних джерел, зверніть увагу на оформлення цитування (вказуйте сторінки).

У кваліфікаційній праці посилання подають у вигляді номера зі списку літератури, однак на першому етапі роботи це незручно, бо список літератури постійно поповнюється та змінюється. Зручно подавати посилання до заключного етапу оформлення роботи у такому вигляді (Carple, Huan, Vednarek, 2020: 5). Потім прізвища можна буде замінити на номер зі списку літератури.

Створюючи конспект, зверніть увагу аби виписати лише найважливіше суттєве. Намагайтеся розподілити отриманий матеріал за необхідними для Вашого дослідження тематичними рубриками, наприклад: лексичне значення, метафора, метонімія, полісемія і т. ін. У такий спосіб легше буде працювати над узагальненням та обробкою отриманої інформації.

Завдання 7. Продумайте та сформулюйте критерії добору емпіричного матеріалу для Вашого дослідження, визначте критерії його обмеження, потенційні джерела пошуку, часовий проміжок, за який буде зібрано дані. Визначте, яким чином Вам краще буде систематизувати отриманий матеріал (електронний список, таблиці тощо) та запропонуйте власний алгоритм.

Лекція 2

Використання елементів методу кількісного аналізу та статистична обробка даних у лінгвістичних дослідженнях.

Основні питання: співвідношення якісного та кількісного показників у процесі аналізу мовних явищ; використання кількісних показників для характеристики та системного опису мовних фактів, встановлених закономірностей, кореляцій та регулярностей; метод індексування, індекс полісемії лексичних одиниць.

2.1. Використання кількісних показників у лінгвістичних студіях

У процесі лінгвістичного дослідження виникає потреба якомога системніше та повніше представити отримані результати. При цьому значна увага має бути приділена тому, аби зроблені висновки були дійсно добре обґрунтованими, містили доведені у результаті наукового пошуку положення, а не лише гіпотетичні припущення, які базуються на науковій інтуїції їх автора. Отримання точних даних, вірогідність яких не підлягає сумніву, можливе лише у результаті багаторазової їх перевірки, аналізу встановлених співвідношень, кореляцій, закономірностей із іншими мовними фактами.

У процесі наукового дослідження дослідник спирається на конкретні факти, неприпустимо оперувати неперевіреними даними, або даними, що не підтверджено ніяким мовним матеріалом, тобто якісний та кількісний аналіз мовного матеріалу мають застосовуватися одночасно. Методи квантитативного аналізу є на сьогодні добре розробленими й дійсно ефективними (Левицький, 2003), проте далеко не кожне лінгвістичне дослідження потребує застосування складних формул та показників. Здійснення об'єктивного аналізу мовних фактів потребує введення певного узагальнюючого критерію, за яким би досліджувалися мовні явища у різних мовах. Особливого значення такий критерій набуває при типологічних чи

зіставних лінгвістичних дослідженнях, коли дослідник звертається до матеріалу декількох різних мов та формує необхідний корпус матеріалу, вибірку. Статистичні закони, що описують співвідношення між різними мовними елементами є також одним з критеріїв для класифікації мов світу. Формування мовного набору за принципом вибіркової чи випадкової також пов'язане із статистичними показниками. Формування будь-якої вибірки виходить із наявності генеральної сукупності елементів (наприклад, всіх текстів певного типу у певного автора за визначений часовий проміжок), в межах якої виділяється конкретна досліджувана група елементів (наприклад, метафоричні вирази та їх частотність в текстах тощо).

2.2. Встановлення кореляційних відношень між аналізованими мовними явищами

Узагальнюючи отримані у процесі наукового пошуку дані, дослідник доходить висновку, що більшість мовних фактів не є поодинокими, існуючими у відриві від самої мовної системи, а є насамперед будівельними елементами цієї системи, які знаходяться у ієрархічній взаємозалежності. Можливим видається встановлення відношень взаємозалежності між досліджуваними мовними явищами та формулювання їх у вигляді кореляцій, наприклад: базові лексеми, кореневі слова схильні до розвитку полісемії більше, аніж складні слова, композити або лексеми утворені способом афіксації; афікси обмежують, конкретизують значення слова. Так українська лексема *око* є більш полісемічною аніж лексема *передпліччя*. Структура досліджуваної лексеми корелює із її семантичним обсягом. Навіть прості статистичні підрахунки при цьому є важливими для подальших досліджень, адже будь-який науковець може їх згодом перевірити, розширити наявні в нього дані. Тож укладання списку досліджуваних лексем, виділення семантичних груп та обрахування кількості одиниць, що до них входять, їх співвідношень у дослідженнях, присвячених лексичній семантиці, є важливими попри їх елементарність.

2.3. Використання елементів методу індексування у лінгвістичних дослідженнях.

Застосування індексування у лінгвістичних дослідженнях, тобто виведення середніх показників у процесі характеристики певного мовного явища, дозволяє більш чітко виявити різницю між кількісними характеристиками досліджуваного мовного явища у різних мовах. Наприклад, у процесі дослідження семантики найменувань частин тіла (НЧТ) людини у індоєвропейських та урало-алтайських мовах (загальна кількість досліджуваного мовного корпусу – 11 мов) (Материнська, 2007) задля об'єктивного аналізу отриманих даних було введено індекс полісемії НЧТ. Представлений індекс мав слугувати узагальнюючим критерієм у процесі зіставлення семантичного обсягу досліджуваних лексичних одиниць у різних мовах та відображати інтенсивність розвитку полісемії НЧТ кожної з аналізованих мов. Він являє собою співвідношення кількості значень НЧТ та кількості лексем, що їх виражають (Materynska, 2019: 258).

Індекс полісемічності НЧТ знаходиться у прямій залежності від рівня розвиненості полісемії досліджуваних мов. Наприклад, якщо індекс полісемічності НЧТ дорівнює 5,48 у англійській мові, 2,97 – у німецькій та 2,8 в українській мові, то найбільшим рівнем полісемічності НЧТ та найбільшою здатністю до розвитку полісемії характеризується англійська мова. Це підтверджується також загальновідомими даними про розвинену полісемію у цій мові. Кількісні дані про рівень розвиненості полісемії найменувань частин тіла у різних мовах можна було би узагальнити за допомогою такої таблиці:

Таблиця 2

Кількісний аналіз рівня полісемічності НЧТ

Мова	Кількість НЧТ	Кількість значень НЧТ	Індекс полісемічності НЧТ
1. Англійська	63	345	5,48
2. Іспанська	62	336	5,4
3. Німецька	69	205	2,97

4. Українська	60	168	2,8
5. Японська	61	134	2,19
6. Латвійська	64	120	1,8

За допомогою представленого індексу можна також продемонструвати різницю між полісемією лексичних одиниць у різних стилях мови, як це було, наприклад зроблено у процесі вивчення семантики НЧТ у німецькій, англійській та українській мовах у стандарті та нон-стандарті (слензі).

Таблиця 3

Зіставний аналіз рівня полісемічності НЧТ
в слензі та в стандартній / літературній мові

Мова	Індекс полісемічності НЧТ у стандартній мові	Індекс полісемічності НЧТ в слензі	Різниця в індексі полісемічності НЧТ в слензі та в стандартній мові
Німецька	2,97	2,34	0,13
Англійська	5,48	2,82	2,66
Українська	2,8	1,35	1,45

Як видно з таблиці 3, найбільшим рівнем полісемічності в слензі характеризуються НЧТ в англійській мові, найменшим – НЧТ в українській мові. Рівень полісемічності НЧТ в слензі можна пояснити загальною тенденцією до високої експресивності субстандартної лексики, яка схильна до гіперболізації, запозичення певних значень з професійних жаргонів та арго. Велику різницю між рівнем полісемічності НЧТ в англійській стандартній мові у зіставленні зі сленгом можна пояснити тим, що в стандартній англійській мові НЧТ є багатим джерелом денотативних метафор, а в слензі в тематичній групі НЧТ переважають метонімічні переноси, що також позначають абстрактні поняття та широкий спектр суміжних зв'язків між різними поняттями. В цілому ж стандартна мова

оперує більшим набором значень в лексем, що належать до базового вокабуляру, аніж сленг.

Таким чином, за допомогою кількісних показників можна системно розглянути, зіставити та пояснити зафіксовані у процесі дослідження мовні факти. Використання систематизуючих, узагальнюючих таблиць, їх детальний коментар дозволяють отримати чіткі та добре систематизовані, класифіковані уявлення про досліджуваний мовний об'єкт.

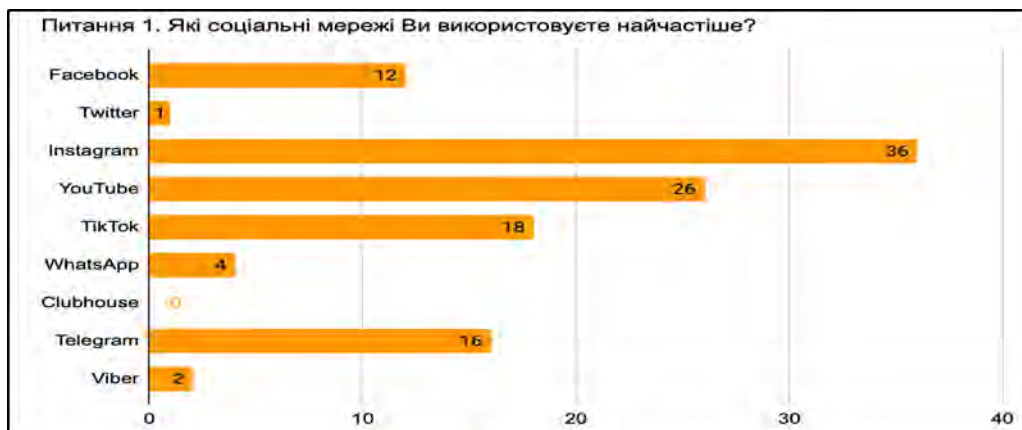
Автор кваліфікаційної роботи визначає, які саме узагальнення він хоче зробити і обирає необхідні показники. Для кількісних підрахунків найчастіше використовують абсолютні показники (кількість досліджуваних одиниць) та відносні (їх відсоткова частка від загальної кількості досліджуваних одиниць).

Можна узагальнити отримані дані за допомогою кругової діаграми, наприклад, Діаграма 1 відображає розподіл відповідей українськомовних респондентів щодо кількості часу, який вони проводять у різних соціальних мережах. Це питання було частиною соціолінгвістичного опитування щодо особливостей мовлення генерації пост-міленіалів у німецькій та українській мовах (Материнська, Музика 2022).

Малюнок 6 Приклад кругової діаграми 1
«Інтенсивність спілкування пост-міленіалів у соціальних мережах»
(за даними опитування (Материнська, Музика, 2022))

Дані також можна представляти у вигляді *лінійчатої діаграми* як у наступному прикладі з вищезгаданого дослідження. Представлений графік відображає, які саме соціальні мережі українськомовні респонденти використовують найчастіше.

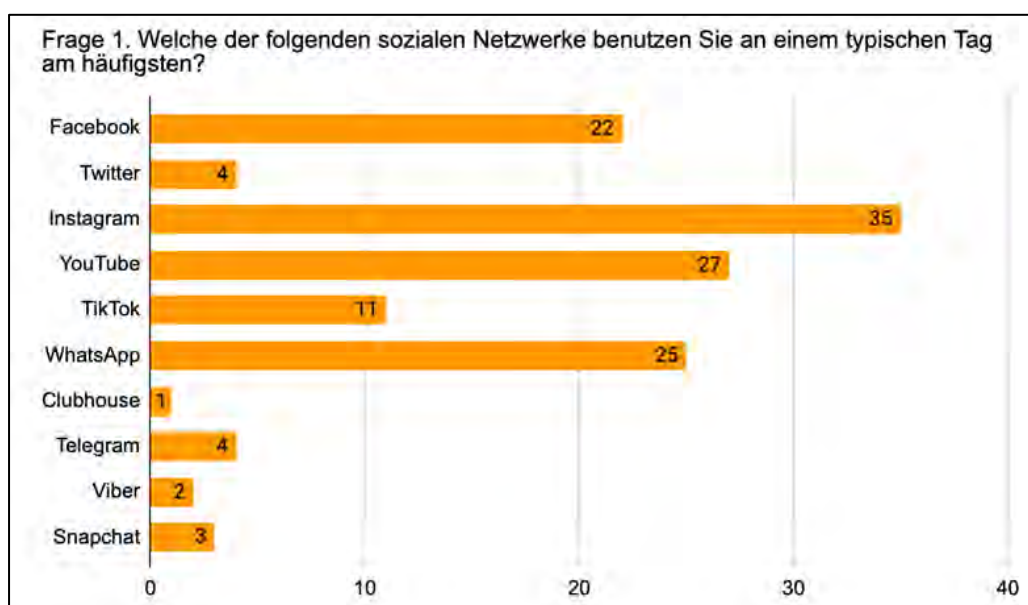

Малюнок 7 Приклад лінійчатої діаграми 2

«Найпопулярніші соціальні мережі, що використовуються українськомовними представниками покоління пост-міленіалів»

(за даними опитування (Материнська, Музика 2022))

Такі діаграми також дозволять досліднику зіставити відповіді українськомовних та німецькомовних респондентів. наприклад.

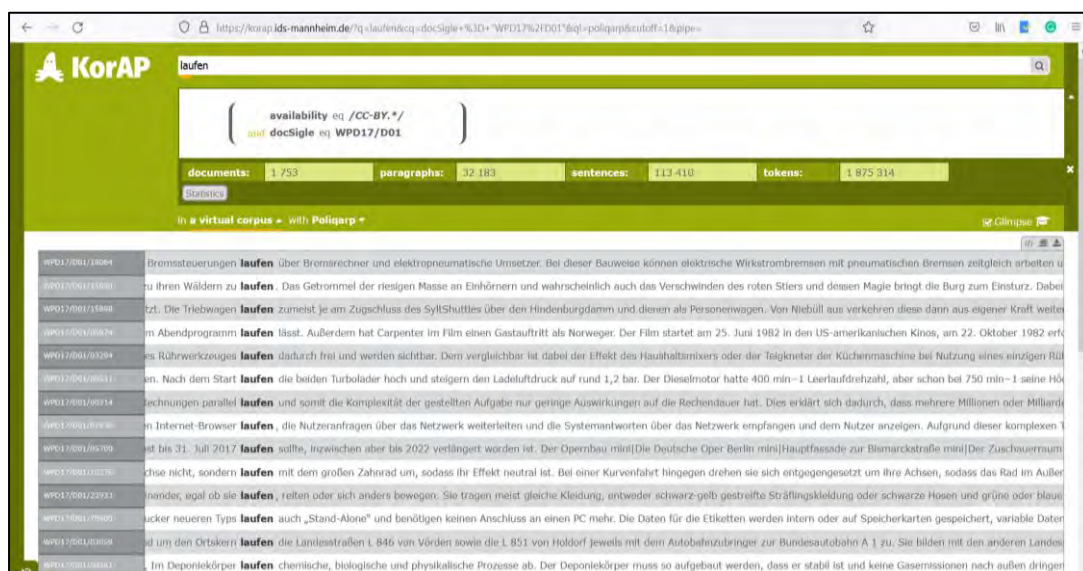

Малюнок 8 Приклад лінійчатої діаграми 3

«Найпопулярніші соціальні мережі, що використовуються німецькомовними представниками покоління пост-міленіалів»

(за даними опитування (Материнська, Музика 2022))

Автори наукових робіт мають у своєму розпорядженні різні види діаграм у якості інструментів для унаочнення та статистичного узагальнення отриманих результатів (кругові, лінійчаті, точкові, кільцеві, діаграми з областями, гістограми, графіки тощо). Їх вибір залежить від кількості параметрів для узагальнення даних, типу та виду наукового тексту (доповідь з презентацією, основний текст магістерської роботи, додатки до роботи тощо). Опрацювання статистичних даних може бути значно ефективнішим за рахунок автоматизованих систем обробки текстових даних, наприклад, корпусів текстів та інструментів для їх обробки та статистичного узагальнення (IDS – Інститут німецької мови м. Мангайм є розробником корпусів COSMAS I, COSMAS II (DeReKo, KorAP).

Малюнок 9 Скріншот з корпусної бази даних KorAP

Таким чином, у розпорядженні дослідника-лінгвіста широкий спектр інструментів, що дозволяє оперувати точними та перевіреними даними задля підтвердження висунутих гіпотез, обробки емпіричного матеріалу та його представлення читачеві. Вміння працювати з таким інструментарієм належить до необхідних компетентностей для успішного здійснення наукового пошуку.

2.4. Рекомендована література до лекції 2

2.4.1. Обов'язкова література до лекції 2

1. Кійко С., Левицький В. Статистичні дослідження полісемії дієслів сучасної німецької мови. Проблеми квантитативної лінгвістики. Чернівці: Рута, 2005. С. 210–244.
2. Левицький В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження. Мовознавство, 2003, № 4, С. 17–25.
3. Огуй О. Д. Системно-квантитативні аспекти семантики та полісемії. Чернівці: Рута, 1998. 118 с.
4. Перебийніс В. Статистичні методи для лінгвістів: посібник. Вид. 2, випр. і допов. Вінниця: Нова Книга, 2013. 176 с
5. Перебийніс В. Що дає статистика мовознавцям? Вісник Київського Лінгвістичного Університету(Серія: Філологія). 2003, Т. 6, No 5. С. 27–32.

2.4.2. Додаткова література до лекції 2

6. Дарчук Н. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту): підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет, 2008. 351 с.
7. Зубань О. Корпус української мови – комп'ютерна експертна система лінгвістичного аналізу українськомовного тексту. ТЕКА Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. Kul, 2018, С. 191–206.
8. Левицький В. Квантитативные методы в лингвистике. Винница: Нова книга, 2007. 264 с.
9. Материнська О., Музика Т. Покоління пост-міленіалів у сучасному німецькомовному та українськомовному медіапросторі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022, Вип. 52 (2). С. 127-134.
10. Материнська О. Типологія найменувань частин тіла в індоєвропейських та урало-алтайських мовах. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови: Зарубіжна література. Методика викладання: Науковий журнал.* 2007, Т. 4, Вип. 1 (10). С. 120–137.

11. Романюк С. Застосування статистичних методів у лінгвістичних дослідженнях. Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія «Філологічна». 2015, Вип. 54, С. 134-137.
12. Materynska O. Semantic relation of meronymy in languages of different structure (case study of semantics of body part names). Advanced Education, 2019. No.12. 256–264 pp. Access date 04.07.2019, DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.154883> Web of Science Core Collection

2.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 2

13. Корпусна база даних (німецька мова) KorAP, дата доступу 21.04.2013 URL: <https://korap.ids-mannheim.de/#>
14. ГРАК (база корпусів текстів), дата доступу 02.08.2021 URL: <http://uacorporus.org/Kyiv/ua/poshuk-u-grak/poshuk-cherez-interfejs-nosketchengine>
15. Український веб-корпус Лейпцизького університету, 2019 URL: https://corpora.uni-leipzig.de/en?corpusId=ukr-ua_web_2019&fbclid=IwAR16-gXBSiSsSOMTDTr8vpDThRdYj4-NSZAmP6YIKHMvVueNUZ79sN2c4VQ

2.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 2

✓ Питання для самоконтролю за лекцією 2:

- Для чого необхідні статистичні підрахунки в лінгвістиці?
- Що визначають статистичні кореляції та статистичні закони?
- Які найпростіші елементи кількісного аналізу може використовувати лінгвіст у своїх дослідженнях?
- Яким чином формується мовний набір для здійснення типологічного чи контрастивного дослідження мов?

- Яким чином можна унаочнити отримані статистичні дані у магістерському дослідженні чи в презентації до захисту такої роботи?
- Які види діаграм існують, наведіть можливі приклади їх використання.

Завдання 1. Порівняйте кількість фразеологізмів та стійких сполук з компонентом „душа” в німецькій та українській мовах. За допомогою діаграми або таблиці унаочніть дані про кількість цих одиниць з позитивною та негативною конотацією.

Завдання 2. Використайте словники української мови та з’ясуйте частотність, стилістичні та граматичні особливості лексеми «Батьківщина», скористайтесь списком словників української мови для пошуку інформації <https://litcentr.in.ua/index/0-56>

Завдання 3. Складіть список досліджуваних одиниць до вашої кваліфікаційної роботи, уточніть параметри відбору. Порівняйте кількість вибірки у досліджуваних мовах (якщо дослідження має контрастивний характер). Поясніть різницю у кількості досліджуваних одиниць, відібраних для аналізу, якщо вона спостерігається.

Лекція 3

Основні напрями та методи сучасних лінгвістичних досліджень (Описовий та структурний методи)

Основні питання: синхронічний / діяхронічний рівень аналізу мовних явищ, рівні мови, поняття методу, описовий метод, соціологічні прийоми, логіко-психологічні прийоми, артикуляційно-акустичні прийоми, прийоми міжрівневої / внутрішньої інтерпретації, структурний метод.

3.1. Поняття синхронії / діяхронії

Під синхронічною перспективою / синхронічним рівнем аналізу мовного стану розуміють його розгляд без урахування мовних змін, динаміки; діяхронічна ж перспектива – це розгляд двох або більше мовних станів однієї й тієї ж мови, що належать до різних часових періодів (Keller, 1990).

Діахронічна та синхронічна перспективи тісно взаємопов'язані, діяхронічні зміни неможливо правильно зрозуміти поза сіткою синхронних відношень. Руді Келлер наголошує, що терміни синхронія та діяхронія більш придатні для опису історії мови, а не для опису мовних змін, що відбуваються у мові. Більш прийнятними для опису мовних змін він вважає поняття статички та динаміки (Keller, 1990:153).

У синхронії та діяхронії вивчаються одиниці різних рівнів мови – фонема / фонемний рівень (фонетика), морфема / морфемний рівень (морфологія), слово / лексема / лексичний рівень (семантика), висловлювання, речення / синтаксичний рівень (синтаксис) тощо.

3.2. Визначення терміна *метод* у лінгвістиці

Термін **метод** (від. гр. *methodos* – ‘**шлях дослідження**’) в мовознавстві можна визначити:

- 1) у філософському розумінні як шлях пізнання і дослідження дійсності;
- 2) як сукупність теоретичних настанов, засобів, методик дослідження мови, пов'язаних з певною лінгвістичною теорією, напрямом та їх методологією, наприклад, структурним методом тощо;

3) як окремі засоби, методики, операції, що спираються на певні теоретичні настанови, як інструмент задля дослідження конкретного аспекту мови, певного мовного явища (Кочерган, 2010: 355-356).

Метод завжди тісно пов'язаний з певною теорією, являє собою єдність „метод–теорія”. Наприклад, порівняльно-історичний метод використовують задля вивчення споріднених мов, його мета – виявлення закономірностей розвитку цих мов. Структурний метод використовують у процесі синхронічного вивчення мови, його мета – дослідження її структурної організації, систематизація мовних фактів.

3.2.1. Описовий метод – планомірна інвентаризація мовних одиниць та пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку мови, тобто у синхронії (Кочерган 2010: 360). У описовому методі вирізняють такі етапи:

- 1) виділення одиниць аналізу та їх ознак (фонем, морфем, конструкцій у відповідності до ієрархії одиниць та ярусів мовної системи), відповідно до виділених ознак відбувається їх подальша систематизація та класифікація;
- 2) пошук структурних одиниць, поділ виділених одиниць (вторинна сегментація): розподіл речення на словосполучення, словосполучення на словоформи тощо з урахуванням їх формально-структурних та функціонально-структурних ознак;
- 3) класифікація та інтерпретація виділених одиниць (категоріальний аналіз), що потребує від лінгвіста визначення чітких параметрів дослідження (Кочерган 2010: 360).

Описовий метод використовує засоби **зовнішньої** та **внутрішньої інтерпретації**.

Існують два види засобів **зовнішньої** інтерпретації:

- 1) за зв'язком з позамовними явищами (соціологічні, логіко-психологічні, артикуляційно-акустичні);

2) за зв'язком з іншими мовними одиницями (засоби міжрівневої інтерпретації) (Кочерган 2010: 360).

М. Кочерган пропонує вирізняти такі засоби **зовнішньої** інтерпретації мовних явищ (Кочерган, 2010: 360-361):

Соціологічні засоби використовують у процесі дослідження історичних змін у мові, нормативно-стилістичного варіювання. Так, наприклад, представники молодогограматизму підтримували принцип історизму у потрактуванні мовних змін, розглядали в першу чергу етимологію та історію слова як шлях до його розуміння та з'ясування його походження («Принципи історії мови» Г. Пауля). Пошук закономірностей у звукових змінах також поклав початок розвитку лінгвогеографії. Семантику лексики вивчали за семантичними полями (Й. Трір, Л. Вайсгербер), важливим було виявити співвідношення слів та реалій дійсності (теорія «слів та речей» Г. Шухарда та Р. Мерінгера), вивчати історію розвитку слова потрібно було разом із культурним оточенням, в якому воно існувало, історичним контекстом.

Логіко-психологічні засоби використовують у процесі дослідження зв'язку між змістом мовних одиниць та процесами мисленнєвої діяльності, одиницями мислення (наприклад, співвідношення слова та поняття, речення та судження тощо), у їх основі застосування логіко-математичних засобів.

Артикуляційно-акустичні засоби залучають під час дослідження звуків у фізіологічному та фізичному аспектах.

Засоби міжрівневої інтерпретації полягають у тому, що одиниці одного рівня мови використовують як засіб для лінгвістичного аналізу та інтерпретації особливостей одиниць іншого рівня (наприклад, синтаксис вивчається з точки зору морфологічного вираження) (Кочерган, 2010: 360-361).

Засоби внутрішньої інтерпретації – це різні засоби вивчення мовних явищ, що ґрунтуються на ієрархічній організації мови, дослідженні системних парадигматичних та синтагматичних зв'язків мовних одиниць

(Кочерган, 2010: 360-361). Основними засобами внутрішньої інтерпретації є засоби класифікації та систематики, виокремлення дихотомічної природи явищ, засіб парадигм, опозиційний засіб, засіб семантичного поля.

Описовий метод використовує лінгвостатистичні методики задля об'єктивізації отриманих даних та є широко розповсюдженим, за його допомогою створено описові граматики багатьох мов, велику кількість словників.

3.2.2. Структурний метод – метод синхронічного аналізу мовних явищ на підставі зв'язків та відношень між мовними елементами, його мета – пізнання мови як цілісної, функціональної структури.

Цей метод використовується у таких напрямках лінгвістичних досліджень як структурна семантика (трансформаційний метод, компонентний аналіз, метод семантичних тлумачень) та структурний синтаксис (трансформаційний метод, методика аналізу за безпосередніми складниками). Виник у 20-х роках ХХ ст. як антитеза порівняльно-історичного методу, його теоретичною основою стали роботи Ф. де Сосюра та Бодуена де Куртене, Ш. Баллі, А. Сеше.

Ф. Де Сосюр став засновником **Женевської лінгвістичної школи**, соціологічного напрямку у мовознавстві. Всесвітню славу йому здобула робота «Мемуар про початкову систему голосних у індоєвропейських мовах» 1879 р., у якій був запропонований принцип реконструкції фонологічної системи мови за даними морфології.

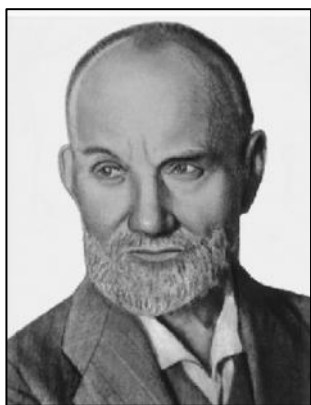
¹ **Ф. де Сосюр** народився у Женеві (1857 – 1913) – видатний мовознавець, отримав освіту у Лейпцігському університеті, слухав лекції К. Бругмана, А. Лескіна, Г. Остгофа – засновників молодогограматизму. Читав лекції у Парижі, у 1891 повернувся до Женеві, став професором, 1906 отримав

¹ Фото Ferdinand de Saussure, Britannica, c. 1900. Keystone/Hulton Archive/Getty Images (<https://www.britannica.com>)

кафедру загального мовознавства, з 1906 по 1911 три рази прочитав курс загального мовознавства, який слухали Ш. Баллі та А. Сеше. У 1916 році вже після його смерті за лекціями його учнів було видано книгу під назвою „Курс загальної лінгвістики”.

Ф. де. Сосюр у своїх працях виокремив **мову** – систему знаків, соціальне та психічне явище, що пасивно засвоюється мовцями та **мовлення** – індивідуальне та психофізичне явище, активне використання кода мови у відповідності до думки мовця, ввів поняття семасіології як науки. Природу мовного знака він визначив як двосторонню сутність, єдність означуваного (поняття) та позначаючого (акустичний образ), пов’язаних за принципом випадковості (відсутності мотивування). Був одним із тих, хто стояв у витоків семіотики. Друга особливість мовного знаку, яку він визначив, – це лінійність позначаючого, послідовне розгортання мовних одиниць (слів, афіксів) у акті мовлення та жорсткі закони їх розташування. Розглядаючи фактори, що впливають на розвиток мови Ф. де. Сосюр чітко відмежовує внутрішню лінгвістику (саму мовну систему) від зовнішньої лінгвістики (зовнішніх умов функціонування та розвитку мови). Розрізняє поняття синхронії та діяронії, підкреслює системний характер мови.

Лінгвістична сторона концепції Ф. де Сосюра долучається до ідей Бодуена де Куртене, він розглядає мову як предмет розгляду синхронічної статичної лінгвістики, а мовлення – діяронічної (еволюційної лінгвістики).

² **Ян Нецислав (Іван Олександрович) одуен де Куртене** (1845 – 1929) народився у Польщі (Радзимін), родина мала французьке походження. Навчався у Варшаві (1862–1866), вивчав слов’янські мови, литовську мову. 1867 слухав лекції А. Шлейхера у Йені, у Берліні займався санскритом. У 1868 проходив підготовку у Петербурзькому університеті під

² Фото Baudouin de Courtenay Jan Ignacy Niecisław, Archiwum Ilustracji WN PWN SA, Wydawnictwo Naukowe PWN (<https://encyklopedia.pwn.pl>)

керівництвом І. Срезневського. З 1872 три роки провів у Австрії та Італії, де вивчав говори словенської мови. У 1875 отримав ступінь доктора порівняльного мовознавства. Працював у п'яти університетах: Казанському (1875–1883, став засновником Казанської лінгвістичної школи), Юрївському (Тарту 1883–1893), Краківському (1894–1900), Петербурзькому (1901–1918) та Варшавському (1918–1929). Запровадив терміни: фонема, морфема, лексема та інші.

Основні ідеї **структуралізму** можна сформулювати у вигляді наступних положень (Кочерган, 2010: 86; 94):

- 1) визначальним у мові є не окремий мовний факт (звук, морф, слово), а мова як цілісна система, що не є просто сумою елементів, які її складають. Всі елементи мови поєднані відношеннями, що також визначають їх функцію, основними є опозиційні відношення (наприклад, фонемні опозиції);
- 2) оскільки у мові визначальними є відношення та їх визначення, то задля вивчення мови можна використовувати точні методи, зокрема математичні методи (наприклад, «ідеальні мова» на засадах математичної логіки Л. Вітгенштейна).

Ці ідеї певною мірою відбиваються у концепції про природну мову В. Майєрталлера та теорію маркованості мовних елементів, тобто наявності у кожного явища певних диференційних ознак, прості явища маркуються простіше, складні – складніше.

Метод опозицій використовується сьогодні задля дослідження всіх мовних рівнів. Опозиція визначається як семантично релевантна відмінність за умови збігу інших ознак. Основа опозиції є абстрактним інваріантом. Розрізняють диференціальну ознаку та додаткові ознаки, що характеризують реальні мовні варіанти та обумовлюють їх відмінність від інваріанту. Введення поняття опозиції у мову надало можливість системно та чітко вивчати властивості мовних одиниць, їх подібність та відмінність, функціонування у мовній системі.

3.3. Структурна лінгвістика як протипага ідеям молодограматизму

Структурна лінгвістика розглядає мову як знакову систему, вона виникла на протипагу ідеям молодограматизму, напряду у мовознавстві, який панував у ХІХ ст. (1870- 1890) (К. Бругман, Б. Дельбрюк, Г. Пауль (Лейпцігська школа), А. Фік, Г. Колліц, Ф. Бехтель (Гетингенська школа), І. Шмідт, В. Шульце (Берлінська школа). Ідеї молодограматиків полягали у вивченні історії елементів мови, часто розгляд мовних явищ мав суб'єктивно-психологічний характер, недооцінювався зв'язок мови із суспільством. Водночас молодограматика закляли підгрунтя етимології та порівняльно-історичної граматики, лінгвістична реконструкція стала достовірною, можливим стало вивчення закономірностей розвитку мови.

³Г. Пауль (1846–1921) – німецький германіст та теоретик мовознавства, представник молодограматизму, спеціаліст з історії німецької мови. Професор Фрайбурзького (1847–1893) та Мюнхенського (1893–1916) університетів. До основних робіт належать: *Untersuchungen über den germanischen Vokalismus*, 1879; *Grundriss der germanischen Philologie*, 1896; *Deutsches Wörterbuch*, 1896; *Deutsche Grammatik* Bd.1–5., 1916–1920. Виокремив узуальне та окаяональне значення, розробив класифікацію мовних змін, дослідив причини їх виникнення, істотну увагу приділяв інтерпретації історичних змін граматичної будови мови („Принципи історії мови”).

3.3.1. Європейський та американський структуралізм

Великий вплив на формування структурної лінгвістики мали праці Ф. де Сосюра, А. Мейе, Ш. Баллі, А. Мартіне, Л. Теньєра, Е. Бенвеніста (французький структуралізм), О. Єсперсена, Й. Тріра, М. Трубецького, польського вченого українського походження Єжи Куриловича та ін. Одним з основних напрямів структуралізму був **празький функціоналізм**,

³ Фото Hermann Paul, Bayerische Akademie der Wissenschaften (<https://badw.de>)

основними представниками якого були В. Матезіус, Б. Гавранек, В. Скалічка, Б. Трінки (мова розглядалася як функціональна система, головний акцент робився на фонетичній системі мови).

З 50-х років ХХ ст. починається другий етап розвитку структурної лінгвістики, для якого характерним є звернення до вивчення плану змісту, динамічних моделей мови. Методи та засоби, що були спочатку розроблені у фонології, були поступово перенесені у граматику та семантику (метод компонентного аналізу).

Великий внесок у розвиток структуралізму у другій половині ХХ ст. був зроблений представниками американської структурної лінгвістики, можна розрізнити чотири її основних напрями: структурний (Р. Якобсон, Дж. Грінберг), дистрибутивний (З. Харріс, Е. Найда), трансформативний (Н. Хомський) та комунікативно-когнітивний (Ч. Філмор, Дж. Серль, П. Грайс) (Огуй 2007:39), докладніше див. 3.1. – 3.2. та 5.3.1.

3.3.2. Глосематика як прояв структуралізму у західноєвропейському мовознавстві

Глосематика (від гр. *glōssēma* – слово) 1931–50 рр. – напрям структуралізму, розроблений Л. Єльмслевим та Г. Ульдалем та іншими членами Копенгагенського лінгвістичного осередка. Постулює незалежність теорії від досвіду, тобто експериментальні дані не можуть ані посилити, ані послабити теорію. Аналіз фактів мови за дедуктивним принципом відрізняється абстрактністю та формалізмом.

⁴Луї Єльмслев (1899 – 1965) – датський лінгвіст, засновник та керівник Копенгагського лінгвістичного осередка (створеного 1931 р.). Запропонував розглядати мову за принципами, що вивчаються у математиці. Він бачив науку відокремленою від усякої конкретики,

⁴ Фото Louis Trolle Hjelmslev, Visuotinė lietuvių enciklopedija (<https://www.vle.lt>)

засновану лише на послідовному застосуванні декількох загальнонаукових принципів. Найбільш відома книга „Основи лінгвістичної теорії” вперше з’явилася у 1943, у 1953 році був виданий перероблений англomовний варіант під назвою „Пролегомени до теорії мови”. Затверджував принципи несуперечності, повноти та простоти у теорії.

3.3.3. Американський дескриптивізм

Американська дескриптивна лінгвістика активно розвивалася у 30-50-х роках ХХ ст., розвиваючись у руслі структурної лінгвістики поряд з її напрямками: празьким функціоналізмом, глосематикою, відрізняється своєрідними рисами. Ґрунтується на ідеях позитивізму, прагматизму та біхевіоризму, вивченні мов американських індіців, розробила детальну емпіричну методику польових досліджень.

Основними представниками дескриптивної лінгвістики були Л. Блумфільд, Е. Сепір, Б.Л. Ворф (див. гіпотеза Сепіра-Ворфа 6.2.2.).

⁵Леонард Блумфільд (1887 – 1949) – американський лінгвіст, народився у Чикаго, штат Іллінойс у австро-єврейській родині, яка емігрувала до Америки у 1868 році із Польщі. Його дядько Моріс Блумфільд – відомий лінгвіст, другий президент Американської лінгвістичної спілки.

1903 вступив до Гарвардського університету, потім продовжував навчання спочатку у Університеті штату Вісконсін, потім у Чикаго. Прослухав у Вісконсіні курси з німецької та германської філології, болгарської, литовської, російської мови, санскриту. У Чикаго слухав курси з індоєвропейського мовознавства К. Бака, Ф. Вуда. 1910 року захистив докторську дисертацію за темою „Семасіологічна диференціація у германському вторинному аблауті”. З 1909 по 1910 викладав німецьку мову у м. Цінцінаті. 1913 – 1914 продовжував отримувати освіту в університетах Германії, Лейпцігському та Гетингенському, де його вчителями були

⁵ Фото Leonard Bloomfield, Yale Linguistics (<https://ling.yale.edu>)

А. Лескін, К. Бругман. 1927 по 1940 працював у Чикагському університеті разом з Е. Сепіром. З 1940 по 1949 заслужений професор Йелського університету. 1933 року видана його найвідоміша праця „Мова”. Помер 1946 від паралічу, пролежавши майже вісім тижнів без тями. Залишився однією з ключових постатей у американському мовознавстві. Розробив точну методику опису мов, що мала спиратися на процедури (у тому числі роботу з інформантами), які б давали несуперечливі результати. Висунув теорію стимулів та реакцій у процесі мовлення. Називав свою концепцію матеріалістичною, що розглядає мову за такими ж принципами, за якими до своїх об’єктів дослідження підходить фізика чи хімія.

3.4. Рекомендована література до лекції 3

3.4.1. Обов’язкова література до лекції 3

1. Вступ до мовознавства: підручник [І. Голубовська, С. Лучканин, В. Чемес та ін.]; за ред. І. Голубовської. К.: ВЦ «Академія», 2016. 320 с.
2. Кочерган М. Загальне мовознавство. Підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
3. Кочерган М. Зіставне мовознавство в колі суміжних наук. Вісник Київського лінгвістичного університету, 2004. № 2. Т. 7. С. 23–36.
4. Огуй О. Історія лінгвістичних учень (конспект лекцій). Чернівці: Рута, 2007. 56 с.

3.4.2. Додаткова література до лекції 3

5. Булаховський Л. Вибрані праці в 5-ти томах. Київ: “Наукова думка”, 1975. Т. 1. “Загальне мовознавство”. 495 с.
6. Клименко Н. Вибрані праці / Упоряд. Є. Карпіловська, О. Пономарів, А. Савенко. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. 728 с.
7. Материнська О. „Основи наукових досліджень” (конспект лекцій). Навчально-методичний посібник. Донецьк. 2007. 60 с.
8. Сосюр Ф. де Курс загальної лінгвістики. К.: Основи, 1998. 324 с.

9. Keller R. Sprachwandel: von der unsichtbaren Hand in der Sprache. Tübingen: Francke Verlag, 1990. S.220.
10. Mayerthaler W. Morfologische Natürlichkeit. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1980. 230 S.
11. Wellman H. Deutsche Wortbildung, Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Düsseldorf: Pädagogisches Verlag Schwann, 1975. B. 2. 500 S.

3.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 3

12. Женевська лінгвістична школа про теоретичні засади формування мовної особистості (Махінов, В.) Дата доступу 18.01.2016 URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9084>

3.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 3

✓ Питання для самоконтролю за лекцією 3:

- Чим відрізняються поняття статички та динаміки, синхронії та діахронії в лінгвістиці?
- В чому полягає широке та вузько-специфічне трактування терміна *метод*?
- Які основні царини використання описового методу?
- Які засоби зовнішньої та внутрішньої інтерпретації під час аналізу мовних явищ за допомогою описового методу Вам відомі?
- Що викликало потребу у переході від молодограматизму до засад структуралізму?
- Назвіть основні принципи структуралізму, найбільш відомі школи та їх представників.

Завдання 1. Зробіть міні-доповідь за темою „Молодограматизм: основні ідеї та представники”.

Завдання 2. Проаналізуйте різні дефініції терміна метод, уточніть різницю між поняттями: метод, методика, засіб аналізу.

Завдання 3. Зробіть міні-доповідь за темою „Американський структуралізм та його представники”. Зіставте основні ідеї європейського та американського структуралізму в мовознавстві.

Лекція 4

Основні напрями та методи сучасних лінгвістичних досліджень (Структурний синтаксис та структурна семантика)

Основні питання: структурний синтаксис, трансформаційний метод, аналіз за безпосередніми складниками, структурна семантика, дистрибутивний, компонентний аналіз, метод тлумачень значень слів

4.1. Трансформаційний метод та аналіз за безпосередніми складниками. Структурний синтаксис спирається на такі методи як трансформаційний аналіз та аналіз за безпосередніми складниками.

Трансформаційний метод – це метод представлення синтаксичної структури речення, що базується на виведенні складних синтаксичних структур з більш простих за допомогою невеликого набору правил трансформації. Основні принципи методу сформульовані З. Харрісом на початку 50-х рр.

Зелліг Харріс (1909 – 1992) – американській лінгвіст. Народився у м. Балта Одеської області. Він був дитиною, коли 1913 року його родина переїхала до США. Наукова та педагогічна діяльність цілком пов'язана з Пенсільванським університетом, де він почав викладати 1931 р. У 1934 отримав ступінь доктора філософії, у 1966 став професором лінгвістики. У своїх роботах розвивав ідеї Л. Блумфільда, був одним з лідерів американського дескриптивізму, належав до Йельської школи. Найважливіша праця „Метод у структурній лінгвістиці” надрукована 1948 року. Головні ідеї: антіменталізм, тобто відмова від психологізму, функціонування мови у суспільстві, її зв'язок з психікою людини, так само як значення висловлювань не повинні входити до кола інтересів лінгвіста. Головна мета лінгвіста реєструвати, класифікувати та упорядковувати факти мови. Розробив техніку дистрибуційної процедури.

Трансформаційний метод виник спочатку як доповнення до дистрибутивного аналізу. У його основі такі припущення:

- 1) синтаксична система мови може бути розбита на низку підсистем, серед яких вона є ядерною, вихідною, а інші – її похідні. Ядрова підсистема – це набір елементарних речень з дієсловом з'ясувального способу активного залогу теперішнього часу, які не містять модальних слів, однорідних членів, означень, обставин і т. ін.;
- 2) кожне ядрове речення описує елементарну ситуацію, а тип ядрових речень – клас елементарних ситуацій;
- 3) будь-який складний синтаксичний тип можна отримати з одного або декількох ядерних речень, застосувавши до нього упорядкований набір трансформацій.

Виведення цих трансформаційних правил стало відправною точкою для розвитку *породжуючої* або *генеративної граматики* Наома Хомського, яка спирається на опис мови у вигляді формальних моделей певного типу. У трансформаційній граматиці вводиться два рівні синтаксичного представлення: глибинні та поверхневі структури, завданням синтаксичного опису є їх зчислення та визначення відношень між ними. Так звана „хомкiанська революція” у кінці 50-х на початку 60-х рр. XX ст. стала новим кроком у розвитку структурного синтаксису та структурної лінгвістики взагалі.

Наом Хомський (Чомскі) – американській лінгвіст, народився 1928 р. у Філадельфії. Навчався у Пенсільванському та Гарвардському університетах, професор Гарвардського університету, соціолог та політолог. Починав як учень З. Харріса, потім розробив власну концепцію. Найвідоміші праці: „Синтаксичні структури” 1957, „Аспекти теорії синтаксису” 1965, „Мова та мислення” 1968. Заклав основи генеративної граматики та теорії формальних мов як

⁶ Фото Noam Chomsky, 2010, Britannica, © deepspace/Shutterstock.com

розділу математичної логіки. Вважав, що формальний апарат генеративної граматики є достатнім для адекватного опису синтаксису та деяких аспектів семантики природною мовою. Висунув програму вивчення мови як засобу дослідження мислення, спираючись на універсальність основних „глибинних” структур, намагався створити універсальну граматику, відповісти на питання, яким чином мовець „породжує” висловлювання. „Глибинні структури” за Хомським пов’язані зі значенням, „поверхневі” – зі звучанням. Система правил, операцій мислення дозволяє перетворювати „глибинні” структури на „поверхневі”. Розвивав теорію вроджених структур у мові, які притаманні людині від народження.

Близьким до трансформаційного аналізу є **аналіз за безпосередніми складниками**, який також використовується у генеративній граматиці Н. Хомського у процесі створення дерева безпосередніх складників. Він являє собою метод представлення словотворчої структури словосполучення або речення у вигляді ієрархії вкладених один у одного елементів. Цей метод ґрунтується на припущенні, що будь-яка одиниця мови або тексту складається з двох та більше простих одиниць, які не перетинаються – її безпосередніх складників. В Україні школу вивчення синтаксису з позицій американського генеративізму розвиває І. Буніятова та її учні.

4.2. Дистрибутивний аналіз. Структурна семантика спирається на такі методи як дистрибутивний аналіз та компонентний аналіз.

Дистрибутивний аналіз ґрунтується на положенні про те, що різні елементи мови мають різне оточення – дистрибуцію. Оскільки оточення кожного елементу є своєрідним, специфічним, на його підставі можна детально вивчати мовний елемент, наприклад, перед англійським *am* завжди знаходиться *I*, перед німецьким *bist* – *du*. За наявності тексту особливості мовної одиниці можна вивчати навіть без уявлення про те, як вона вимовляється та що означає, саме дистрибутивний аналіз складає основу машинного перекладу. Спочатку дистрибутивний метод застосовували у фонології та морфології. Основні принципи дистрибутивного методу були

сформульовані Л. Блумфільдом у 20-х рр. ХХ ст., а потім їх розвинув у 30-50-х рр. З. Харріс. За своїми типами дистрибуція буває додатковою (елементи не зустрічаються в однакових оточеннях), контрастною (елементи зустрічаються в однаковому оточенні та при взаємозаміні розрізняють зміст), неконтрастною або вільною (елементи зустрічаються в однаковому оточенні але при взаємозаміні не розрізняють зміст).

Однією з основоположних ідей структурної семантики є теорія семантичного поля. У основі поля знаходиться певна семантична категорія – той семантичний інваріант, який поєднує різні мовні засоби та обумовлює їх взаємодію. У німецькій лінгвістиці теорія семантичного поля відображена у роботах Й. Тріра та Л. Вайсгербера.

⁷**Лео Вайсгербер** (1899-1985) – німецький філолог, народився в Меце (Лотарингія). Після закінчення гімназії брав участь у військових діях, пов'язаних з Першою світовою війною. Після повернення з фронту вступив до Боннського університету, де вивчав порівняльне мовознавство, романістику та кельтологію. У 1923 році захистив дисертацію з кельтології, після чого йому запропонували залишитися у Боннському університеті для роботи над докторською дисертацією. У цей період він знайомиться з працями Е. Касіра, Е. Дюркгейма, А. Мейє, Ф. де Сосюра, слухає лекції в університеті Мюнхена. 1925 захистив докторську дисертацію. 1927 знайомиться з Й. Тріром. Найважливіша робота: „Про сили німецької мови”. Поряд з Й. Тріром вважається засновником структурної семантики. Вважав, що для опису семантики лексичної одиниці, необхідно вивчати її зв'язки з іншими членами семантичного поля, до якого вона належить.

⁷ Foto: Leo Weisgerber, Sprache - Schlüssel zur Welt. Festschrift für Leo Weisgerber (Düsseldorf 1959) foto Weisgerber (<https://titus.uni-frankfurt.de/personal/galeria/weisgerb.htm>)

4.3. Компонентний аналіз та метод тлумачень значень слів

використовуються у процесі дослідження семантики мовних одиниць. Компонентний аналіз передбачає розклад значень лексем (семем, лексико-семантичних варіантів, скорочено ЛСВ) на компоненти, з яких вони складаються – семи. Сема – це мінімальна, межова одиниця плану змісту, яку далі неможливо розкласти на менші складові та що реалізується як елемент значення слова – семемі.

Якщо розкласти пряме значення німецької лексеми *der Arm* на складові семи, то поряд з архісемою – загальною семою родового значення (нім. *der Arm* – ‘предмет’, ‘частина тіла’) будуть виокремлені дві семи видового значення:

- 1) *описова сема*, що відображає властивості предметів та виокремлюється на підставі подібностей та відмінностей (форма, розмір предмета, напр., нім. *aus Ober- und Unterarm (sowie) Hand bestehendes Körperteil an der rechten bzw. linken Schulter des Menschen*) ‘кінцівка, що складається з верхньої та нижньої частини плеча (плеча та передпліччя), а також кисті на правому чи лівому плечі людини’;
- 2) *відносна сема*, що відображає зв’язки різних об’єктів, функції, просторові та часові відношення – *Greif- und Halteorgan* ‘орган, що функціонує задля захоплення об’єктів та їх тримання’.

Компонентний аналіз прямого значення найменування частини тіла (далі НЧТ) дозволяє виокремити такі семи: кваліфікаційна сема – частина, що дозволяє віднести НЧТ до партонімів (меронімів) та виокремити частини тіла людини з-поміж інших предметів навколишньої дійсності; сема приналежності до цілого (тіла людини), що об’єднує НЧТ в одній тематичній групі; дихотомічна сема (сема протиставлення) – парна / непарна частина тіла (наприклад, *вухо* – парна частина тіла (далі ЧТ), *ніс* – непарна ЧТ); дихотомічна сема зовнішня / внутрішня частина тіла людини (наприклад, *рука* – зовнішня ЧТ, *серце* – внутрішня ЧТ); дихотомічна сема: орган /

неорган (наприклад, *серце* – активний орган кровообігу, *живіт* – складова більшої частини тіла (тулубу); локативна сема, або ж сема розташування (наприклад, *ступня ноги* – розташована в нижній частині тіла, *голова* – у верхній, слід зазначити, що локативність НЧТ розглядається у їх співвідношенні одне до одного); функціональна сема, що визначає виконання ЧТ певних функцій (наприклад, *око* виконує функцію сенсорного сприйняття дійсності, *рука* – інструментальну функцію); диференційна сема виявляє певні відмінності за формою, зовнішніми характеристиками ЧТ (наприклад, *вухо* – ЧТ у вигляді раковини). Склад прямого значення НЧТ за виділеними семами можна представити у формі наступної таблиці:

Таблиця 4

Структура прямого значення НЧТ

Семи	Пояснення	Приклад		
		нім.	англ.	укр.
		Fuß	foot	нога
1. Кваліфікаційна сема	частина	+	+	+
2. Сема приналежності	(частина) тіла людини	+	+	+
3. Дихотомічна сема 1	парна частина тіла	+	+	+
	непарна частина тіла	-	-	-
4. Дихотомічна сема 2:	зовнішня частина тіла (видима)	+	+	+
	внутрішня частина тіла (невидима)	-	-	-
5. Дихотомічна сема 3:	органи (виконують активні функції)	+	+	+
	не органи (виконують пасивні функції складової іншої частини тіла)	-	-	-
6. Локативна сема:	а) розташування у верхній частині тіла	-	-	-
	б) розташування в нижній частині тіла	+	+	+
	в) розташування (умовно) в середній частині тіла	-	-	-
7. Функціональна сема:	а) сенсорне сприйняття дійсності	-	-	-

	б) опора, рух, виконання певних дій, інструментальна функція	+	+	+
8) Диференційна сема	відмінності за формою, якістю, структурою	+	+	+

На основі такого аналізу можна простежити як певні семи прямого значення НЧТ впливають на розвиток схожих переносних значень у НЧТ в конкретних досліджуваних мовах. Так, наприклад, функціональна сема опори та сема розташування у нижній частині тіла сприяють розвитку метафоричних переносів за схожістю форми, функції та розташування у нім. лексемі *Fuß*, та англ. *foot*, які мають спільне значення ‘ніжка меблів’, англ. *foot*, укр. *нога*, які мають спільне значення підніжжя гори (щоправда в українській мові переважно книжне). Чим більше схожих сем виявляється у прямому значенні еквівалентних, або ж навіть нееквівалентних НЧТ – тим більше схожість розвитку їх переносних значень (напр. нім. *hohler Schädel / dummer Kopf* ‘пуста, дурна голова / людина’). Кваліфікаційна сема – частина, (партитивна сема) та функціональна сема, зумовлюють виникнення великої кількості метонімічних переносів з НЧТ на позначення людини, типу *pars pro toto*, тобто синекдохи, наприклад, *голова* ‘розумна людина’, нім. *Finger* ‘інформатор’ тощо.

Розвиток переносних значень слів відбувається на підставі метафоричних та метонімічних, а також комбінованих (метафтонімічних) переносів. *Метафора* спирається на відношення подібності (аналогії) між позначуваними об’єктами чи сутностями, а *метонімія* виходить із наявності суміжних зв’язків між ними (часових, просторових, ситуативних) (Кійко, 2021; Materynska, 2019).

Часто виникнення різних асоціацій між позначуваними денотатами базується на антропоцентричності людського світогляду, що сприяє поширенню *метафор антропоморфного типу*, які ґрунтуються на метафоричному вживанні найменувань частин тіла на позначення предметів, об’єктів навколишньої дійсності, наприклад: нім. *Schenkel (des Dreiecks)*

‘сторона кута’ (букв. ‘стегно кута), *Nase (des Felsens)* ‘уступ скелі’ (букв. ‘ніс скелі’), *Rippe (der Schokolade)* ‘шматочок шоколадної плитки’ (букв. ‘ребро шоколадки’), *Kopf (des Nagels)* ‘головка (букв. ‘голова’) цвяха’, *Hals der Flasche* ‘горлянка (букв. ‘шия’) пляшки’; на назви рослин: *Löwenmaul* ‘левиний зів’, *Löwenzahn* ‘кульбаба’, *Hahnenfuß* – ‘жовтець’ тощо.

Ще один приклад цьому – базова антропоморфна метафорична модель (Materynska, 2012, 43), за допомогою якої передається образ війни (Материнська, 2019: 171) – „**der Krieg ist ein Lebewesen / der Krieg ist ein Mensch**“ / „**ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА/ ВІЙНА – ЛЮДИНА**“. Відповідно створюється фізіологічний та психічний профіль війни, який виписується згідно уявлень людини про війну у конкретному соціумі і базується на системі «наївної анатомії» (Materynska, 2019: 259, Materynska, 2019a), згідно якої органам людського тіла приписуються якості, які суперечать науковій картині світу (наприклад, почуття). Формується метафорична модель, згідно якої виникає персоніфікований образ війни: укр. „Мені було цікаво побачити, яким насправді є *обличчя війни*.“ (Волинські новини 06.12.2019)“, нім. *das wahre Gesicht des Krieges* ‘справжнє обличчя війни’ (DeReKo-2018-II: NUN91/FEB.00773 Nürnberger Nachrichten 09.02.1991, S. 37).

Спостерігається перехрещення метафоричних та метонімічних моделей, відоме під терміном метафтонімії (Goossens, 2003: 369): нім. *öffentliches Gesicht des Krieges* ‘публічне обличчя війни’, *weibliches / männliches Gesicht des Krieges* ‘чоловіче / жіноче обличчя війни’. Реалізується модель синекдохи типу *pars pro toto* (Birner, 2018: 61), яка базується на реальних чи уявних взаємозв’язках між поняттями, а не на подібності (Hagemann, 2017: 245).

Дж. Лакофф (Lakoff, Johnson, 2008; 1987) розглядає метафору як один з основних типів когнітивної моделі, тобто моделі механізму мислення, що тісно пов’язаний з мовними здібностями людини (див. 6.3.). Існування полісемічних відношень у лексичній системі мови забезпечує її динаміку та

сприяє виникненню внутрішньосистемних відношень – синонімії, антонімії, гіперо-гіпонімії та меронімії (Материнська, 2019а, Materynska, 2019).

Метод тлумачень значень слів. До компонентного аналізу близький **метод тлумачень значень слів**, який спирається на виведення спеціальної семантичної мови, метамови (див. також роботи А. Вежбицької, А. Загнітка, О. Материнської), мови семантичних множників та передбачає опис значення слова як набору цих елементів, узгоджених між собою.

Так, наприклад, семантика композитів (Материнська, 2017: 44-50) може бути виписана на підставі виявлення семантичних відмінків, семантичних ролей компонентів композитів за допомогою перифрази, трансформаційного методу (Engel, 2006: 294), що дозволяє універсалізувати внутрішньосемантичні та синтаксичні зв'язків композитів.

Кількість семантичних ролей, які виокремлено на сучасному етапі розвитку лінгвістичної семантики різняться від 6, визначених Ч. Філмором до, наприклад, 13 (в роботах В. Кюршнера (Кюршнер, 1974: с. 116-120) або 30 (Ortner, 1991: 145). Можна вивести формули тлумачення для кожного досліджуваного семантичного типу композитів, наприклад, **акціональні композити, що позначають темпоральні поняття (ТП)** («*X* впливає на об'єкт *A* / виконує певну дію над об'єктом *A* у час *B*», «*X* виконує дію *A* у час *B*»), наприклад, *Liederabend* 'вечір, коли співають, пісенний вечір', *Bierabend* 'вечір, у який п'ють пиво, вечірка', англ. *scarletday* 'урочистий день, коли професори в університетах одягали кармінові мантиї' (перший компонент: *scarlet* 'одяг, мантия кармінового кольору'), додатково ТП цього типу можуть мати такі значення: *рестриктивне значення*, коли «*X* може впливати тільки на об'єкт *A*, виконувати певну дію тільки над об'єктом *A* у час *B*», наприклад, *Obsttag* 'день, у який їдять тільки овочі'; *пермісивне значення* у випадку, коли «*X* може впливати на об'єкт *A* / виконувати певну дію над об'єктом *A* у час *B*», наприклад, *Kaffeepause* 'перерва на каву', *Zigarettenpause* 'пауза, під час якої можна палити'; *прескриптивне значення*, коли «*X* виконує / мусить виконати певну дію над об'єктом *A* у час *B* за встановленим порядком», англ.

teetime ‘час традиційного пиття чаю, час подавати чай’, *haytime* ‘час косовиці (час косити сіно)’ тощо.

Як видно з цього прикладу формули семантичного тлумачення досить чітко дозволяють вирізнити різні семантичні типи композитів з-поміж інших.

Опис семантики певної лексеми вимагає ретельного пропрацювання набору її значень також у різних контекстах, що потребує залучення контекстологічного аналізу.

4.4. Рекомендована література до лекції 4

4.4.1. Обов’язкова література до лекції 4

1. Загнітко А. Лексикографічні технології тлумачення граматичної семантики. Мовознавство. 2018. № 3. С. 3–15.
2. Вступ до мовознавства: підручник [І. Голубовська, С. Лучканин, В. Чемес та ін.]; за ред. І. Голубовської. К.: ВЦ «Академія», 2016. 320 с.
3. Кочерган М. Загальне мовознавство. Підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
4. Кочерган М. Зіставне мовознавство в колі суміжних наук. Вісник Київського лінгвістичного університету, 2004. № 2. Т. 7. С. 23–36.
5. Кочерган М. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження. Мовознавство, 1996. № 3. С. 3–12.
6. Огуй О. Історія лінгвістичних учень (конспект лекцій). Чернівці: Рута, 2007. 56 с.
7. Cruse A. Meaning in language: an introduction to Semantics and Pragmatics, 2004. Oxford: Oxford University Press. 512 p.
8. Oguu O. Lexikologie der deutschen Sprache. Vinniza: Nowa Knyha, 2003. 416 S.

4.4.2. Додаткова література до лекції 4

9. Булаховський Л. Вибрані праці в 5-ти томах. Київ: “Наукова думка”, 1975. Т. 1. “Загальне мовознавство”. 495 с.

10. Гамзюк М. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) [Текст]: дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Гамзюк Микола Васильович; Київський держ. лінгвістичний ун-т. К., 2001. 420 с.
11. Кійко С., Лех О. Метонімічна вторинна номінація антропонімів у німецькій мові. Нова філологія, 2021. № 1 (81). С. 160–165.
12. Козловський В. Граматика німецької мови. Морфологія. Навчальний посібник. Навчальний посібник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2020. 341 с.
13. Материнська О. «Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа. *Studia Linguistica*. Київ: Логос, 2019. Вип. 15. С. 165-180. Дата доступу 06.07.2020, DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.165-180>
14. Материнська О. Меронімічні, гіпо-гіперонімічні та посесивні відношення у лексичній системі мови. Наукові записки Центрально-українського держ. педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки. Кропивницький: «Код», 2019а. Вип. 175. С. 5–10.
15. Материнська О. Структура та семантика темпоральних меронімів у німецькій та англійській мовах. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка: Збірник наукових праць. Іноземна філологія. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2017. № 1 (50). С. 44–50.
16. Материнська О. „Основи наукових досліджень” (конспект лекцій). Навчально-методичний посібник. Донецьк. 2007. 60 с.
17. Огуй О. Проблеми постмодерністського моделювання значення та полісемії. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 42–54.
18. Пилипенко Р. Наукова метафора в теорії фахової комунікації. Проблеми семантики слова, речення та тексту. 2015. Вип. 34. С. 53–64.
19. Сосюр Ф. де Курс загальної лінгвістики. К.: Основи, 1998. 324 с.

20. Тимченко Є. Порівняльна стилістика німецької та української мов. Навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2006. 240 с.
21. Birner B. Language and meaning. London & New-York: Routledge, 2018. 54 p.
22. Engel U. Gaudium in scientia linguarum. Ausgewählte Schriften. Wrocław; Dresden: Neisse Verlag, 2006. 371 S. (Beihefte zum ORBIS LINGUARUM; 44).
23. Goddard C., Wierzbicka A. 'Semantic fieldwork and lexical universals', Studies in Language, 2014, vol. 38, no. 1, pp. 80–126.
24. Goddard C., Wierzbicka A. Words and Meanings: Lexical Semantics across Domains, Languages and Cultures. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. 316 p.
25. Goossens L. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. In: R. Dirven, R. Pörings (Eds.) Metaphor and metonymy in comparison and contrast. Berlin, New-York: Mouton de Gruyter, 2003. pp. 349–377.
26. Hagemann J. Metapher und Metonymie. In: S. Staffeldt, J. Hagemann (Hrsg.) Semantiktheorien. Lexikalische Analysen im Vergleich. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2017. pp. 231–262.
27. Keller R. Sprachwandel: von der unsichtbaren Hand in der Sprache. Tübingen: Francke Verlag, 1990. 220 S.
28. Kortmann B. Linguistik:Essentials Anglistik / Amerikanistik. Cornelsen Verlag. Berlin, 2005. 312 S.
29. Lakoff G., Johnson M. Leben in Metaphern. Heidelberg: Carl Auer, 2008. 272 S.
30. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live. London, Chicago: The University of Chicago Press, 2003. 256 p.
31. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 632 p.

32. Löbner S. *Understanding Semantics*. Oxford University Press London; New-York, 2002. 260 p.
33. Materynska O. Semantic relation of meronymy in languages of different structure (case study of semantics of body part names). *Advanced Education*. Kyiv: National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", 2019. No. 12. pp. 256–264 (Web of Science).
34. Materynska O. Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien [The anthropomorphic image of war in the German and Ukrainian mass media]. *Lingua Montenegrina*, Vol. 24. Cetinje, 2019a. pp. 153–167 (Web of Science).
35. Materynska O. *Typologie der Körperteilbenennungen*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New-York; Oxford; Warszawa; Wien: Peter Lang, 2012. 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik. Bd. 41.).
36. Mayerthaler W. *Morfologische Natürlichkeit*. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1980. 230 S.
37. Nida E. *Componential analysis of meaning*. Hague: Mouton, 1975. 272 p.
38. Papafragou A. On metonymy. *Lingua*, 1996. Vol. 99. pp. 169–195.
39. Schippan T. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer, 1992. 306 S.
40. Ullmann St. *Grundzüge der Semantik*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1972. 348 S.
41. Weinreich U. *Lexicology. Current trends in linguistics*. Vol 1. Hague: Mouton, 1963. 606 p.
42. Weisgerber L. *Vom Weltbild der deutschen Sprache*. Düsseldorf, 1950. 231 S.
43. Wellman H. *Deutsche Wortbildung, Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache*. Düsseldorf: Pädagogisches Verlag Schwann, 1975. B. 2. 500 S.
44. Wierzbicka A 2009, 'Language and Metalanguage: Key Issues in Emotion Research', *Emotion Review*, vol. 1, no. 1, pp. 3–14.

4.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 4

45. Institute of General Semantics Дата доступу 04.05.2000
<https://www.generalsemantics.org/>

46. Australian National University. Professor Anna Wierzbicka. Дата доступу 07.09.2022 <https://researchers.anu.edu.au/researchers/wierzbicka-a>

4.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 4

✓ Питання для самоконтролю за лекцією 4:

- Назвіть основні методи в межах структуралізму.
- Які основні принципи трансформаційного аналізу?
- Які основні засади дистрибутивного аналізу?
- Яким чином можна досліджувати семантику лексем за допомогою компонентного методу?
- Яким чином визначаються терміни *сема* та *семема*?
- В чому полягає аналіз за безпосередніми складниками?
- Що відрізняє генеративну або породжуючу граматику від інших теорій в межах дослідження синтаксису?
- Яким чином організована синтаксична система мови за теорією Н. Хомського?
- Схарактеризуйте термін: *семантичне поле*.
- Для чого можна використати семантичні тлумачення під час дослідження лексичної семантики?
- Назвіть найвідоміших представників структуралізму.
- Чим відрізняється антропоморфна метафора від інших видів метафори?
- Що таке метафтонімія, наведіть приклади?
- В чому полягає роль полісемії під час формування лексичного складу мови?

Завдання 1. Здійсніть компонентний аналіз прямого значення німецької лексеми *Herz* / англійської лексеми *heart* та української лексеми *серце*. Проведіть зіставний аналіз отриманих даних. Приклад набору сем для компонентного аналізу значення досліджуваних лексем представлено у нижченаведеній таблиці 5.

Таблиця 5

Структура прямого значення німецької лексеми *Herz* та її еквівалентів в англійській та українській мовах

Семи	Пояснення	Приклад		
		нім.	англ.	укр.
		Herz	heart	серце
1. Кваліфікаційна сема	частина			
2. Сема приналежності	(частина) тіла людини			
3. Дихотомічна сема 1	парна частина тіла			
	непарна частина тіла			
4. Дихотомічна сема 2:	зовнішня частина тіла (видима)			
	внутрішня частина тіла (невидима)			
5. Дихотомічна сема 3:	органи (виконують активні функції)			
	не органи (виконують пасивні функції складової іншої частини тіла)			
6. Локативна сема:	а) розташування у верхній частині тіла			
	б) розташування в нижній частині тіла			
	в) розташування (умовно) в середній частині тіла			
7. Функціональна сема:	а) сенсорне сприйняття дійсності			
	б) опора, рух, виконання певних дій, інструментальна функція			
8) Диференційна сема	відмінності за формою, якістю, структурою			

Завдання 2. Проведіть аналіз семантичного обсягу німецької лексеми *Herz* / англійської лексеми *heart* та української лексеми *серце*, визначте моделі метафоричних та метонімічних переносів під час розвитку їх полісемії. Унаочніть отримані дані за допомогою таблиці. Орієнтовний приклад подано у нижченаведеній таблиці 6.

Таблиця 6

Кількісна характеристика основних метафоричних та метонімічних переносів у процесі формування переносних значень німецької лексеми *Herz*, англійської лексеми *heart* та української лексеми *серце*

Модель переносу	Разом ЛСВ	Кількість ЛСВ у кожній мові		
		німецька	англійська	українська
Метафоричні переноси				
1. метафоричний перенос за подібністю форми: серце → предмет у вигляді серця				
2. ...				
Разом метафоричних переносів				
Метонімічні переноси				
1. Метонімічний перенос з позначення частини тіла на позначення людини: <i>серденько моє!</i>				
2. ...				
Разом метонімічних переносів				

Завдання 3. Проведіть дистрибутивний аналіз сталих словосполучень з прикметником *золотий* у німецькій / англійській та українській мовах. Визначте семантичні підгрупи іменників, з якими може уживатися цей прикметник. Зіставте, чи збігаються ці групи у досліджуваних мовах, які подібності та відмінності спостерігаються.

Завдання 4. За допомогою трансформаційного аналізу продемонструйте на власних прикладах різницю у фіксованості порядку слів у німецькій, англійській та українській мовах.

Лекція 5

Основні напрями та методи лінгвістичних досліджень

(Соціолінгвістичні та психолінгвістичні методи.

Прагмалінгвістика)

Основні питання: соціолінгвістичні методи, анкетування, інтерв'ю, психолінгвістичні методи, цілеспрямований асоціативний експеримент, вільний асоціативний експеримент, прагмалінгвістика, принципи кооперації, контекстологічний аналіз.

5.1. Соціолінгвістичні методи

Соціолінгвістика розглядає мову як засіб спілкування, фундаментом є роботи Ф. де Сосюра, А. Мейє, Ж. Вандрієса, Г. Шухардта, А. Сеше, Х. Мозера. Соціолінгвістика як наукова дисципліна розвивається на перетині мовознавства, соціології, психології та етнографії та вивчає широке коло питань, які стосуються соціальної природи мови, її суспільних функцій, механізмів впливу соціокультурних чинників на функціонування мови та формування конкретної лінгвоспільноти. Соціолінгвістика досліджує соціальну диференціацію мови (соціолекти), територіальну диференціацію мов (територіальне варіювання мови, регіональні діалекти), вивчає проблеми білінгвізму, мовної політики, тощо.

Методи соціолінгвістики становлять синтез лінгвістичних та соціолінгвістичних процедур. Виокремлюють методи польового дослідження (методика збору матеріалу) та методи соціолінгвістичного аналізу відібраного матеріалу (обробка інформації).

5.1.1. Методика анкетування

Найбільш розповсюдженим засобом збору матеріалу є **анкетування**. Анкета повинна мати три частини: вступну (мета здійснюваного опитування, пояснення щодо політики конфіденційного використання отриманих даних), соціологічну (соціодемографічні питання – стать, вік, місце роботи і т. ін.) та

власне лінгвістичну (питання, на підставі яких проводиться дослідження). Анкетування необхідно поєднувати з методикою спостереження. У анкетах інформанти схильні намагатися давати нормативні відповіді, що не суперечать нормам стандартної мови.

5.1.2. Засіб спостереження

Однією з форм спостереження є **інтерв'ю**. Воно поєднує опитування та спостереження: слухаючи відповіді інформанта, інтерв'юєр може водночас спостерігати за особливостями його мовлення. Власне **спостереження** може бути зовнішнім та внутрішнім. Під час **внутрішнього спостереження** дослідник сам виступає у якості учасника діалогу, під час **зовнішнього** – дослідник знаходиться поза межами мовленнєвого акту, він тільки спостерігає за ним.

5. 2. Психолінгвістичні методи дослідження

5.2.1. Психолінгвістика як напрям лінгвістичних студій виникла у 1953 році у результаті роботи семінару психологів у місті Блумінгтон (США), що розробляли проблеми „мовленнєвої поведінки”. У вітчизняній лінгвістиці психолінгвістика набула визнання з середини 60-х років, відбувається активний розвиток цього напрямку завдяки дослідженням М. Олікової, Л. Масенко, Р. Зорівчак, К. Мізіна, О. Петрова, Л. Славової, О. Снитко, В. Михальченко, С. Швачко, Г. Мацюк, В. Чемеса та ін. Психолінгвістика вивчає процеси формування та сприйняття мовлення у його співвіднесенні з системою мови та процесами мисленнєвої діяльності людини, її світогляду, розробляє моделі мовленнєвої діяльності та психофізіологічної мовленнєвої організації людини (Куранова, 2012).

5.2.2. Психолінгвістичний метод передбачає обробку та аналіз тих мовних фактів, які можна отримати від інформантів у результаті спеціально організованих експериментів. У основі психолінгвістичної методики знаходиться розуміння мови як системи, що існує у свідомості людини, що робить можливим звернення до мовця як експерта, здатного самостійно

оцінювати мовні факти. За допомогою цієї методики можна спостерігати за фізіологічною реакцією людини на певні мовні стимули, а також за виникненням певних асоціацій, які виникають у реципієнта, наприклад, як відповідь на слова-стимули (вільний асоціативний експеримент).

5.2.3. Цілеспрямований асоціативний експеримент полягає в тому, що перед реципієнтом ставлять конкретне завдання, наприклад, підібрати означення до слів-стимулів, синоніми, антоніми, скласти словосполучення, тощо.

Асоціації, що виникають у інформанта можуть мати парадигматичний або синтагматичний характер. Зазвичай перед опитуваним ставлять такі завдання як викреслити зайве слово або заповнити пропуски в тексті, оцінити правомірність / неправомірність уживання слова у словосполученні. За даними таких експериментів створюють словники асоціативної норми досліджуваної мови (Kent, Rosanoff, 1910), вивчають зв'язки між словами, моделюють синонімічні ряди, досліджують семантичні групи лексики та ієрархічні зв'язки в межах цих груп, семантичну близькість слів, суб'єктивний звуковий символізм (Костюк, 2014).

У процесі проведення цілеспрямованого асоціативного експерименту мають бути враховані такі фактори як відбір слів-стимулів, кількісний та якісний склад групи інформантів, чітка інструкція щодо виконання завдань експерименту, форма презентації матеріалу (усна чи письмова, або обидві форми). Соціодемографічні фактори (гендерна та вікова представленість, рід діяльності інформантів, рідна мова та мова, якою вони щоденно користуються тощо) безпосередньо впливають на якісний склад груп інформантів. Зіставлення за різними віковими групами, наприклад, буде коректним, якщо кількість інформантів у цих групах є приблизно однаковою. Недостатньо репрезентативна вибірка для однієї з виділених груп не дасть можливості об'єктивно здійснити узагальнення за даними експерименту.

5.2.4. Вільний асоціативний експеримент не обмежує асоціації інформантів щодо слів-стимулів, вони можуть стосуватися як парадигматичних, так і синтагматичних зв'язків слів, виникати не тільки за змістом але і за формою, співзвучністю слів. Під час проведення експерименту часто саме вільні асоціації інформантів, їх власні варіанти відповідей є найбільш інформативними для дослідника, оскільки дозволяють врахувати також непередбачувані реакції та отримати нові дані для подальшого розширення експерименту.

5.3. Прагмалінгвістичні методи дослідження

5.3.1. Прагматика та її завдання

Прагматика (від грец. *pragma* – справа) отримала своє визначення завдяки **Ч. Моррісу** в 1938 році. Дослідник визначив її як розділ семіотики, що вивчає відношення між знаками та їх інтерпретаторами або ж користувачами. Сучасна прагмалінгвістика має набагато ширші рамки і знаходиться на перетині багатьох інших дисциплін та теорій: психології, соціології, логіки та інших. Істотний внесок у розвиток прагматики був зроблений представниками американського філософського напрямку – прагматизму **Ч. Пірсом, Ч. Моррісом, У. Джеймсом, Дж. Д'юї**, авторами теорії мовленнєвих актів **Дж. Остіном** та **Дж. Серлем**, розробником прагматичної теорії значення та всесвітньо відомих **постулатів спілкування П. Грайсом**.

Прагматика вивчає **мовленнєву ситуацію**, її параметри, вплив умов комунікації на розуміння змісту тексту. Важливе значення посідають дослідження дейктичних слів або ж шиферів, таких як *ти, тут, зараз, сьогодні*, що відсилають до конкретної мовленнєвої ситуації.

Для правильного розуміння висловлювання велике значення має розуміння контексту, мовленнєвої ситуації в цілому. Прагматика також досліджує можливості різної інтерпретації здавалося б найпростіших текстів, не тільки літературних але й звичайних висловлювань, описує **стратегії та тактики мовленнєвої поведінки**.

На основі таких досліджень П. Грайс висунув **принцип кооперації** мовців, який полягає у тому, що комунікативний внесок учасників діалогу повинен відповідати спільній меті діалогу, яку мають забезпечувати виведені ним **постулати спілкування**.

Узагальнено їх можна поділити на 4 категорії – кількості, якості, відношення та способу (Grice, 1975). Наприклад, до категорії кількості належать такі два постулати як:

- 1) Твоє висловлювання повинно містити не менше інформації, ніж потрібно;
- 2) Твоє висловлювання повинно містити не більше інформації, ніж потрібно (зادля забезпечення мети діалогу, що відбувається).

П. Грайс формулює також **поняття комунікативних імплікатур**, які виникають, якщо свідомо або ж несвідомо порушується один з постулатів спілкування і таким чином мовець має на увазі не завжди те, що виходить з його слів, тобто він вкладає у своє висловлювання імпліцитне значення, наприклад, в комунікативній ситуації «Мовець А. *В мене телефон розрядився*. Мовець Б. *В мене є зарядний пристрій*» імплікується, що мовець А може скористатися зарядним пристроєм мовця Б, який хоче допомогти в цій ситуації. Хоч формально це не виражено в мікродіалозі, який складається з двох тверджень і не містить інформації / пропозиції щодо використання зарядного пристрою мовця Б. В такому діалозі ширший (часто позамовний) контекст легко дозволяє відновити імпліковане значення тверджень. Утім в певних ситуаціях недостатність інформації може призвести до непорозуміння (комунікативної невдачі), що часто виражається в необхідності уточнення чи перепитування.

В Україні активно розвиваються дискурсивно-прагматичні студії (Дяків, 2020: 1), зокрема у працях Ф. Бацевича, Л. Безуглої, С. Іваненко, В. Козловського, Ю. Кійко, І. Кочан, Н. Петрашук, І. Осовської, Л. Піхтовнікової, О. Селіванової та ін.

5.3.2. Контекстологічний аналіз

До прагмалінгвістичних методик належить контекстологічний аналіз, що був сформований засновником **Лондонської лінгвістичної школи Дж. Ферсом**. Він виходить з того, що висловлювання має зміст лише у ситуативному та соціальному контексті. Враховані мають бути: вплив комунікативної ситуації на мовну семантику, рольові структури спілкування, соціальні фактори та вплив самого функціонування мови, зовнішнього світу на людину. В рамках цієї методики вивчаються не тільки текстова ситуація, але й позатекстова, вплив життєвих умов та цілої низки екстралінгвістичних факторів на зміст та розуміння висловлювання. Контекстологічний аналіз використовують поряд з компонентним, дистрибутивним та валентнісним аналізом, тлумаченням словникових дефініцій, але він є більш точним та вимогливим до аналізу деталей фактичного текстового матеріалу з якого зазвичай складається матеріал дослідження.

Контекстологічний аналіз безпосередньо пов'язаний зі стилістичним аналізом досліджуваного тексту й таким чином є комплексним інструментом дослідження певного **дискурсу**, чи то політичного, чи то рекламного, він має практичне значення, бо розроблені у його процесі положення можуть бути застосовані як рекомендації до написання рекламних текстів, виступів та іншої безлічі прагматично орієнтованих текстів.

Відповідно, застосовується **дискурсивний аналіз**, що виходить з розуміння дискурсу як «інтегрального феномену, як мисленнєвої комунікативної діяльності», що «постає як сукупність процесу і результату і включає як екстралінгвальний, так і власне лінгвальний аспект, в якому крім тексту, виділяється пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний)» (Шевченко, 2013: 122). Тож, дискурсивний аналіз потребує від дослідника набагато більше ніж виключно аналіз текстових категорій. Необхідно здійснити уважну комунікативно-прагматичну інтерпретацію прочитаного, визначити екстралінгвістичні чинники, важливі для розуміння макроконтексту, передумови створення самого тексту.

5.4. Рекомендована література до лекції 5

5.4.1. Обов'язкова література до лекції 5

1. Ажнюк Б. Мовне законодавство і мовне планування в сучасній Україні. Мовознавство, 2017. № 4. С. 28-40.
2. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
3. Боговик О. Соціолінгвістичні та прагматичні проблеми перекладу: навч. посібн. Дніпро: ПП Кулик, 2020. 155 с.
4. Вступ до мовознавства : підручник [І. Голубовська, С. Лучканин, В. Чемес та ін.]; за ред. І. Голубовської. К.: ВЦ «Академія», 2016. 320 с.
5. Коваль Л. Психолінгвістика: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти магістерського рівня освітньо-професійної програми «Українська мова та література». Вінниця: Видавництво ФОП Кушнір Ю., 2021. 68 с.
6. Косенко Ю. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.
7. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: Монографія. Ред. Я. Прихода. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
8. Куранова С. Основи психолінгвістики. Київ: Академія, 2012. 208 с., дата доступу 07.06.2015, <https://academia-pc.com.ua/product/317>
9. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
10. Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики. Л., 2009. 212 с.
11. Олікова М., Семенюк А., Тарнавська О. Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів. Луцьк: РВВ Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2010. 360 с.

5.4.2. Додаткова література до лекції 5

12. Гнатюк Л. Варіативний складник мовної свідомості українців: історико-лінгвістичний вимір. Мовознавство, 2013. № 2. С. 86–96.
13. Гомон А., Дяченко О. Долаймо суржик!: метод. вказівки до практичних занять та самостійних робіт для студентів ісіх спеціальностей. Х.: НТУ ХП, 2019. 56 с.
14. Гриценко С. Соціокультурні доміанти українців XVI–XVII ст. Фольклор – стратегічний ресурс нації. XII фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській (18 квітня 2019 р., Київ). К., 2019. С. 40–43.
15. Дорофеева М. Дискурсивні помилки у перекладі офіційно-ділових текстів (синергетичний аспект). Наукові записки. Серія: Філологічні науки, 2018. Вип. 164. С. 476–481.
16. Жлуктенко Ю. Мовні контакти. К.: Наука, 1966. 116 с.
17. Забужко О. „Поговоримо по-креольськи?”. Репортаж із 2000-го року: Зб. статей. К.: Факт, 2001. С.76.
18. Засєкіна Л., Пастрик Т. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. 2-е вид. Київ, 2018. 216 с.
19. Козловський В. Інтерпретація семантичного і прагматичного компонентів речення (на матеріалі сучасної німецької мови). Актуальні питання гуманітарних наук.: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 35. Том 2. С. 76–82.
20. Костюк М. Звукосимволізм у творчості французьких поетів кінця XIX століття. Проблеми семантики слова, речення та тексту, 2013. Вип. 31. С. 109–115.
21. Кочерган М. Загальне мовознавство. Підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.

22. Лучик А. До питання про українську російську в сучасній парадигмі наукових досліджень. *Мовознавство*, 2016. № 5. С. 38–44.
23. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ: Академія, 2012. 288 с.
24. Масенко Л. Маніпулятивні стратегії дискримінації української мови на телебаченні радянської та пострадянської України. *Мовознавство*, 2013. № 5. С. 83-88.
25. Масенко Л. Мова і політика. К.: Соняшник, 2004. 120 с.
26. Масенко Л. Тоталітарні практики руйнування родини і родинних стосунків. *Дивослово*. 2019, № 1. С. 40–44.
27. Масенко Л. Між мовою і язиком. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 135 с.
28. Матвєєва Н. Двомовність у світлі психолінгвістичних досліджень. *Дивослово*, 2018, № 11. С. 42–44.
29. Материнська О., Жугай В. Засоби мовної реалізації та функції гумору у німецькому кінематографі. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип. 30, Том 2. Дрогобич, 2020. С. 178–187. Дата доступу 24.09.2020 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/30.212304>
30. Материнська О. Антропоморфний профіль війни у вимірі медіаекології (соціолінгвістичний та психолінгвістичний аспекти). Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вип. 35, Том 3. Дрогобич, 2021. С. 174–182. Дата доступу 19.05.2021, DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-25>
31. Материнська О. „Основи наукових досліджень” (конспект лекцій). Навчально-методичний посібник. Донецьк. 2007. 60 с.

32. Мацюк Г. До витоків соціолінгвістики: напрями у мовознавстві. Л., 2008. 432 с.
33. Мізін К. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології. Мовознавство, 2008. № 1. С. 67–79.
34. Пасенчук Н. Поняття дискурсу як комунікативної події та текстової категорії. Science and Education a New Dimension. Philology. V(33), Issue: 123, 2017. С. 52–55.
35. Селезньов В. Кремлівський плагіат. Від «шапки Мономаха» до кепки Ілліча. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
36. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. К.: ВД НАУКМА, 2012. 120 с.
37. Селігей П. Науковий жаргон очима письменника і філософа. Мовознавство, 2012. № 5. С. 53–67.
38. Снитко О. Образні стереотипи як глибинна структура мовних одиниць: досвід психолінгвістичного дослідження. Тенденції розвитку української лексики та граматики. Монографія. Ч.Ш. Варшава, 2016, с. 90–102.
39. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. К.: Критика, 2005. 456 с.
40. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики. К.: Критика, 2008. 454 с.
41. Чередниченко О. Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура. Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія. К.: Довіра, 1995. С.99–110.
42. Чередниченко О. Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. Мовознавство. 2013. № 5. С. 28–36.
43. Шевченко І. Мовленнєвий акт і дискурс у когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі. Переклад у наукових дослідженнях представників

- харківської школи. Колективна монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. С. 117–134.
44. Grice P. "Logic and Conversation." In: *Syntax and Semantics*, N.Y.: Academic Press, 1975. P. 41–58.
45. Ivanytska M. Wissenschaftliche Forschungsarbeiten ukrainischer GermanistInnen. In: *Verbindungen: Deutsch-ukrainische Germanistiken im Dialog*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2021. S. 57–76.
46. Kent G., Rosanoff, A. A study of association in insanity. *Amer. J. Insanity*, 1910, 67, 37–96.
47. Labinska B., Osovska I., Matiychuk O., Vyspinska N. A Methodological Framework for the Interdisciplinary Literary Text Analysis. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2).
48. Materynska O. Translating anthropomorphic metaphors of war: an ecolinguistic approach, *Proceedings of the International Research-to-Practice Conference for Translators, Young Scholars and Students TITA 2020*, SHS Web of Conferences, 2021. Volume 105, 12 pages, the access date 12.05.2021 DOI:https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/16/shsconf_tita2020_01004/shsconf_tita2020_01004.html
49. Materynska O., Paslawska A. Deutsche Sprache in der Ukraine: aktueller Stand und neue Tendenzen. In: *Verbindungen: Deutsch-ukrainische Germanistiken im Dialog*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2021. S. 77–97.
50. Mizin K., Petrov O. Metaphorical Modelling of Cognitive Structure of the Concept STINGINESS in British, German, Ukrainian and Russian Linguo-cultures. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 2017. 8(1), 219–226.
51. Mizin K., Slavova L., Petrov O. A Contrastive Psycholinguistic Study of the British Emotional Concept Envy and Ukrainian Zazdrist': Particularities of Phraseological Objectification. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2021. Vol. 8 (2). pp. 170–188.

52. Moser H. Umgangssprache. Überlegungen zu ihren Formen und ihrer Stellung im Sprachganzem. Zeitschr. Für Munartforschung, XXVII Jg., Heft 1, Januar 1961. S.215–233.
53. Osovska I. Lexical-semantic space of the modern German family discourse. In: Efficiency level and the necessity of influence of philological sciences on the development of language and literature: collective monograph / V. Bialyk, L. Didukh, M. Ivanchenko, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. pp. 123–144.
54. Osovska I., Tomniuk L. Modern German Prison Discourse: Mental resource. In: Skase journal of theoretical linguistics, 2019. Volume 16. No. 2. pp. 64–91.
55. Sedivy J. Language in mind: An introduction to psycholinguistics. Sunderland, Massachusetts: Sinauer Associates, 2018. 672 p.
56. The Handbook of Psycholinguistics. First Edition. Edited by Eva M. Fernández and Helen Smith Cairns. 2018. 750 p.

5.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 5

57. Ажнюк Б. Мовне законодавство і мовне планування в сучасній Україні, дата доступу 25.06.2020 URL:https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=880
58. Боголюбов С. Соціолінгвістика, дата доступу 22.09.2015 URL:<https://stud.com.ua/76134/sotsiologiya/sotsiolingvistika>
59. Шарманова Н. Етнолінгвістика, дата доступу 16.09.2015 URL:<http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/0564/298/1/N.%20M.%20Sharmanova%20-%20Etnolinguistika.pdf>

5.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 5

✓ Питання для самоконтролю за лекцією 5:

- В чому полягає завдання прагмалінгвістики?

- Чим відрізняються вільний та цілеспрямований асоціативний експерименти?
- В чому полягає методика анкетування?
- З яких частин зазвичай складається анкета для соціолінгвістичного опитування?
- Що важливо врахувати під час соціолінгвістичного експерименту?
- Які критерії є важливими для кількісного та якісного формування груп інформантів?
- В чому полягає засіб спостереження під час соціолінгвістичного експерименту?
- Поясніть зміст основних постулатів спілкування П. Грайса.
- Яким чином визначається поняття комунікативної імплікатури? Наведіть власний приклад.
- Що позначає термін *комунікативна невдача*?
- Поясніть сформований П. Грайсом принцип кооперації.
- Для чого використовується дискурсивний аналіз? Поясніть термін «*дискурс*».
- У яких випадках варто залучити контекстологічний аналіз під час дослідження, з якими методами його часто поєднують?

Завдання 1. Створіть анкету та проведіть анкетування групи інформантів з не менш ніж 25-30 осіб на одну з запропонованих тем: Вплив запозичень на повсякденну мову / Правильне написання та вживання слів / Асоціації, що виникають у опитуваних у зв'язку з лексемою-стимулом *дім* / або *колір*... Ви можете також обрати власну актуальну тему для опитування. Зробіть узагальнюючий аналіз отриманих даних. Розширені приклади такого анкетування наведено у Додатку Д.

СКОРОЧЕНІ ПРИКЛАДИ АНКЕТ:

Асоціації, пов'язані з лексемою *дім*.

Мета: аналіз семантики та особливостей уживання лексеми „дім”. Аналіз сприйняття концепту *дім* мовцями.

1. Вік _____
2. Стать _____
3. Місце роботи / навчання _____
4. Рід діяльності _____
5. Країна, в якій проживаєте _____
6. Країна походження _____
7. Рідна мова _____
8. Мова, якою переважно спілкуєтеся щодня _____
9. Назвіть прикметники, які Ви часто вживаєте разом зі словом „дім”:

-
10. Оберіть з нижченаведених прикметників ті, що вважаєте найбільш придатними для опису дому:

гарний, великий, розкішний, затишний, теплий, дерев'яний, з цеглини, кам'яний, двоповерховий, багатопверховий, покинутий, новий, старий, білий, мисливський, рибальський, жилий, нежилый, літній, громіздкий, модерний, модний, стильний, чудовий, рідний, чужий, власний, бідний, потворний.

(Наведіть власні приклади) _____

11. Назвіть іменники, синонімічні слову „дім”:

12. Які асоціації у вас виникають у зв'язку зі словом „дім”:

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ У ОПИТУВАННІ!

Англiцизми у повсякденнiй мовi

Мета: визначити роль та особливостi вживання англiцизмiв у повсякденнiй українськiй мовi.

1. Вiк _____
2. Стать _____
3. Мiсце роботи / навчання _____
4. Рiд дiяльностi _____
5. Країна, в якiй проживаєте _____
6. Країна походження _____
7. Рiдна мова _____
8. Мова, якою переважно спілкуєтесь щодня _____
9. Що, на Ваш погляд, позначає термiн „англiцизм” _____
10. Чи часто Ви вживаєте у своєму мовленнi слова, запозиченi з англiйськiй мови:
 - а) нiколи
 - б) щодня
 - в) не звертаю на це увагу
 - г) дуже рiдко
 - д) власний варіант
7. Які „англiцизми” Ви вважаєте частовживаними:
 - а) ОК
 - б) Нi!
 - в) Cool
 - г) Bye!
 - д) власний варіант _____
8. У яких ситуацiях Ви використовуєте „англiцизми”:

- а) у спілкуванні з друзями
- б) у SMS-повідомленнях
- в) у процесі роботи та спілкування в Інтернеті
- г) на роботі
- д) власний варіант _____

9. Чим Ви пояснюєте появу нових іноземних слів у Вашому мовленні:

- а) впливом інших мов у процесі спілкування з іноземцями
- б) поширенням іноземних товарів та брендів, рекламою
- в) впливом мас-медіа
- г) прагненням стилю, модерності
- д) власний варіант _____

10. Чи намагаєтесь Ви контролювати уживання іноземних слів у Вашому мовленні:

- а) так, я вважаю, що вони шкодять нормам мовному вжитку
- б) ні, я вважаю, що вони надають моєму мовленню модерності та стильності
- в) не звертаю на це увагу
- г) власний варіант _____

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ У ОПИТУВАННІ!

Завдання 2. Ознайомтеся з повним переліком комунікативних постулатів П. Грайса та проілюструйте прикладами їх успішне та неуспішне застосування, поясніть, виходячи з них, причини комунікативної невдачі.

Завдання 3. Знайдіть ілюстративні приклади, що пояснюють труднощі міжкультурного спілкування, спричинені відмінностями у культурних нормах різних лінгвоспільнот. Поясніть причину їх виникнення та розробіть рекомендації з подолання культурного бар'єру.

Лекція 6

Основні напрями та методи лінгвістичних досліджень (Гендерна та когнітивна лінгвістика)

Основні питання: гендерна лінгвістика, концептуалізація світу носіями різних мов, мовна картина світу, наукова / наївна картина світу, неогумбольдیانство, концепція мовної відносності („гіпотеза Сепіра-Ворфа”), когнітивна лінгвістика, когнітивний підхід до вивчення мовних явищ.

6.1. Гендерна лінгвістика

Гендерна лінгвістика досліджує асиметричність концептів чоловіче / жіноче у мові, відбиття соціокультурних факторів, особливостей ідентифікації статті, культурно зумовлених стереотипів сприйняття чоловічого / жіночого та їх вплив на мовленнєву поведінку чоловіків / жінок.

З-поміж засновників гендерної лінгвістики С. Беннет, А. Годдард, Дж. Міллс, Л. Паттерсон та інші. Термін *тендер* був запроваджений американським соціологом Робертом Столлером (Robert Stoller) у 60-х роках ХХ ст. Робін Лакофф у праці «Language and Woman's Place (Мова і місце жінки)» (Lakoff, 1973) вказує на андроцентричність мовної системи, визначає специфіку мовної поведінки жінки та застерігає від застарілих стереотипів у сприйнятті комунікативної поведінки жінки, що призводять до її дискримінації (Lakoff, 1973: 48). З-поміж відомих дослідниць особливостей мовлення чоловіків і жінок також Д. Таннен, Д. Спендер, Дж. Вуд, Дж. Коутс та інші.

На теренах України висвітлення гендерних аспектів комунікації є одним з актуальних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень, що активно розвивається з другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Звернення до проблеми гендерної рівноваги можна спостерігати у творчості І. Франка, П. Загребельного та багатьох українських письменників, що писали про долю української жінки. Сьогодні увагу лінгвістів привертають твори О. Забужко,

С. Жадана, Ю. Андруховича, Т. Малярчук та багатьох інших українських авторів.

Вивчення ролі статі у функціонуванні мови, лексичних та синтаксичних одиниць є важливим з огляду на антропоцентричність сучасної наукової парадигми, яка все більше уваги приділяє розбіжностям у сприйнятті та концептуалізації дійсності носіями різних мов. Гендерний аспект лінгвістичних досліджень є важливим задля системного та всебічного опису мовної картини світу. Він є предметом дослідження школи лінгвістичної гендерології Т. Космеди та її учнів (Л. Саліонович, О. Халіман, Т. Осипової та ін.), відбитий у працях Р. Зорівчак, Ю. Маслової, О. Пономаріва, О. Левченко, О. Тараненко, Я. Пузиренко, О. Малахової, А. Нелюби та багатьох інших дослідників.

Питанню гендерної маркованості під час комунікації в межах лінгвогендерологічних студій приділяє увагу українська дослідниця Л. Ставицька. Фемінітиви у мові, проблеми художнього перекладу з погляду гендерології досліджує Алла Архангельська, професор славістики, Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці (наприклад, у статті *Словотвірна фемінізація українського жіночого лексикону і явище варіантності*, 2020).

На сьогоднішній день варто говорити про зміну гендерної асиметрії, також суттєву трансформацію ролі жінки у суспільстві, адже на тлі російської агресії проти України значна кількість жінок стали на сторожі держави та майстерно опанували військову справу. Гендерний аспект медіакомунікації вже давно став частиною студій в межах **медіалінгвістики** та **медіаекології** (див. п. 6.4.3. Проєкт з еколінгвістики (Р. Корольов, О. Материнська, Д. Сизонов, Н. Назаров, Г. Наєнко, С. Гриценко, Л. Домилівська, В. Жугай, В. Добродій, А. Мазур).

Сучасні масмедіа є не тільки інструментом формування суспільної думки, отримання актуальної інформації про події в світі, але й елементом екологічного середовища, у якому існує людина (Материнська, 2021: 174-175; Материнська, 2019). Принципи міжкультурної комунікації спираються

на уявлення і стереотипи, закріплені у медійному просторі, поширювані і редуковані численними інтернет-виданнями, що надає їм глобального впливу.

Медіаекологія в межах еколінгвістичного модусу дискурсивних студій покликана сприяти формуванню еколінгвістичної свідомості, спрямованої на гармонійне співіснування представників різних мов і культур у полікультурному континуумі, на становлення етики постгуманізму, яка визначається новим мисленням, орієнтованим на досягнення спільного добробуту (Rothe, 2016: 47). Медійні засоби та журналісти у цьому контексті несуть спільну відповідальність за створювану ними атмосферу, яка априорі має бути спрямована на гармонізацію суспільства. Вагомим є визначення того, яким чином медійні контенти впливають на формування конкретних уявлень мовців, формування їх образного світу, оскільки, як відомо, саме емоційна площина новинних повідомлень є основою успішності та цитованості окремих публікацій (Материнська 2021: 174-175).

Еколінгвістичний ракурс в межах сучасних лінгвістичних студій проголошує відхід від антропоцентричного світогляду (Материнська, 2016), більшою мірою орієнтованого на людину, яка сприймає природу як інструмент, засіб задоволення своїх потреб (Heuberger, 2018: 347). Натомість важливим стає еколінгвістичний підхід до комунікації, згідно з яким велика увага приділяється коректності висловлювання й наслідкам, які воно зумовлює (Материнська 2021: 174-175).

6.2. Концептуалізація світу носіями різних мов

Кожна природна мова у свій власний специфічний спосіб концептуалізує світ, "...відзначається оригінальністю в характері лексичних переносів, що є відображенням своєрідного способу пізнання світу речей" (Кочерган 1996: 8). Всі людські істоти мають певні уявлення про існування універсальних природних явищ: сонця, луни, зірок, всі вони усвідомлюють існування окремих частин власного тіла. Проте вони по-різному думають про ці, здавалося б, однакові явища, що відбивається на інтерпретації людиною

навколишнього світу. Наприклад, існують мови, що розрізняють різні види вітру, але не мають загального позначення цього явища природи (Brown 2001: 1182). Соціальна та культурна специфіка мов обумовлює виникнення розбіжностей у процесах найменування та у семантичному розвитку лексичних одиниць (колоронімів, темпоральних та локативних понять). Універсальні ж риси, подібності будуються на спільності процесів когнітивного мислення, на виникненні схожих асоціацій, на спільності уявлень людей, що належать до різних мовних спільнот (Материнська, 2016а). Ідеї концептології відображені у працях сучасних українських лінгвістів А. Левицького, А. Приходька, Г. Приходько, О. Селіванової, В. Козловського.

6.2.1. Співвідношення мови та мовної картини світу.

Гумбольдіанство

Мовна картина світу – це засіб втілення позамовної дійсності у змістовій стороні мови. Формування мовної картини світу безпосередньо залежить від національно-культурної специфіки мови. Особливості існуючої мовної картини світу у свою чергу впливають на розвиток та функціонування мовних одиниць (Андрейчук, 2009). Вивчення мовної картини світу пов'язане з проблемою дослідження співвідношення мови, мислення та дійсності. Зазначена проблематика розроблялася **В. фон Гумбольдтом**, завдяки послідовникам якого у мовознавстві з'явився напрям під назвою „гумбольдіанство”.

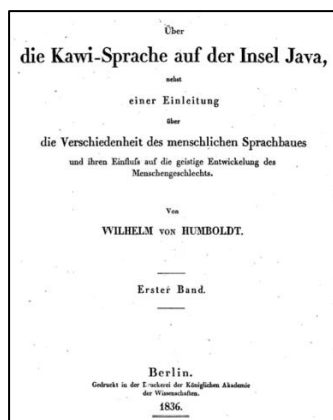

⁸**В. фон Гумбольдт (Wilhelm von Humboldt)** 1767 – 1835 – німецький гуманіст, представник німецької класичної філософії, державний діяч, знавець індоєвропейських та малайсько-полінезійських мов, мови басків. Додав до типологічної класифікації мов, що ґрунтувалася на працях А. та Ф. Шлегелів, інкорпоруєчий тип, таким чином

⁸ Фото Wilhelm, Baron von Humboldt, oil painting by F. Krüger, Britannica, Bruckmann/Art Resource, New York

спричинився до утворення типологічної класифікації мов у її сучасному вигляді. Брат Александр фон Гумбольдт – природознавець та мандрівник. В. фон Гумбольдт – засновник Берлінського університету. 1787 Вільгельм вступає до університету у Франкфурті-на-Одері. 1789 мандрує до Парижу. 1791 одружується з Кароліною Дахерден, подружкою дружини Ф. Шиллера. 1794 переїжджає до Йени, знайомиться з Й. Гете. Залишає Німеччину живе у Парижі, їде до Іспанії, розбирає поему Й. Гете „Герман та Доротея”, 1801 повертається до Німеччини, розпочинає державну діяльність, направлений до Риму у якості дипломатичного посланця при папському престолі. 1809 очолює департамент освіти, 1810 – посланець у Відні, 1814 – учасник Віденського конгресу, 1817 – посланець у Лондоні, 1819 – міністр у станових справах. Залишає пост, через 11 років буде брати участь у роботі Державної ради. Головні положення його концепції відображені у таких тезах (Humboldt, 1836: 19-81):

- 1) „мову слід розглядати не як мертвий продукт, але як процес створювання”, він виділяє *ergon* (усталене) та *energia* (те, що розвивається), тобто протиставлення мови та мовлення;
- 2) мова залежить від позасвідомої енергії;
- 3) „мова народу є його духом, і дух народу є його мовою, і важко уявити собі що-небудь більш тотожне;
- 4) „мова є орган, що утворює думку”, тому „діяльність мислення та мова є нерозривною єдністю” (Humboldt, 1836: 19-81).

Основні положення його концепції викладено у всесвітньо відомій роботі „Про розходження будови людських мов та його вплив на духовний розвиток людства” (⁹*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues: und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*), вступ до праці

⁹ Фото Обкладинка праці ‘Über die Kawi-Sprache auf der Insel Java’, W. von Humboldt, E-Google Books, <https://books.google.com.ua/books>

«Про мову каві на острові Ява», видану вже після його смерті у 1836 р.

Фундаментальна ідея викладена у працях В. фон Гумбольдта – це ідея про те, що мова є проявом духу народу, чим міцніший вплив духовної суті людини на мову, тим багатший та активніший розвиток останньої.

У вітчизняному мовознавстві ХІХ ст. цей напрям продовжувала діяльність О. Потебні. Розвиток ідей В. фон Гумбольдта у сучасній лінгвістиці називають „неогумбольдіанством”. Його найбільш яскравим представником є Л. Вайсгербер. **Неогумбольдіанство** втілює ідеї того, що мова визначає мислення та пізнання, формує картину світу, культуру народу.

6.2.2. Теорія мовної відносності (гіпотеза Сепіра-Ворфа)

Аналогічно цьому є висунута Бенджаміном Лі Ворфом, учнем американського етнолінгвіста Едварда Сепіра, „**гіпотеза Сепіра-Ворфа**” або ж **гіпотеза мовної відносності**, яка базується на ідеї, що сприйняття та пізнання реального світу формується під впливом мови.

Існують дві версії цієї теорії: «радикальна», яка стверджує, що мова безпосередньо визначає поведінку та мислення людини та більш «ліберальна», що вказує на значний вплив мови на мислення. Відповідно до цієї теорії, носії різних мови мають різне світобачення та по-різному мислять. Базою для цієї теорії слугувало зіставлення індіанських мов та «середньоевропейського стандарту».

Продовженням теорії стали роботи присвячені культурологічному зіставленню різних мов. Матеріалом досліджень Б. Ворфа слугують такі базові категорії, як категорія часу та категорія кольору. Остання детально описана у роботі Б. Берліна та П. Кея про пошук універсалій у системі позначень кольорів.

Натуралістичні ідеї гумбольдіанства відбито у працях Г. Штейналя, Ф. Кайнца, А. Шлейхера, В. Вундта.

¹⁰**Едвард Сепір** (1884-1939) – народився у Німеччині у м. Лауенбург. Його родина емігрувала до Америки у 1889 році. З дитинства захоплювався музикою, літературою, наукою. Навчався у Колумбійському університеті. 1909

– 1910 їде до Пенсільванського університету як стипендіат, а потім як інструктор. 1910 – 1925 працював у Оттаві за рекомендацією Ф. Боаса. Пізніше стає професором Чикагського університету. 1927 стає повним професором антропології та загальної лінгвістики. Протягом всього життя займався вивченням мов та культур північноамериканських індіанців. Славу йому принесла книга „Мова”, видана 1921 року. Був проти ізоляції лінгвістики від інших наук, вивчав зв'язок мови та культури, соціальних процесів, людської психіки. Відомий як автор класифікації мов на підставі їх структурних властивостей. Висунув ідею дрейфу мов, згідно якої мовні зміни є не випадковими, а відбуваються згідно наперед визначеному напрямку.

¹¹**Бен джамін Лі Ворф** (*Benjamin Lee Whorf*) (1897-1941) – учень Е. Сепіра. Народився у Вінтроті, штат Массачусетс, хімік за освітою. До 30 років (з 1919 року) працював інженером з техніки безпеки в одній з американських страхових компаній. У 1928 став консультантом у особливих справах цієї компанії. 1920 року одружується, мав трьох дітей. Лінгвістикою серйозно зацікавився не раніше 1924 року. Зустріч з Е. Сепіром у 1931 році мала велике значення для його подальшого шляху у світі лінгвістики. З 1937 по 1938 був запрошений до Йельського університету читати лекції з антропології. Почав вивчати глибше мову та культуру індіанців (хопі). Автор гіпотези мовної відносності.

¹⁰ Фото Edward Sapir In: R. J. Preston Edward Sapir, The Canadian Encyclopedia (<https://www.thecanadianencyclopedia>)

¹¹ Фото Benjamin Lee Whorf, photo from Bahas on Multiply (<https://sheffnersweb.net/blogs>)

6.2.3. Наукова та наївна картини світу

Спільним для багатьох мовних спільнот є двопланове сприйняття дійсності, розрізнення наукової, фактичної та “наївної” картин світу. **Наукова картина світу** формується завдяки науковим засобам пізнання світу людиною. **“Наївна” картина світу** є відображенням повсякденних, побутових уявлень про світ. Вона зорієнтована на традиційне мислення та природне знання (Материнська, 2016а). З погляду “наївної” картини світу у тілі людини містяться нематеріальні уявні сутності, подібні до органів (напр., *душа, зір, слух*), а психічні процеси, подібно до матеріальних пов’язані з певними органами людського тіла. Так виникає так звана **“наївна анатомія”**, що відрізняється від традиційних уявлень про будову людського тіла тим, що до переліку органів “наївної анатомії” окрім матеріальних входять уявні органи, а також тим, що матеріальні органи набувають особливих функцій, які мають відношення до психіки людини: наприклад, серце – орган кровообігу людини – набуває функції органу почуттів (нім. *gutes Herz*, англ. *kind heart*, укр. *добре серце*) (Materynska, 2019, 2012). Виникають такі метафоричні позначення (антропоморфні метафори, див. також п. 6.3.) нім. *Flußarm* ‘протока, рукав ріки’, нім. *Gebirgsrücken* ‘гірський хребет’, нім. *Gletscherzunge* ‘язик льодовика’, англ. *riverhead* ‘витока ріки’; нім. *Baumwipfel* ‘маківка дерева’, англ. *earhead* ‘колосоподібна голівка’, нім. *Berg Rücken* (букв. ‘спина скелі’) ‘гірський кряж, верхня лінія, край гірського хребта’, нім. *Bergnase* (букв. ‘ніс скелі’) ‘виступ скелі’, нім. *Bergfuß* (букв. ‘нога скелі’) ‘підніжжя скелі’.

Людська анатомія є універсальною, утім логічна сегментація частин людського тіла не є однаковою у різних мовах: наприклад, можна зіставити англ. *hand*, нім. *Hand* ‘кисть руки’, англ. *arm*, нім. *Arm* ‘рука від кисті до плеча’ та укр. *рука*, лтв. *roka*, суах. *mkono* (одна лексема позначає кисть руки та руку від кисті до плеча), у японській мові наявні випадки лексичного синкретизму, наприклад, япон. *bimoku* ‘брови та очі’, *honemi* ‘кості та м’ясо’, *mehana* ‘очі та ніс’, *ryōude* ‘обидві руки’.

6.3. Когнітивна лінгвістика

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як інструмент для організації, опрацювання та передачі інформації й у той же час як спосіб пізнання людиною дійсності, у фокусі дослідження когнітивної лінгвістики знаходяться базові концепти, найбільш узагальнені поняття, що містяться у людській свідомості у вигляді **фреймів**, ієрархічно організованих понятійних структур. Розвиток когнітивістики завдячує перш за все психолінгвістичним дослідженням Е. Рош, працям Р. Джакендоффа, Г. Вежбицької, Р. Лакоффа, (дослідження семантики лексичних одиниць, процесів метафоризації), та Л. Талмі та Р. Ленекера (Лангакера) (когнітивна граматики), та інших. Когнітивне дослідження семантичних аспектів мови у вітчизняному мовознавстві представлено у роботах Л. Белехової, А. Белової, О. Воробйової, С. Жаботинської, В. Козловського, А. Левицького, К. Мізіна, Н. Неборсіної, О. Мазепоної, І. Осовської, Н. Панасенко, О. Петрова, М. Полюжина, Т. Радзієвської, Л. Славової, Н. Слухай, О. Селіванової, С. Потапенка, А. Приходька, Г. Приходько, Н. Таценко, С. Швачко, Г. Яворської та інших. В Україні створено Асоціацію когнітивної лінгвістики і поезики (президент – О. Воробйова).

Особливе місце серед когнітивних досліджень займає праця Р. Лакоффа та М. Джонсона „Метафори, якими ми живемо”. Дж. Лакофф розглядає метафору як один з основних типів когнітивної моделі, тобто моделі механізму мислення, що тісно пов’язаний з мовними здібностями (Lakoff, Johnson 2003, 2008).

¹²**Джордж Лакофф** (народився 1941) – американській лінгвіст, спеціаліст з загального мовознавства, синтаксису, семантики. Спочатку послідовник, потім активний опонент Н. Хомського. 1962 року отримав звання бакалавра з математики та англійської

¹² Фото George Lakoff. Photo: Bart Nagel / Berkeley, Universidad de California (<https://metode.org/issues/monographs/george-lakoff-2.html>)

літератури у Массачусетському технологічному інституті, 1965 – докторський ступінь з лінгвістики у Індіанському університеті. Викладав у Гарвардському та Мічіганському університетах. З 1972 й дотепер – професор відділення лінгвістики Каліфорнійського університету Берклі.

Метафори концептуалізують різні царини шляхом переносів до них концептуальної системи з іншої сфери, йдеться про перехід з ділянки-джерела до ділянки-цілі. Це співвідноситься з переходом із поля донора (domain field / Spenderfeld) у приймаюче поле (recipient field / Empfängerfeld) (Cruse 2000: 140-141; Schmid 1993: 85; Schäfner 1991: 79). Метафора у такому сенсі розглядається як один з найважливіших механізмів пізнання складного через просте, нового через знайоме, абстрактного через неабстрактне. У кожній мові існують так звані **стерті метафори**, що перетворилися на спеціалізовані найменування: *face, hands of a watch* – ‘циферблат, стрілки годинника’, *head of a pin, hammer, cabbage* – ‘голівка шпильки, молотка, качан капусти’ (Materynska, 2019), нім. *Butterseite* ‘сторона хліба, намазана маслом’, ‘вигідний бік справи’ англ. *doorway* ‘двері, прохід’ ‘можливість, шанс’ тощо.

Р. Лакофф класифікує базові метафори. До таких належить, наприклад, метафора *snip – це війна: He attacked every weak points in my argument* ‘Він нападав на кожне слабе місце в моїй аргументації’. Тобто, коли розгортаються дебати, у людини виникають асоціації пов’язані з веденням військових дій, тобто ситуація мовного конфлікту, у цьому випадку, описується за допомогою військової термінології: *розбивати аргументи, атакувати позицію, влучити у ціль, розгромити суперника* тощо.

Важливою для когнітивної лінгвістики є **теорія прототипів**. Прототипічне значення розглядається як узагальнене значення, що може бути абстракцією та ніколи не реалізується у конкретному контексті, проте воно є центром семантичної сітки, за допомогою якої можна описати полісемію лексичної одиниці і навколо якого формуються інші значення.

Когнітивна лінгвістика вивчає пізнавальні процеси людини, намагається зрозуміти процеси мислення, що відбуваються у свідомості людини, вплив цих процесів на мову, що також є їх складовою.

На сучасному етапі розвитку ці методи доповнюються також новими підходами, наприклад, розвивається **нейролінгвістика** та **кіберлінгвістика**. Актуальними стають міждисциплінарні дослідження, адже нейролінгвістика, наприклад, вивчає мозкову природу мовленнєвої діяльності, процеси обробки, кодування та декодування мовної інформації, й перетинається з психологією, біологією, також когнітивною лінгвістикою. Кіберлінгвістика вивчає функціонування мови в інтернет-просторі, відтак перетинається також з медіалінгвістикою, медіаекологією, також когнітивною лінгвістикою та психолінгвістикою, теоріями сугестивного впливу на свідомість, комунікативною лінгвістикою тощо.

6.4. Рекомендована література до лекції 6

6.4.1. Обов'язкова література до лекції 6

1. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та іншихсоціогуманітарних спеціальностей. за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. К.: Критика, 2013. 218 с.
2. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: колект. моногр. / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
3. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології: [монографія]. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 136 с.
4. Інтертекстуальність українського дискурсу та способи її маркування. Лінгвокультурологічний та лінгвоекологічний підхід до вивчення одиниць мови і мовлення: Монографія / А. Архангельська,

- Т. Архангельська, О. Левченко, І. Мілєва, С. Руденко, О. Тищенко, Т. Шутковскі. Оломоуць-Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 284 с.
5. Русанівський В. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі. Мовознавство. 2004. № 4. С. 3–7.
 6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
 7. Ставицька Л. Гендер: мова, свідомість, комунікація. К.: КММ, 2015. 440 с.
 8. Coates J. Women, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language. London: Routledge, 2015. 262 p.
 9. Cruse A. Meaning in language: an introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford University press, 2000. 436 p.
 10. Goddard C., Wierzbicka A. Words and Meanings: Lexical Semantics across Domains, Languages and Cultures. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016. 316 p.
 11. Heuberger R. Overcoming Anthropocentrism With Anthropomorphic and Physiocentric Uses of Language? *The Routledge Handbook of Ecolinguistics*. New York, London: Routledge. 2018. pp. 342–254.
 12. Humboldt W. von Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues: und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Berlin: Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1836. 511 S.
 13. Lakoff G., Johnson M. Leben in Metaphern. Heidelberg: Carl Auer, 2008. 272 S.
 14. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live. London, Chicago: The University of Chicago Press, 2003. 256 p.
 15. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 632 p.

16. Lakoff R. Language and Woman's Place. *Language in Society*, Vol. 2, No. 1, 1973, pp. 45–80.
17. Langacker R. *Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin, 1991. 395 p.
18. Rothe K. Medienökologie – Zu einer Ethik des Mediengebrauchs. *Zeitschrift für Medienwissenschaft. Schwerpunkt: Medienökologien*. 2016, 14 (1), S. 46–57.
19. Tannen D. *Gender and discourse*. Oxford University Press, 1996. 240 p.
20. Tannen D. *Talking from 9 to 5: Women and men in the workplace: Language, sex, and power*. New York: Avon Books, 1994. 224 p.
21. Wierzbicka, A 2009, 'Language and Metalanguage: Key Issues in Emotion Research', *Emotion Review*, vol. 1, no. 1, pp. 3–14.

6.4.2. Додаткова література до лекції 6

22. Андрейчук Н. Структурування мовної картини людини. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, 2009. № 5. С. 239–242.
23. Архангельська А. Словотвірна фемінізація в сучасному українському мовленні: лексикографічний аспект. *Slovanská lexikografie počátkem XXI. Století*, Praha: Slovanský ústav AV ČR, v.v.i., 2018. С. 269–278.
24. Архангельська А. Словотвірна фемінізація українського жіночого лексикону і явище варіантності. *Slavistična revija*, 2020. Том 68. Випуск 3. С. 411–426.
25. Белова А. Віртуалізація комунікативного простору. *Мовні і концептуальні картини світу*, 2015. № 1 (52). С. 86–97.
26. Воробйова О. Когнітивна поетика: спектр проблематики і напрями досліджень. *Studia Philologica*, 2020. № 1. С. 11–22.
27. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології. *Хроніки від Фортінбраса*. Київ: Факт, 1999. 340 с.

28. Загнітко А. Мовносоціумний портрет лінгвоперсони Василя Стуса: дієслівно-категорійний вимір. Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст: [матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф.]. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. С. 192–199.
29. Козловський В. Граматика німецької мови. Морфологія. Навчальний посібник. Навчальний посібник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2020. 341 с.
30. Маслова Ю. Мовна реперзентація гендеру. Наукові записки. Серія Філологічна. Острог: Вид-во НаУ Острозька академія, 2009. Вип. 12. С. 224–233.
31. Материнська О. Антропоморфний профіль війни у вимірі медіаекології (соціолінгвістичний та психолінгвістичний аспекти). Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. Вип. 35, Том 3. С. 174–182. Дата доступу 19.05.2021, DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-25>
32. Материнська О. «Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та українськомовних масмедіа. *Studia Linguistica*. 2019, XV. С.165–180. Дата доступу 06.07.2020, DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.165-180>
33. Материнська О. Антропоцентризм як базовий принцип формування меронімічних відношень у мові. *Studia Linguistica*, 2016. Вип. 9. С. 299–308.
34. Материнська О. Меронімія в дзеркалі різних лінгвокультур. Мовні і концептуальні картини світу. 2016а. № 57. С. 259–267.
35. Миронова Н. В. Гендер у лінгвістиці: чоловіча і жіноча мова. Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвузів. зб. наук. Статей. відп. ред. В. О. Соболю. К.: Знання України, 2004. Вип. 9: Лінгвістика і літературознавство. С. 347–354.

36. Нелюба А. Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворенні. Лінгвістика: зб. наук. праць, 2011. № 2. С. 49–59.
37. Осовська І. Зовнішня структура концепту Familie як метахтону концептополя Familienbeziehungen. Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Германська філологія, 2012. Вип. 630–631. С. 253–263.
38. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями. Філософсько-антропологічні студії 2001. Спецвипуск. К.: Стилос, 2001. С. 183–186.
39. Приходько А. Зіставна концептологія: стан і перспективи. Матеріали II Всеукр. н.-пр. конф. "Сучасна германістика: теорія і практика" (10-11.XI.2015). Дн-ськ: Біла К.О., 2015. С. 35–37.
40. Пузиренко Я. Гендерна чутливість як чинник впливу на функціонування агентивно-професійної номінації жінок. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Гендерні дослідження, 2017. Вип. 3. С. 89–99. Дата доступу 21.01.2022, Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nznuoagend_2017_3_12.
41. Рудюк Т. Фразеологізми-синоніми з гендерним змістом. Культура слова. К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. Вип. 72. С. 122–127.
42. Славова Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології: США – Україна: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2012. 360с.
43. Ставицька Л. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні. Мовознавство: науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. Потебні. 2008. № 2–3. С. 236–246.
44. Тараненко О. Явище мовного андроцентризму і сучасний рух за гендерну рівність. І. Мовознавство, 2020. № 1. С. 20–46.
45. Таценко Н., Воронько А. Концепти ДОБРО та ЗЛО через призму перекладацьких трансформацій (на матеріалі роману Т. Пратчетта і Н. Геймана «Добрі передвісники»). Модуси сучасного перекладознавства:

- монографія / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. С. Швачко. Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 49–58.
46. Фулей Т. Основи гендерної рівності: навч.-метод. посіб. для суддів. К.: Тютюкін, 2010. 240 с.
47. Швачко С. Лінгвокогнітивні аспекти квантитативності: конспект лекцій. Суми: СумДУ, 2011. 139 с.
48. Brown C. Lexical typology from an anthropological point of view. *Language typology and language universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien*. Berlin, New York: Walter de Gruyter., 2001. V. 1. P. 1178–1190.
49. Cameron D. *Performing Gender Identity: Young Men's Talk and the Construction of Heterosexual Masculinity*. *Language and Masculinity*. Blackwell Publishers, 1997. P. 45–63.
50. Cameron D., Kulick D. *Language and sexuality*. Cambridge; New York. 2003. 194 p.
51. Gilbert H., Stoller R., *Intimate Communications: Erotics and the Study of Culture*, 1990. New York: Columbia University Press. 467 p.
52. Lykina V., Potapenko S. Rhetoric of direct and indirect notation of concepts: the procedure of transformation of an idea into an effect. *Amazonia Investiga*. Vol. 11 (50). pp. 152–160.
53. Materynska O. *Typologie der Körperteilbenennungen*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien, 2012. 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik. Bd. 41.).
54. Materynska O. Semantic relation of meronymy in languages of different structure (case study of semantics of body part names). *Advanced Education*. 2019. No. 12. pp. 256–264. (Web of Science)
55. Mizin K., Petrov O. Metaphorical Modelling of Cognitive Structure of the Concept STINGINESS in British, German, Ukrainian and Russian Linguocultures. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 2017. 8(1). 219–226.

56. Prihodko A., Prykhodchenko O. Frame Modeling of the Concepts of Life and Death in the English Gothic Worldview. *Lege Artis*, 2018. 3(2). pp. 164–203.
57. Rose S. Gender History: Women's History's. *Journal of Women's History*. 1993, No 5 (1). P. 89–128.
58. Schäfner C. Zur Rolle von Metaphern für die Interpretation der außersprachlichen Wirklichkeit. *Folia Linguistica, Acta Societatis Linguisticae Europaeae*, Tomus XXV /1–2. Mouton de Gruyter, 1991. S. 75–90.
59. Schmid Hans-Jörg. Die Kategorisierung als Grundprinzip einer differenzierten Bedeutungsbeschreibung. Tübingen: Niemeyer, 1993. S. 81–94.
60. Stoller, R. Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity. New York City: Science House, 1968. 383 p.

6.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 6

61. Асоціація когнітивної лінгвістики і поетики, дата доступу 28.12.2012, URL: <https://uaclip.at.ua/>
62. Асоціація українських германістів, дата доступу 01.05.2014 URL: <https://udgv.org/pro-aug>
63. Українська спілка германістів вищої школи, дата доступу 03.01.2012 URL: <https://germanistika.at.ua/>
64. Асоціація з медіаекології (МЕА), дата доступу 11.06.2000 URL: <https://www.media-ecology.org>
65. Проєкт з еколінгвістики, дата доступу 23.01.2022 URL: <https://www.facebook.com/groups/657168121608391/>, <https://www.ecolinguist.philology.knu.ua/en/about-project/>
66. Міжнародна асоціація когнітивної лінгвістики, дата доступу 02.04.2015 URL: <https://www.cognitivelinguistics.org/en>

67. Словник гендерних термінів, дата доступу 16.08.2014 URL: <http://a-z-gender.net/ua/category/%D0%BC>

6.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 6

✓ Питання для самоконтролю за лекцією 6:

- В чому полягає завдання гендерної лінгвістики?
- В чому полягає специфіка мовлення чоловіків і жінок?
- Як визначається термін *гендер* у сучасній лінгвістиці, в чому полягає відмінність між термінами *стать* та *гендер*?
- Які представники української гендерології Вам відомі?
- Назвіть найбільш відомі праці у галузі гендерної лінгвістики.
- Чим відрізняється концептуалізація світу в носіїв різних мов?
- Що таке «наївна картина світу» і чим вона відрізняється від наукової?
- В чому полягає гіпотеза «Сепіра – Ворфа»?
- Що Вам відомо про науковий шлях Бенджаміна Лі Ворфа?
- Назвіть основні принципи гумбольдіанства та неогумбольдіанства.
- Назвіть головні принципи концепції Вільгельма фон Гумбольдта.
- Що таке мовна картина світу?
- Які принципи обстоює когнітивна лінгвістика, що є предметом її дослідження?
- Чим відзначається медіаекологія як сучасний напрям лінгвістичних досліджень?
- Чим займається нейролінгвістика та яким чином вона пов'язана з іншими науковими галузями?
- Чим вирізняються міждисциплінарні дослідження з-поміж інших?
- В чому полягає теорія концептуальної метафори?

- Назвіть основні постулати теорії Джорджа Лакоффа та Марка Джонсона.

Завдання 1. Продемонструйте на прикладах різницю у сприйнятті обраних Вами концептів (наприклад, концептів ЩАСТЯ, ЛЮБОВ, ЖИТТЯ / СМЕРТЬ) носіями різних мов.

Завдання 2. Поясніть за допомогою ілюстративних прикладів різницю між наївною та науковою картиною світу.

Завдання 3. Опрацюйте праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона в межах теорії концептуальної метафори, підготуйте міні-презентацію за темою.

Завдання 4. Продемонструйте на конкретних прикладах вплив гендеру на мовлення чоловіків та жінок, скористайтеся спеціальною літературою за темою.

Завдання 5. Ознайомтеся з роботами А. Вежбицької щодо важливості певних концептів для різних культур, оберіть найбільш влучні приклади та зробіть на їх основі міні-повідь на тему: „Розуміння культури через розуміння закодованих у ній концептів”.

Завдання 6. Підготуйте міні-проект на тему «Стереотипізовані уявлення про *кішку* та *собаку* у різних лінгвокультурах». Залучіть до бази прикладів фразеологічні одиниці з цими поняттями, поясніть різницю у формуванні типізованих образів *кішки* та *собаки*. Створіть за даними міні-дослідження презентацію та обговоріть її на занятті.

13

14

¹³ Малюнок автора (О. Материнська)

¹⁴ Малюнок автора (О. Материнська)

Лекція 7

Основні напрями та методи лінгвістичних досліджень

(Семантична типологія та зіставне дослідження семантики лексичних одиниць)

Основні питання: семантична типологія, типологічне дослідження мовних одиниць, семантичні / лексичні універсалії, теорія примітивів, семантичні закономірності, типологічні узагальнення, порівняльно-історичний метод, зіставний метод, розвиток сучасних типологічних студій.

7.1. Типологічне дослідження мовних одиниць

Типологія є лінгвістичним напрямом, що займається вивченням та зіставленням мов різної структури з метою виявлення подібностей та розбіжностей між ними.

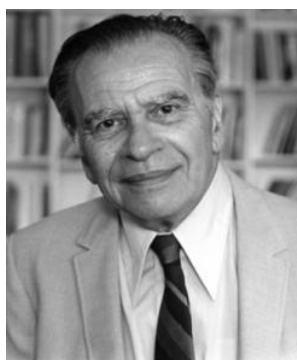
Типологічна методика передбачає детальну інвентаризацію мовного матеріалу, створення моделі його системного та уніфікованого опису, розробку типологічних класифікацій, визначення лінгвістичних типів, формулювання типологічних узагальнень та виведення закономірностей розвитку досліджуваного мовного явища.

Типологія як напрям лінгвістичних студій виникла у XIX сторіччі, до кола її інтересів входило спочатку вивчення морфологічних особливостей неспоріднених мов. У 1808 році Ф. Шлегель уперше виокремив афіксуючі та флективні мови, що поклало початок створенню типологічної класифікації мов. А. Шлегель виділив пізніше аморфні (мови без афіксів), афіксальні та флективні мови. Згодом закріпився розподіл на синтетичні та аналітичні мови.

В. фон Гумбольдт виділив інкорпоруючі мови. На початку XX сторіччя Е. Сепір (представник американського дескриптивізму, один з авторів теорії мовної відносності або ж «Гіпотези Сепіра – Ворфа») розробив

нову багатоаспектну класифікацію мов, враховуючи спосіб поєднання морфем, ступінь їх синтезу.

Було визначено основні чотири типи мов: ізолюючі або ж аморфні (складаються з кореневих морфем та не зазнають словозміни, наприклад, китайська), аглютинативні (від лат. *agglutinare* ‘склеювати’ слово складається з морфем, які чітко виділяють та мають лише одне граматичне значення, кожна частина мови має лише один тип словозміни, наприклад, японська мова), флективні (мови для яких характерна багатofункціональність афіксів, які, наприклад, можуть поєднувати значення відмінка, числа, роду (українська)) та полісинтетичні або інкорпоруючі (речення є основною одиницею мови, в яку включаються слова, один член речення може включати (інкорпоровати) інші, наприклад, чукотська мова, мови індіанців Північної Америки). На жаль, така класифікація не була позбавлена недоліків, які перш за все стосувалися занадто узагальненого критерію поєднання мов у групи.

¹⁵ Дж. Грінберг (Joseph H. Greenberg, 1915 – 2001) розробив більш точний метод типологічних індексів на базі текстів, що містять мінімум 100 слововживань, та вивів індекси синтетичності, аглютинації, словоскладання, словотворення, префіксації та суфіксації, розробивши квантитативний підхід до морфологічної типології мов. Він є також автором всесвітньо відомого „Меморандуму про мовні універсалії” (Memorandum concerning language universals) (Greenberg, 1963) у співавторстві з Дж. Дженкінсом (James J. Jenkins) та Ч. Осгудом (Charles E. Osgood).

У меморандумі викладено класифікацію універсалій – універсальних відношень та рис у мові. Виділено шість типів універсалій: необмежені або абсолютні універсалії, імплікаційні або обмежені універсалії, обмежена еквівалентність, статистичні універсалії, статистичні кореляції та

¹⁵ Фото Joseph H. Greenberg, Joseph Harold Greenberg 1915 - 2001, A Biographical Memoir by William Croft, National Academy of Sciences, Washington D.C., 2007, p. 2

універсальні закони розподілу. За змістом універсалії поділено на фонологічні, граматичні, семантичні тощо. На сьогодні існує багато напрямів типології: квантитативна типологія, типологія універсалій, структурно-типологічний та історико-типологічний напрями, типологічне дослідження споріднених та неспоріднених мов тощо. Серед відомих вчених, що зробили великий внесок у розвиток типології слід назвати Б. Комрі, автора Атласу мов світу, Е. Бенвеніста, А. Белла, Дж. Грінберга, К. Базеля, Л. Єльмслева, Г. Хенігсвальда, П. Хартмана, Д. Пірса та ін.

Сучасні типологічні дослідження в українському мовознавстві. В Україні активний інтерес до типологічних студій знову проявився після деякого спаду у 50 –х роках ХХ сторіччя. За останні роки з'явилося не так багато праць присвячених проблемам типологічного вивчення мовних явищ на значному мовному матеріалі, утім помітним стає використання міждисциплінарної методології, що посилює аргументацію таких студій.

З-поміж українських вчених, які працюють у галузі загального мовознавства, зіставного та типологічного мовознавства, контрастивної лінгвістики варто згадати Н. Андрейчук, І. Буніятову, І. Голубовську, Х. Дяків, Ю. Жлуктенка, А. Загнітка, Б. Задорожного, А. Карабан, С. Кійко, Ю. Кійко, М. Кочергана, І. Корунця, А. Корольову, Р. Корольова, В. Кушнерика, В. Левицького, А. Левицького, Б. Максимчука, В. Манакіна, Т. Маленьку, К. Мізіна, О. Материнську, О. Огуя, А. Паславську, О. Петрова, М. Полюжина, А. Приходька, Л. Славову, К. Тищенко та багатьох інших мовознавців. Семантична типологія не втрачає уваги лінгвістів через її важливість для осягнення всіх видів семантичних відношень в мові.

7.2. Семантична типологія та семантичні універсалії

Питання про існування семантичної / лексичної типології ще донедавна вважалося дискусійним. Семантичну типологію не сприймали як таку, що є важливою для лінгвістичної типології взагалі поряд з типологією граматичною, синтаксичною, тобто тією, яка виходить з формальної структури мови. Певним чином це можна пояснити труднощами,

пов'язаними з виявленням семантичних універсалій та їх однозначним визначенням. Більшість семантичних універсалій мають імплікаційний статистичний характер. С. Ульманн вважав, що можна передбачити існування семантичних універсалій у мові, хоча вони і необов'язково мають бути наявними в ній (Ullmann, 1953). З-поміж семантичних універсалій майже не має абсолютних, бо довести їх наявність у всіх мовах світу не видається можливим, про такі семантичні універсалії можна говорити як про „абсолютні” лише в тому сенсі, що вони можуть бути наявні у великій кількості мов світу.

Семантичні універсалії. Під поняттям універсалії розуміється певна ознака або ж властивість, притаманна всім мовам або ж мові в цілому (Zaefferer, 1991: 1). Мовні універсалії за своєю природою є узагальненими висловлюваннями про ті властивості та тенденції, які притаманні будь-якій мові й поділяються всіма мовцями цієї мови (Greenberg, 1966: 73-113).

Семантичні універсалії часто називають також семантичними закономірностями. Закономірність розглядається як типова зміна, або ж як частотне повторення явища на протязі певного часу у різних мовах (Traugott, Dasher, 2005: XI).

Важливим видається вивчення семантичних закономірностей із застосуванням надбань статистичних методів. „Саме вірогідніший характер лексико-семантичної системи мови передбачає можливість її дослідження за допомогою статистичних методів, зокрема різного виду розподілів кількісних характеристик її об'єктів” (Кійко С., Левицький В, 2005: 211). Застосування елементів статистичного методу надає можливість об'єктивно та всебічно вивчати певне мовне явище, знаходити чіткі критерії семантичного аналізу (див. напр. індекс полісемічності).

7.2.1. Проблеми виявлення семантичних універсалій. З огляду на необхідність систематизації основних моделей семантичних змін першорядного значення набуває вивчення закономірностей семантичного розвитку слова у межах певних тематичних груп лексики. Два основні

механізми семантичних змін – це метафора, заснована на пошуку схожих рис та метонімія, заснована на відношеннях суміжності, й, відповідно, процеси метафоризації та метонімізації (якщо розглядати їх у динаміці). Ці два механізми є основним джерелом виникнення полісемії.

Питання, чи існують універсальні лексичні одиниці, або точніше, чи існують універсальні значення, що є змістом лексичних одиниць у всіх мовах світу (лексичні універсалиї), тісно пов'язане з проблемою класифікації моделей розвитку полісемії у різних мовах, з вивченням семантичного потенціалу слів, з проблемою розрізнення полісемії та омонімії та семантичних зв'язків слів в цілому.

Визначення абсолютних лексичних універсалиї є проблематичним через те, що факт існування багатьох з них можна піддати сумніву. Так, наприклад, твердження, що у всіх мовах світу існують слова на позначення чорного та білого кольорів дійсно лише на рівні статистичних універсалиї, тому що у мовах, що мають обмежену кількість абстрактних слів на позначення кольорів, слова, що мають значення “чорне” та “біле”, позначають також ще багато інших відтінків. Проте саме статистичні універсалиї є найбільш інформативними та важливими для типології, вони ніколи не бувають тривіальними й надають у розпорядження лінгвістів ретельно відібрані й оброблені дані системного емпіричного аналізу.

7.2.2. Методи встановлення та вивчення семантичних універсалиї.

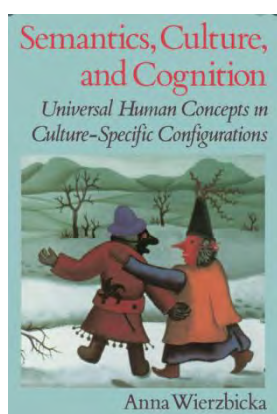
Теорія примітивів. Створення метамови

Вивчення семантичних універсалиї потребує застосування точно визначеної системи методів семантичного опису. Основним методом виокремлення значень природної мови є: перифраз (тобто значення виразу визначається за допомогою його опису одиницями семантично простішими за вихідний вираз, що можуть слугувати його еквівалентною заміною (без будь-якої зміни у значенні), що функціонуватиме у всіх контекстах, у яких може функціонувати вихідний вираз), створення формул семантичного опису (тлумачення), мови “семантичних множників”, виявлення “глибинних

структур” і т. ін. Така методика є вихідною позицією й головним постулатом “природної семантичної метамови”, що її розробляли такі дослідники як А. Вежбицька, Ч. Філмор, К. Годдард та інші. Цей постулат закріплює існування у всіх мовах світу кількісно обмеженого набору виразів (слова, зв’язані морфеми, фраземи), що вже не можуть бути визначені, розкладені на інші елементарні змісти. Такі елементарні змісти відомі також як “семантичні примітиви” у термінології авторки теорії семантичних примітивів А. Вежбицької.

¹⁶ А. Вежбицька народилася та отримала освіту у Польщі (10.03.1938), закінчила Варшавський університет. У 1964 вона захистила кандидатську, а у 1968 – докторську дисертацію. 1972 року емігрувала до Австралії. Сприймавши ідеї А. Богуславського про наявність у мові універсальних елементарних змістів почала працювати над теорією примітивів. З 1973 очолює кафедру лінгвістики у Австралійському національному університеті. З 1988 року – член Австралійської академії гуманітарних наук, з 1996 року – член Академії соціальних наук в Австралії. Розробниця теорії семантичної метамови, а також яскравий представник Польської семантичної школи.

Є авторкою праць ‘Semantic primes and universals’, 1996; ¹⁷ ‘Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations’, 1992.

А. Вежбицька вважає, що значення – це є культурно-специфічна конфігурація універсальних семантичних примітивів: “визначити значення слова означає визначення конфігурації простіших концептів, закодованих у ньому...” (Wierzbicka, A. 1996: 212). Семантичний аналіз,

¹⁶ Фото Anna Wierzbicka, Le Dictionnaire universel des Créatrices (<https://www.dictionnaire-creatrices.com/fiche-anna-wierzbicka>)

¹⁷ Фото Обкладинка праці ‘Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations’, 1992. E-Google Books, <https://books.google.com.ua/books>

таким чином, можна визначити як “сказати те саме іншими словами” (Wierzbicka A. 1996: 107). Універсальні значення вважаються вродженими, закладеними у свідомості людини з самого початку й зараховуються до абсолютних лексичних універсалій. Проте з цим твердженням можна й не погодитися.

С. Браун відібрав 7 з запропонованих Вежбицькою 55 лексичних примітивів й дослідив їх у 50 мовах світу. Серед них такі як: *знати, місце (десь), казати, щось (річ), думати, час та хотіти*. Міжмовний аналіз показав, що *місце (десь)* та *щось (річ)* не є абсолютними універсаліями. Вірогідно, що *казати* є лексично закодованим поняттям у всіх мовах світу, інші ж універсалії є можливими, але не абсолютними (Brown, 2001: 1187). Визначення універсалій ускладнюється тим фактом, що ані двомовні, ані тлумачні словники не дають задовільних дефініцій тих або інших понять й дуже часто не розрізняють випадки полісемії та семантичного узагальнення, тож вони навіть не дають можливості точно визначити кількість та природу лексичних одиниць, що належать кожній лексемі (Brown, 2001: 1191).

Безперечно, що вплив на кодування таких понять в мові мають і глибоко вкорінені уявлення про час та простір, наприклад, існує егоцентрична та ландшафтна орієнтація у просторі. Егоцентрична орієнтація відштовхується від положення людського тіла в просторі, що свідчить про антропоцентричний світогляд. Натомість географічна, ландшафтна орієнтація, притаманна, наприклад, аборигенам Австралії відштовхується від напрямків світу та розташування за ними певних предметів. Так, згідно егоцентричної орієнтації певний об’єкт буде розташовано «праворуч» від людини, а відповідно до ландшафтної «південніше руки / ноги» тощо.

7.3. Складання списку міжмовних відповідників

Певні труднощі виникають також у процесі пошуку еквівалентних одиниць у різних мовах світу. Складання списку інтерлінгвальних відповідників пов’язане з виявленням розбіжностей, що зумовлені перш за все різною категоризацією дійсності у мовних спільнот.

Значна кількість лексичних універсалій можуть бути полісемічними, тож вони визначаються у “канонічному” контексті, можуть мати у різних мовах різне морфосинтаксичне оформлення, належати до різних частин мови. Аби наблизитися до істини, А. Вежбицька, як і багато інших дослідників, проводить ряд суто практичних досліджень й укладає список універсалій. Її список, так само як список М. Сводеша, є одним з найвідоміших переліків універсалій у царині лексичної семантики. Глоттохронологічний метод дослідження М. Сводеша за допомогою списку базових лексем, що зберігають свою стабільність у певному відсотку за визначений часовий відрізок, дозволяє визначити період розділення мов, їх виділення зі спільного джерела. Складання списку інтерлінгвальних відповідників потребує застосування однакових критеріїв відбору до досліджуваних одиниць у всіх мовах набору.

7.3.1. Причини та види семантичних змін. Типологічне дослідження семантики лексичних одиниць на діяхронічному рівні ускладнюється відсутністю етимологічних даних у багатьох „екзотичних” мовах світу. Тому говорити про можливість типологічного вивчення розвитку семантики лексичних одиниць важко. Більшість діяхронічних досліджень із застосуванням текстового матеріалу можливе лише у межах однієї мови. Із застосуванням даних етимологічних словників та текстів можливе зіставне дослідження розвитку семантики лексичних одиниць у декількох мовах.

Існує велика кількість класифікацій факторів, що обумовлюють семантичні зміни. Серед них такі, що враховують власне лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники. Німецький вчений П. Поленц, наприклад, вирізняє такі фактори як: фактор економії мовних засобів, прагнення оновлення та вживання альтернативних мовних засобів та еволюція або ж вплив розвитку суспільства на розвиток мовних засобів. В. Скалічка серед законів розвитку мови називає: стабільність мови як засобу комунікації, збалансованість засобів виразу, системний характер мови та прогрес.

С. Ульманн (Ullmann, 1953, 1972) розрізняє такі види семантичних змін за логічним принципом:

1. Розширення значення.
2. Звуження значення.
3. Перенос значення. Метафора та метонімія.

Г. Пауль також виокремлює поліпшення та погіршення значення. На пильну увагу заслуговує його робота „Принципи історії мови”, 1898.

Вивчення семантики лексичних одиниць на діяхронічному рівні передбачає застосування **етимологічного аналізу** та звернення до етимологічних джерел та етимологічних розвідок. Список найбільш репрезентативних етимологічних джерел представлено у додатку Г.

Типологічне дослідження семантики лексичних одиниць на синхронічному рівні є можливим при наявності мовного матеріалу у більшості мов світу. Зіставне дослідження семантики лексичних одиниць проводиться в основному за даними тлумачних словників. Список найбільш репрезентативних джерел представлено у додатку Г.

7.3.2. Добір та методологія опрацювання емпіричного матеріалу під час типологічних та зіставних досліджень

Типологізація досліджуваних одиниць передбачає перш за все чітке уявлення про те, який саме мовний матеріал необхідно отримати досліднику аби провести необхідні спостереження. Системний опис розробляється за допомогою створення типологічної анкети, яка логічно та системно за допомогою низки дослідницьких питань розкриває суть досліджуваного явища, а також містить модель його класифікації та типізації.

Формування мовного набору може здійснювати за різними принципами. Найбільш ефективним для типологічних досліджень є вірогіднісний мовний набір. Дослідники часто використовують мовний набір, який формується за принципом його відповідності меті дослідження та зручності, тобто відбираються такі мови, що надали би можливість для контрастного порівняння, та такі, які доступні для вивчення дослідникові.

Деталізована процедура укладання мовного набору для типологічного дослідження представлена у статті А. Белла. (A. Bell) 'Language samples', 1978.

Лінгвістична типологія використовує також порівняльно-історичний метод для реконструкції мовних форм. Об'єктом **порівняльно-історичного** методу є споріднені мови, його головне завдання – відкриття законів, за якими мови розвивалися у минулому. Цей метод використовується у процесі лінгвістичної реконструкції.

Об'єктом **зіставного методу** є вивчення різних мов, як споріднених, так і неспоріднених. Основна мета – шляхом зіставлення виявити спільні та відмінні риси у звуковій, словниковій та граматичній системах. Наприклад, у англійській мові у порівнянні з українською відсутній доконаний / недоконаний вид, існує категорія означеності / неозначеності, якої немає в українській мові.

Поряд з цим застосовують також описовий метод, елементи методу квантитативного аналізу, структурний метод та його окремі методики.

Типологічне дослідження семантики ставить за мету виявлення закономірностей розвитку лексичних одиниць, встановлення корелятивних відношень, виведення типологічних узагальнень, у яких вміщено результати пошуку.

Встановлення закономірностей семантичного розвитку лексики, вивчення семантичних універсалій за допомогою різних методик: укладання типологічних анкет, експерименту, застосування елементів статистичного аналізу дозволяє отримати більше даних про процеси людського мислення, сприйняття, пізнання та категоризації дійсності. Велику вагу у процесі встановлення універсальних тенденцій в лексиці мають окремі практичні дослідження зіставного та типологічного плану, що дозволяли б отримувати емпіричні дані на підтвердження індуктивних висновків та перевіряти вже існуючі твердження про наявність універсалій.

7.4. Рекомендована література до лекції 7

7.4.1. Обов'язкова література до лекції 7

1. Вступ до мовознавства: підручник [І. Голубовська, С. Лучканин, В. Чемес та ін.]; за ред. І. Голубовської. К.: ВЦ «Академія», 2016. 320 с.
2. Жлуктенко Ю. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження. Нариси з контрастивної лінгвістики. К.: Наукова думка, 1979. С. 5–11.
3. Жлуктенко Ю. Мовні контакти. К.: Наука, 1966. 116 с.
4. Жлуктенко Ю. Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи. Ю. Жлуктенко, В. Бублик. Мовознавство. 1976. № 4. С. 3–15.
5. Корунець І. Порівняльна типологія англійської та української мов: Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2003. 458 с.
6. Кочерган М. Основи зіставного мовознавства. К.: Академія, 2006. С. 7–64.
7. Лалаян Н. Порівняльна граматики німецької та української мов. Навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2013. 224 с.
8. Левицький В. Практикум до курсу «Вступ до германського мовознавства» (виправлене і доповнене видання). Вінниця: Нова книга, 2003. 200 с.
9. Селіванова О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). К.: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. 148 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
11. Семчинський С. Загальне мовознавство. К.: АТ «ОКО», 1996. 416 с.
12. Семчинський С. Загальне мовознавство: [підручник]. К.: ОКО, 1996. С. 26–55.
13. Семчинський С. Універсалії мовні. Українська мова. Енциклопедія. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 2000. С. 688–689.
14. Тищенко К. Метатеорія мовознавства. К.: Основи, 2000. 350 с.

15. Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. К.: Аквілон-Плюс, 2006. 416 с.
16. Тищенко К. Основи мовознавства. Системний підручник. К.: КНУТШ, 2007. 304 с.
17. Bell A. Language samples. Universals of human language. Method and theory. Standford: Standford University Press, 1978. Vol. I. P. 123–156.
18. Brown C. Lexical typology from an anthropological point of view. Sprachtypologie und sprachliche Universalien. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2001. S. 1178–1190.
19. Cognitive Neuroscience of Natural Language Use. Cambridge University Press, 2015. 279 p.
20. Comrie B. Language universals and linguistic typology: Grammar, Comaparative and general. Word foramation. Chicago: University of Chicago Press, 1981. 252 p.
21. Comrie B. Linguistic Typology, in Frederick J. Newmeyer (ed.), Linguistics: The Cambridge Survey. I Linguistic Theory: Foundations. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, pp. 447–461.
22. Croft W. Typology and universals. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 311 p.
23. Driven R., Pörings R. Metaphor and metonymy in comparison and contrast. Berlin, New-York: Mouton de Gruyter, 2003. 605p.
24. Goddard C. Universal units in the lexicon. Sprachtypologie und sprachliche Universalien. Berlin, New-York: Walter de Gruyter, 2001. S. 1190–1203.
25. Goddard C., Wierzbicka A. Semantic fieldwork and lexical universals. Studies in Language, 2014. Vol. 38, no. 1, pp. 80–126.
26. Goddard C., Wierzbicka A. Words and Meanings: Lexical Semantics across Domains, Languages and Cultures. Oxford & New York: Oxford University Press, 2016. 316 p.

27. Goddard C., Wierzbicka A. Direct and indirect speech revisited: Semantic universals and semantic diversity. In *Indirect Reports and Pragmatics in the World Languages*. Switzerland: Springer International Publishing, 2019. pp. 173–199.
28. Greenberg J. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements, in Joseph H. Greenberg (ed.), *Universals of language*, Cambridge M A: MIT Press, 1966, pp. 73–113.
29. Greenberg, J., Osgood Ch., Jenkins J. Memorandum concerning language universals. In *Universals of Language*, J. H. Greenberg (ed.), Cambridge, MA: MIT Press, 1963. pp. XV–XXVII.
30. Materynska O. Semantic relation of meronymy in languages of different structure (case study of semantics of body part names). *Advanced Education*, 2019, 12, 256–264. Access date 04.07.2019, DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.154883> Web of Science Core Collection
31. Materynska O. Teil-Ganzes-Relationen im kontrastiven Vergleich (am Beispiel der Körperteilbenennungen in den germanischen und slawischen Sprachen). *Analele Universității din Craiova (Annals of the University of Craiova). Seria Științe Filologice. Lingvistică*, 2021. № 1–2. pp. 391–407. Access date 13.12.2021, <https://litere.ucv.ro/litere/ro/content/annals-university-craiova-series-philology-linguistics> SCOPUS
32. Materynska O. *Typologie der Körperteilbenennungen: [Monographie]. [Hgg. Andrzej Kałny, Katarzyna Lukas, Czesława Schatte]. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2012. 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik. Bd. 41.).*, Access date 02.06.2018, DOI: <https://doi.org/10.3726/978-3-653-02275-9/1>
33. Mizin K., Petrov O. Metaphorical Modelling of Cognitive Structure of the Concept STINGINESS in British, German, Ukrainian and Russian Linguocultures. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 2017. 8(1), 219–226.
34. Paul H. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Verlag der Wissenschaften, 2017. 412 p.

35. Traugott C., Dasher B. Regularity in semantic change. Cambridge studies in linguistics 97. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 341p.
36. Ullmann S. Descriptive semantics and linguistic typology. Word. Journal of linguistic circle of New-York, 1953. Vol.9. No. 3. pp. 225–240.
37. Ullmann S. Grundzüge der Semantik. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1972. 348 S.
38. Wierzbicka A. Semantic primes and universals. Oxford, New-York: Oxford University Press, 1996. 500 p.
39. Wierzbicka A. Semantics, culture and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations. Oxford, New York: Oxford University Press, 1992. 487 p.
40. Wierzbicka A. How much longer can the Berlin and Kay paradigm dominate visual semantics? In Diana Young (ed.), Rematerializing Colour: From Concept to Substance. United Kingdom: Sean Kingston Publishing, 2018. pp. 67–90.
41. Wierzbicka A. Speaking about God in universal words, thinking about God outside English. In Paul Chilton and Monika Kopytowska (ed.), Religion, Language, and the Human Mind. United States, Oxford University Press, 2018. pp. 19–51.
42. Wierzbicka A. Understanding Cultures through the Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese. New York; Oxford: Oxford University Press, 1997. 328 p.
43. Zaefferer D. Introduction: Universals and Semantics. In: Semantic Universals and Universal Semantics. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 1991. pp. 1–14.

7.4.2. Додаткова література до лекції 7

44. Андрейчук Н. Мовнокультурний код як категорія антропокультурної лінгвістики. Науковий вісник Волинського національного університету

- імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство, 2009. № 16. С. 61–64.
45. Андрейчук Н. Роль контрастивної лінгвістики в розвитку теорії моделювання мови та створенні моделей мовного опису. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2016. № 5. С. 213–219.
46. Бялик В. Внутрішня форма слова та умотивованість англійського неологізму. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки, 2010. Вип. 22, Т. 1. С.51–55.
47. Дяків Х. Когнітивно-дискурсивна реконструкція комунікативних девіацій в українсько- і німецькомовних відеоінтерв'ю. Автореферат дисертації на здобуття ступеня доктора філологічних наук, Київ 2020. 36 с.
48. Загнітко А. Рівнево-ступенева і функційно-позиційна типологія граматизації в сучасному реченні [Текст]. IX Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство: [зб. наук. ст.; голов. ред. Г. Скрипник]. Київ: Вид-во ІМФЕ НАН України, 2018. С. 386–398.
49. Карабан А. Асиметрія присвійних займенників в українському та англійському узусі. Науковий журнал «Мова та культура», Випуск 19, Том 181, 2016. С. 42–49.
50. Кійко С., Левицький В. Статистичні дослідження полісемії дієслів сучасної німецької мови. Проблеми квантитативної лінгвістики: зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2005. 352.
51. Клименко О. Типи неозначеного сбу'єкта в англійській та українській мовах (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. Т. 21). Донецьк: ДонНУ, 2005. 180 с.
52. Кочерган М. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. Мовознавство, 2004. №5–6. С. 12–23.

53. Кримський А. Калач-малач, кішміш-мішміш. Лінгвістично-етнографічна порівняльна студія. Кримський А. Розвідки, статті та замітки. К.: Академія Наук, 1928. С. 139–148.
54. Максимчук Б., Арабська І. Граматична релевантність семантичної тотожності кваліфікативних слів сучасної німецької та англійської мов. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 387–391.
55. Материнська О. (розділ у колективній монографії) Структура та семантика локативних меронімів у німецькій та англійській мовах. (NIE)literackie przygody ciała, Tom IV serii „Problemy współczesnej humanistyki”, Gdańsk–Kijów: Wydawnictwo Athenae Gedanenses, 2018. С. 109–122.
56. Материнська О. Меронімічні відношення в лексичній системі німецької та англійської мов: [монографія]. Донецьк: Всеукраїнське держ. багатопрофільне видавництво Донбас, 2012. 360 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. Т. 8.).
57. Материнська О. Типологія найменувань частин тіла: [монографія]. Донецьк: ДонНУ, 2009. 295 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження; Т. 5).
58. Материнська О. Типологічна анкета для дослідження семантики лексичних одиниць Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, 2008. Вип. 17. С. 35–39.
59. Материнська О. „Основи наукових досліджень” (конспект лекцій). Навчально-методичний посібник. Донецьк. 2007. 60 с.
60. Материнська О. Типологія найменувань частин тіла в індоєвропейських та урало-алтайських мовах. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*: Науковий журнал. Донецьк, ДонНУ, 2007. Т. 4. № 1 (10). С. 120–137.

61. Материнська О. Семантика найменувань частин тіла у зіставному аспекті. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: Зб. наук. пр. Донецьк: ДонНУ, 2004. Вип.9. С. 60–72.
62. Ніколаєва Л. Типологія термінів спорідненості (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. Т. 3). Донецьк: ДонНУ, 2005. 255 с.
63. Ніколаєва Л. Типологія термінів спорідненості: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2005. 247 с.
64. Паславська А. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 290 с.
65. Приходько А. Зіставна концептологія: стан і перспективи. Матеріали II Всеукр. н.-пр. конф. "Сучасна германістика: теорія і практика" (10-11.XI.2015). Дн-ськ: Біла К.О., 2015. С. 35–37.
66. Славова Л. Архітектурна метафорична модель у сучасному американському та українському політичному дискурсі. Проблеми зіставної семантики. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2015. Вип. 12. С. 81–87.
67. Славова Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення): монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 107 с.
68. Фабіан М. Етикетна семантика в лексичних системах української, англійської та угорської мов: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.15. Ужгород, 1998. 378 с.
69. Anderson J., Ewen C. Principles of Dependency Phonology. Cambridge University Press, 1987. 323 p.
70. Borys D., Materynska O. Poreionymic backronyms: Ambit, formation, and diversity. In *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2020. Vol. V (2), December 2020, pp.

2–52. (Web of Science Core Collection), Access date 29.11.2020,
<https://lartis.sk/issue-2-2020/>

71. Drobakha L. Besonderheiten der semantischen Realisierung der Wörter im Schaffen der indoeuropäischen Völker. *Analele Universității din Craiova, Seria Științe Filologice, Lingvistică*, 2019. XLI (1–2), pp. 294–307.
72. Materynska O. Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien. *Lingua Montenegrina*, 2019. 24, 153–167. Web of Science Core Collection
73. Mizin K., Slavova L., Petrov O. A Contrastive Psycholinguistic Study of the British Emotional Concept Envy and Ukrainian Zazdrist': Particularities of Phraseological Objectification. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2021. Vol. 8 (2). pp. 170–188.
74. Polenz von P. *Deutsche Sprachgeschichte, Band 1*, Berlin-New-York: Walter de Gruyter, 1991. 380 S.

7.4.3. Корисні електронні посилання до лекції 7

75. Асоціація лінгвістичної типології, Access date 31.05.2008, URL:
<https://linguistic-typology.org/>
76. Асоціація лінгвістичної типології ФБ, Access date 04.06.2019, URL:
<https://www.facebook.com/Associationforlinguisticstypology/>
77. Співка семантики, Access date 16.10.2020,
<https://sites.google.com/site/semanticshome/home>

7.5. Питання для самоконтролю та завдання для самостійної роботи за лекцією 7

✓ Питання для самоконтролю за лекцією 7

- В чому полягає завдання типології як лінгвістичної галузі?
- В чому полягає предмет досліджень семантичної типології?
- Що таке мовна універсалія?

- Як визначається термін *семантичні універсалії* у сучасній лінгвістиці, в чому полягає відмінність між термінами *семантична закономірність* та *семантична універсалія*?
- Які українські вчені, що працюють у галузі типології, зіставного дослідження мов та загального мовознавства Вам відомі?
- Назвіть найбільш відомі праці у галузі типології.
- В чому полягає теорія примітивів Анни Вежбицької?
- Що Вам відомо про науковий доробок Анни Вежбицької?
- Що Вам відомо про науковий доробок Джозефа Грінберга?
- Назвіть основні тези «Меморандуму про мовні універсалії» Дж. Грінберга, Ч. Осгуда та Дж. Дженкінса.
- В чому полягає методологія типологічних досліджень?
- Що таке типологічна анкета, які принципи її укладання?
- Яким чином складається мовний набір для типологічних досліджень?
- Які методи досліджень використовуються для дослідження споріднених та неспоріднених мов світу?
- В чому полягає метод типологічного індексування Дж. Грінберга?
- В чому полягає принцип використання семантичної метамови, хто є розробником цієї теорії?
- Які представники польської семантичної школи Вам відомі?
- В чому полягають труднощі складання списку міжмовних відповідників під час типологічних досліджень?
- Назвіть основні причини та види семантичних змін у мові.

Завдання 1. Ознайомтеся з принципами укладання типологічної анкети (Материнська О. Типологічна анкета для дослідження семантики лексичних одиниць, 2008, дата доступу 25.05.2012, <http://litmisto.org.ua/?p=8036>, див.

(Материнська, 2008)), зробіть власну анкету для зіставного вивчення обраної Вами проблематики.

Завдання 2. Ознайомтеся з етимологічними словниками зі списку, представленого у Додатку Г, та знайдіть дані щодо походження лексем нім. *Haus*, англ. *home*, укр. *дім* або іншого частовживаного, „базового” слова.

Завдання 3. Зробіть короткий огляд виданих наукових робіт у царині зіставної та типологічної семантики у германських мовах за останні десятиліття.

Завдання 4. Складіть список міжмовних відповідників до термінів спорідненості / найменувань частин тіла людини / позначень кольорів в мовах, які Ви вивчаєте, та поясніть наявність лакун та відмінностей у відповідників досліджуваних лексичних одиниць.

Завдання 5. Ознайомтеся з роботами Анни Вежбицької щодо теорії примітивів та семантичної метамови ('Semantic primes and universals', 1996; 'Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations', 1992 та іншими), на дібраних з її праць прикладах продемонструйте основні положення цієї теорії.

Завдання 6. Опрацюйте літературу щодо семантичних змін у мові, викладіть основні причини таких змін у вигляді тез та проілюструйте їх прикладами.

Завдання 7. Ознайомтеся з основними положеннями «Меморандуму про мовні універсалії» Дж. Грінберга, Ч. Осгуда та Дж. Дженкінса, поясніть їх природу та наведіть приклади таких універсалій.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ЗРАЗОК ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ В МЕЖАХ СРС

I. Оберіть правильний варіант:

1. Синхронія – термін, що позначає:

- а) сучасний стан мови
- б) історію мовних змін
- в) вивчення мовних змін
- г) вивчення мовних змін на одному мовному зрізі

2. Термін метод позначає:

- а) основоположні теоретичні настанови, окремі засоби та методики лінгвістичного аналізу
- б) окремі засоби дослідження того або іншого аспекту мови
- в) окремий аспект дослідження мовних явищ
- г) технічні засоби дослідження мовних явищ

3. Логіко-психологічні засоби використовують для дослідження:

- а) мовних стилів
- б) звуків у фізіологічному та фізичному аспектах
- в) зв'язків між мовними одиницями та категоріями мислення
- г) синтаксичних явищ

4. Робота Ф. де Сосюра, що здобула йому всесвітню славу – це:

- а) «Курс загальної лінгвістики»
- б) «Історія французької мови»
- в) «Мемуар про початкову систему голосних у індоєвропейських мовах»
- г) «Зіставна історія індоєвропейських мов»

5. Ф. де Сосюр визначив природу мовного знаку як:

- а) трьохсторонню сутність
- б) двосторонню сутність
- в) соціальне явище
- г) психічне явище

6. К. Бругман, Б. Дельбрюк, Г. Пауль – представники

- а) Гетингенської школи молодогограматизму

- б) Лейпцигської школи молодогограматизму
- в) Берлінської школи молодогограматизму
- г) Женевської школи молодогограматизму

7. Представники Женевської лінгвістичної школи розвивали ідеї:

- а) структуралізму
- б) молодогограматизму
- в) порівняльно-історичного вивчення мов
- г) типологічного вивчення мов

8. Основні принципи дистрибутивного аналізу сформульовані:

- а) Л. Блумфільдом
- б) Б. Ворфом
- в) Е. Сепіром
- г) Г. Паулем

9. Абсолютна семантична універсалія:

- а) існує в усіх мовах світу
- б) існує в окремих мовах світу
- в) не може бути доведена
- г) існує в декількох неспоріднених мовах світу

10. Метафора базується на переносі за:

- а) подібністю
- б) суміжністю
- в) формою
- г) звучанням

II. Дайте коротко відповіді на питання у письмовій формі:

1. Що таке трансформаційний метод?
2. Що таке метод компонентного аналізу?
3. В чому полягає суть соціо- та психолінгвістичного експерименту?
4. Які соціолінгвістичні методи Вам відомі?
5. Який внесок у лінгвістичні студії зробили Б. Ворф та Е. Сепір?

ДОДАТОК

Перелік базових тем для рефератів та доповідей на семінарських заняттях та самостійної роботи студентів

1. Застосування структурного методу в лінгвістичних дослідженнях.
2. Зіставний метод та його основні прийоми. Лінгвістична типологія.
3. Основні критерії добору матеріалу дослідження. Обмеження матеріалу дослідження, вимоги до термінології.
4. Теорія мовної відносності або гіпотеза Сепіра-Ворфа.
5. Теорія семантичних примітивів (А. Вежбицька)
6. Дослідження мовних концептів. Наївна картина світу.
7. Гендерний аспект лінгвістичних досліджень.
8. Дослідження лексичної семантики у синхронії та діяхронії.
9. Когнітивна лінгвістика.
10. Генеративна граматики Н. Хомського.
11. Постулати П. Грайса.
12. Мовна та наукова картини світу.
13. Метод компонентного аналізу.
14. Трансформаційний метод.
15. Дистрибутивний аналіз. Аналіз за безпосередніми складниками.
16. Соціолінгвістичні та психолінгвістичні методи дослідження мовних явищ.
17. Базові принципи здійснення лінгвістичного дослідження.
18. Принципи роботи з емпіричним матеріалом у лінгвістичних студіях.
19. Представлення та обробка статистичних даних у лінгвістичних студіях.
20. Концептуалізація світу носіями різних мов.

Перелік додаткових тем для рефератів та доповідей на семінарських заняттях та самостійної роботи студентів

1. Американський дескриптивізм.

2. Глосематика як напрям структурної лінгвістики.
3. Теорія лексико-семантичних полів.
4. Г. Пауль та його книга „Принципи історії мови”.
5. Гумбольдіанство та неогумбольдіанство.
6. Методи квантитативної лінгвістики.
7. Дослідження мовних концептів.
8. Гендерний аспект лінгвістичних досліджень.
9. Лео Вайсгербер та Йост Трір як представники структурної семантики.
10. Методи типологічного дослідження семантики лексичних одиниць.

ДОДАТОК В

Рекомендовані періодичні видання Навчально-наукового інституту філології та бази даних

ФАХОВІ ЧАСОПИСИ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ ФІЛОЛОГІЇ

- Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика
- Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика
- Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури
- Українське мовознавство
- Київські полоністичні студії
- *Studia Linguistica*
- Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики
- *Ars Linguodidacticae*
- Літературознавчі студії
- Мовні і концептуальні картини світу
- Шевченкознавчі студії
- *Folia Philologica*

• А ЗИ ДАНИХ

- Реферативна база даних SCOPUS від Elsevier.
<https://www.scopus.com/home.uri>
- Реферативна база даних Web of Science. webofknowledge.com
- Повнотекстова платформа Springer Nature. link.springer.com
- Системи BioOne! <https://bioone.org/>
- Index Copernicus International <https://indexcopernicus.com/index.php/en/>
- Scimago Journal & Country Rank <https://www.scimagojr.com/>

ДОДАТОК Г

ДЕЯКІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ, СЛОВНИКИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1. Штерн І. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. К.: АртЕк, 1998. 335 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
3. Althaus H.-P., Henne H., Wiegand H.: Lexikon der germanistischen Linguistik. 2 neubearb. u erw. Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1988, 1059 S.
4. Die deutsche Sprache. Kleine Enzyklopädie. Bd.1. VEB Bibl.Inst-t, Leipzig, 1969–1970.
5. Lewandowski Th.: Linguistisches Wörterbuch (in 3. T). 3 Aufl. 1979; 4. Aufl. 1985; 5. übergearb. Aufl. Heidelberg, Wiesbaden: Quell&Meyer, 1990, 1287 S.

ДЕЯКІ ТЛУМАЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДНІ СЛОВНИКИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Близько 250 тисяч слів і словосполучень / Автор, керівник проекту і гол. редактор В. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ Перун. 2001, 2005.
2. Кійко С., Школьна Н. Німецько-український словник термінів промислової автоматизації. Чернівці: Букрек, 2019. 380 с.
3. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: У 4-х томах / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: вид. Аконіт, Т. 1. 1998.
4. Сайко М. Німецько-український медичний словник. К.: ВЛ «Освіта України», 2021. 348 с.
5. Словник української мови в 11-ти томах / Гол. ред. Білодід І., К.: Наукова думка, 1970–1980.

6. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. К.: Критика, 2003. 336 с.
7. Тлумачний словник української мови у 20-и т. Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В. Русанівського. Київ: Наукова думка, 2010. Томи 1–12, дата доступу 15.05.2017, онлайн-доступ <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>
8. Томіленко Л. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано–Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.
9. Український лінгвістичний портал, Дата доступу 11.07.2004, <http://www.mova.info/Page.aspx?l1=61>
10. Український національний лінгвістичний корпус. Дата доступу 04.12.2018, http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc_4.5/
11. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. Berlin: VMA, 6. Auflage. 2000. 1258 S.
12. Duden “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 10 Bd. auf CD.
13. Duden “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 6 Bd./hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat u. d. Dudenred. unter der Leit. Von Günther Drosdowski, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Bibliographische Institut, 1978
14. Duden “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 12 Bd./ bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.1998.
15. Duden Deutsches Universal Wörterbuch: Dudenverlag, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 2001. 1892 s.
16. German Frequency word book based on Kaeding’s Häufigkeitwörterbuch der deutschen Sprache, arang. B.Q. Morgan, The Macmillan company, New-York, 1928
17. Kaeding F. Häufigkeitwörterbuch der deutschen Sprache: 1. Teil, Wort- und Silbenzählungen. MV-Literatur, 2020 (1897). 700 S.

18. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache, Stuttgart: Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1987. 959 S.
19. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache, Stuttgart: Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1995. 960 S.
20. Paul. H. Deutsches Wörterbuch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992. 1130 S.
21. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Russisch in 2 Bänden, Langenscheidt, 2001. Bd. 1. 1076 s., Bd. 2. 117 s.
22. Longman dictionary of contemporary English chief edit. Adam: Longman dictionaries, 1995
23. Partridge E. A dictionary of slang and unconventional English 8th edition, Routledge, 2002. 1400 p.
24. The New Shorter Oxford English Dictionary edit. Lesley Brown, Clarendon Press-Oxford, 1993.
25. The Oxford-Duden Pictorial German and English Dictionary, 2-edition; Duden redaction-Oxford University Press Dictionary Department Clarendon Press - Oxford, 1994. 677 p.
26. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. München: Mosaik Verlag, 1989. 1493 S.
27. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. Thunder Bay Press; 2001. 2230 p.

Етимологічні словники.

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1: А–Г / Ред. кол.: О. Мельничук (гол. ред.), І. Білодід, В. Коломієць, О. Ткаченко. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 1982. 632 с.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 5: Р–Т / Ред. кол.: О. Мельничук (гол. ред.), В. Коломієць, Т. Лукінова, Г. Півторак, В. Склярєнко, О. Ткаченко; Укладачі: Р. Болдирєв, В. Коломієць, Т. Лукінова, О. Мельничук, В. Склярєнко, І. Стоянов, А. Шамота. НАН

України. Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. К.: Наукова думка, 2006. 705 с.

3. Левицкий В. Етимологічний словник германських мов у 2-х томах. Вінниця: Нова книга, Т. 1, 2010, 368 с.; Т. 2, 2010, 616 с.
4. Buck C. A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages, The University of Chicago Press. Chicago, London, 1965. 1905 p.
5. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen erarb. Unter der Leitung. von Pfeifer W., München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2000. 1665 S.
6. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearb. von Elmar Seebold. 24., durchges. und erw. Aufl. Berlin; New York: de Gruyter, 2002, 1023 S.
7. Partridge E. Origins. A short etymological dictionary of modern English, London: Routledge, 2008. 992 p.
8. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch Bd. 1, Bern und München: Francke Verlag, 1959. 1183 S.

ДОДАТОК Д

Шаблони анкет для соціолінгвістичного опитування

Анкета 1

Шаблон анкети для соціолінгвістичного опитування в межах магістерської роботи «Покоління пост-міленіалів у сучасному українськомовному та німецькомовному медіапросторі»)

18

Дане опитування проводиться на кафедрі германської філології та перекладу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках написання магістерської роботи. Метою роботи є визначити зміни у висвітленні інтересів нового покоління молоді у сучасному німецькомовному та українськомовному медіапросторі та дослідити на матеріалі соціальних мереж та масмедіа комунікативні особливості нової генерації.

 omaterynska@gmail.com (не зв'язано)
[Змінити обліковий запис](#)

*Обов'язкове поле

Захист персональних даних
Результати, отримані в рамках опитування, будуть використовуватись узагальнено та виключно для лінгвістичного аналізу. Отримані дані оброблятимуться анонімно, жодним чином не будуть розповсюджуватись чи передаватись третім особам.

Опитування складається з 16 питань, які займуть у Вас максимум 15 хвилин.

Щиро дякую за участь! 🥰❤️

¹⁸ Фото з порталу <https://365psd.com/vector/social-media-vector-icons-eps-29208>

I. СОЦІОДЕМОГРАФІЧНІ ДАНІ

Будь ласка, спочатку дайте відповідь на наступні питання про себе:

Стать *

Жіноча

Чоловіча

Інше: _____

Вік *

менше 13

13-15

16-20

21-25

26-30

31-40

Інше: _____

Країна проживання *

Ваша відповідь _____

Сфера діяльності/Професія *

Ваша відповідь _____

Рідна(і) мова(и) *

Ваша відповідь _____

Мова, якою Ви спілкуєтесь у повсякденному житті *

Ваша відповідь _____

II. ОПИТУВАННЯ

I. Будь ласка, дайте відповідь на наступні запитання, вибравши відповідну(і) відповідь(і) та / або вказавши власний варіант.

Питання 1. Які соціальні мережі Ви використовуєте найчастіше? *

19

Питання 2. Для Вас соціальні мережі - це *

- Засіб спілкування
- Джерело інформації та нових знань
- Місце самовираження
- Можливість познайомитись з новими людьми
- Місце для розваг
- Інше: _____

Питання 3. Скільки часу на день Ви в середньому проводите в соціальних мережах? *

- Менше півгодини
- 1 годину
- 2 години
- 3-4 години
- Більше 4 годин
- Інше: _____

¹⁹ Фото з порталу <https://365psd.com/vector/social-media-vector-icons-eps-29208>

Питання 4. Коли Ви зазвичай використовуєте соціальні мережі? *

- У вільний час
- У школі / університеті / на роботі
- Під час вживання їжі
- Відразу після пробудження
- Перед сном
- Інше: _____

Питання 5. Чи вважаєте Ви себе залежним/ою від соціальних мереж? *

- Так
- Ні
- Інше: _____

Питання 6. Чи розумієте Ви значення наступних слів: "крінж", "мерч", "го", "ламповий", "шеймити"? Дайте, будь ласка, короткі пояснення. *

Ваша відповідь _____

Питання 7. Які молодіжні слова чи вирази Ви часто використовуєте у повсякденному спілкуванні та у соціальних мережах? *

Ваша відповідь _____

Питання 8. Які з нижче наведених мовних явищ Ви використовуєте під час спілкування у соціальних мережах? *

- Англіцизми
- Скорочення
- Емодзі (😄)
- Мемої
- Емотикони (:D)
- Використання тільки маленьких букв
- Відсутність розділових знаків
- Еліпси (неповні речення)
- GIFs
- Інше: _____

Питання 9. Під час спілкування у соціальних мережах Ви надаєте перевагу: *

- Текстовим повідомленням
- Голосовим повідомленням
- Відеоповідомленням
- Аудіодзвінкам
- Відеодзвінкам
- Прямій трансляції
- Інше: _____

II. Будь ласка, уважно прочитайте наступні три тексти з масмедійних новинних повідомлень та дайте відповіді на запитання.

Текст 1. "Перші тижні пом'якшення режиму карантину: відкрили метро, парки, літні майданчики кафе. Водночас з'явилися нові тривоги, а десь навіть і страхи. ... Соціальні комунікації ніколи не були моєю слабкою стороною, а от тепер, здається, стали. Відповідати мемчиками в реалі можливості немає. Доведеться вчитися заново. Після першої вилазки в офіс на годину я емоційно виснажилась: під час розмови з біг-босом почувалася так, наче я гола, а за найменшого смол-току з колегами червоніла. Особливо болісно реагую на жарти. У мене ніби немає часу подумати над тим, як відреагувати. Повний розковбас та розфокус. Я навіть боялася запитати у колег в офісі, як включити кавомашину. Писала колезі у месенджері, щоб допоміг. Пишу йому: «Я так соромлюсь. Я як та ялинка новорічна, яка впала й іграшки побилися™». (Джерело: Hromadske)

Питання 1. Чи відіграють соціальні комунікації важливу роль у Вашому житті? *

- Так, звичайно
- Ні, мені достатньо онлайн комунікації
- Як живе, так і онлайн спілкування є для мене вкрай важливим
- Інше: _____

Питання 2. Наскільки емоційно виснаженими та пригніченими Ви відчуваєтеся після низки чергових локдаунів та карантинних обмежень? Будь ласка виберіть цифру від 1 до 10, де 1 - все гаразд, локдаун ніяк не вплинув на мій емоційний стан, а 10 - не можу звикнути до звичного життя, перебуваю у депресивному стані. *

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Питання 3. "Я ЯК ТА ЯЛИНКА НОВОРІЧНА, ЯКА ВПАЛА Й ІГРАШКИ ПОБИЛИСЯ". А як би Ви охарактеризували себе та свій стан у післякарантинний період за допомогою декількох слів? *

Ваша відповідь _____

Текст 2. "В Україні без роботи майже половина людей віком від 18 до 35 років. За фахом працює лише 40% відсотків молодих українців. Для молоді найбільш популярні вакансії зі сфери послуг і торгівлі, а ось із іншими виникають проблеми. Якщо це лікар, якщо це архітектор, якщо це провізор, інженер-конструктор. Більшість роботодавців потерпають від того, що навіть з червоним дипломом фахівець – це напівфабрикат, який ще треба вкладати гроші та зусилля". (Джерело: ТСН)

Питання 1. Чи погоджуєтесь Ви із проблемою, порушеною у тексті? *

- Цілком погоджуюсь
- Частково погоджуюсь
- Важко сказати, оскільки ще навчаюсь
- Цілком не погоджуюсь
- Інше: _____

Питання 2. "Більшість роботодавців потерпають від того, що навіть з червоним дипломом фахівець – це напівфабрикат, який ще треба вкладати гроші та зусилля". Як Ви думаєте, які саме навички потрібно обов'язково набути під час навчання у вищому навчальному закладі, щоб бути конкурентоспроможним та професійно підготовленим фахівцем? *

Ваша відповідь _____

Текст 3. "У липні минулого року я почала для себе знімати відео в TikTok. Мала кілька десятків переглядів, і мені цього вистачало. Це був майданчик для моїх жартів та ідей. Одного чудового дня, я вирішила висміяти лукістів. У відео пожартувала, що люди, які засуджують інших за зовнішнім виглядом, забувають про свій. Я не очікувала, що саме це відео залетить у рекомендації. Усі, хто зареєстровані в TikTok, знають, що потрапити в рекомендації – це дуже круто. Відразу посипалися лайки. Відео зібрало десь 300 тисяч переглядів. Через кілька хвилин я помітила і перший коментар. Він був позитивним. У цей день мені здалося, що він був таким єдиним. Далі стався страшний сон на яву для людини, яку понад усе хвилює думка інших. Люди без зусиль знайшли в мені мінус – зайву вагу. Я зачитувалася тим, як мені бажали смерті і називали потворною, і як така негарна дівчинка може щось там радити в інтернеті. Я пам'ятаю кожен образ і кожен текстовий гній у свій бік". (Джерело: Hromadske)

Питання 1. Чи стикалися Ви з булінгом у повсякденному житті або ж з кібербулінгом у соціальних мережах? *

Так

Ні

Інше: _____

Питання 2. Як Ви реагуєте на хейт та коментарі від хейтерів у соціальних мережах? *

Ваша відповідь _____

Анкета 2.

УРИВОК З АНКЕТИ В МЕЖАХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧИХ ОПИТУВАНЬ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МАНІПУЛЯТИВНОГО ЕФЕКТУ МЕДІЙНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

(дослідження впливу мультимедійності масмедіа)

6.2 Was beeindruckt Sie am meisten in der Nachricht? *

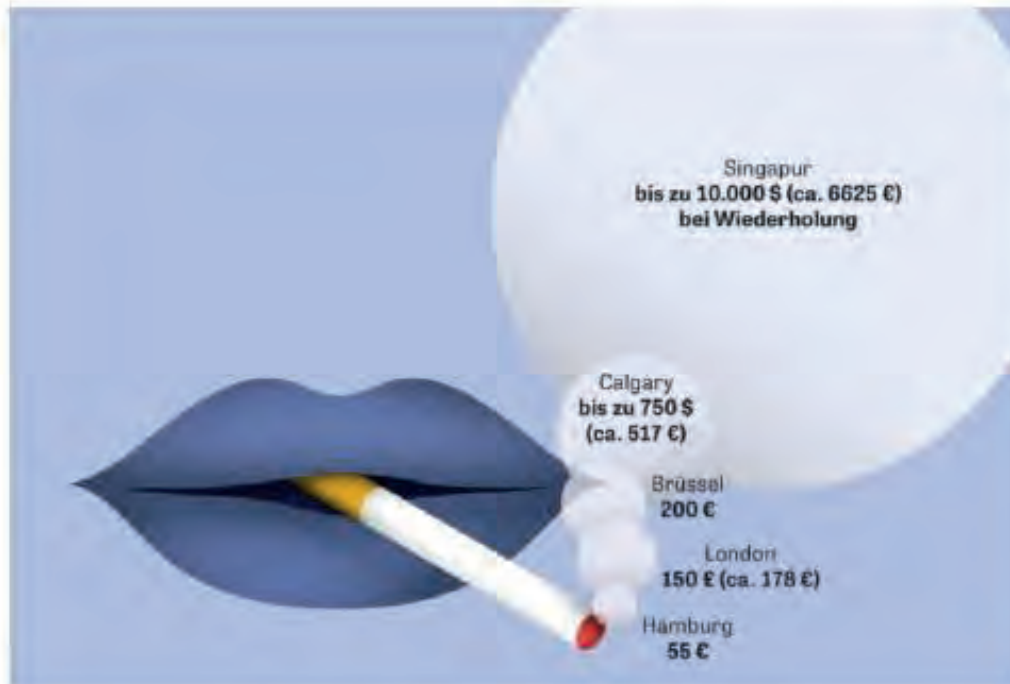
Markieren Sie nur ein Oval.

- 6-Hectar-Fläche für ein Luxusviertel
- "Betonierte Küsten", die für Tiere und Pflanzen tödlich sind
- Luxusviertel als Lockmittel für potenzielle Kunden
- Die voraussichtlichen Folgen des Villenbaus für die Umwelt
- Sonstiges: _____

7. Ausschnitt // Bild: "Müll-Kippen"

Schauen Sie sich bitte folgende Bilder an und beantworten Sie die Fragen unten!

a)

c).

7.1 Wie finden Sie die Nachrichten? *

Markieren Sie nur ein Oval.

- emotional
- informativ
- langweilig
- neutral
- Sonstiges: _____

7.2 Welche Gefühle rufen bei Ihnen die Bilder und die Texte auf? *

Markieren Sie nur ein Oval.

- Angst
- Gleichgültigkeit
- Ruhe
- Sonstiges: _____

7.3 Haben diese Bilder Ihre Einstellung zum Rauchen beeinflusst? *

Markieren Sie nur ein Oval.

- Ja, stark
- Eher ja
- Eher nein
- Nein
- Sonstiges: _____

7.4 Wie vertrauen Sie dieser Nachricht? *

Markieren Sie nur ein Oval.

	1	2	3	4	5	
Nein	☐	☐	☐	☐	☐	Ja

III. Folgende Fragen

Bitte beantworten Sie die folgenden Fragen!

1. Wie aktuell finden Sie die Situation mit Umweltschutz und Klimawandel? *

Markieren Sie nur ein Oval.

	1	2	3	4	5	
inaktuell	☐	☐	☐	☐	☐	aktuell

2. Wie oft bekommen Sie die Information über Klimaschutz-Fragen? *

Markieren Sie nur ein Oval.

	1	2	3	4	5	
nie	☐	☐	☐	☐	☐	sehr oft

3. Welcherweise informieren Sie sich über Klimaschutzfragen? *

Wählen Sie alle zutreffenden Antworten aus:

- über die digitalen Medien
- über die gedruckten Zeitungen oder Zeitschriften
- über Fernsehen
- über Rundfunk
- von den Bekannten-, Familienkreis
- ich informiere mich nicht über Klimaschutzfragen

Sonstiges: _____

²⁰ Фото зі статті Menne K., Інфографіки: Bublies P. Müll- Kirpen, стаття з онлайн-газети «Die Zeit», Дата доступу 29.03.2022, Режим доступу: <https://www.zeit.de/2020/03/zigaretten-umweltbelastung-muell-emissionenn>

Навчальне видання

О. Материнська

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ДЛЯ ГЕРМАНІСТІВ
(КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ТА ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ)

Навчальний посібник

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати
в будь-якій формі без письмового дозволу автора.

Підписано до друку 02.11.2022 р.
Формат 60x84/16. Друк офсетний
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк.: 9.18.
Наклад прим.: 300. Замовлення № 0211/22

Видавець: ТОВ «Видавництво «Ріджи»,
вул. Старокиївська, 26/літ «А» / м. Київ, 04116
тел.: (067) 443-41-50.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5025, від 16.12.2015.